

P. 112.

TRANSILVANIA

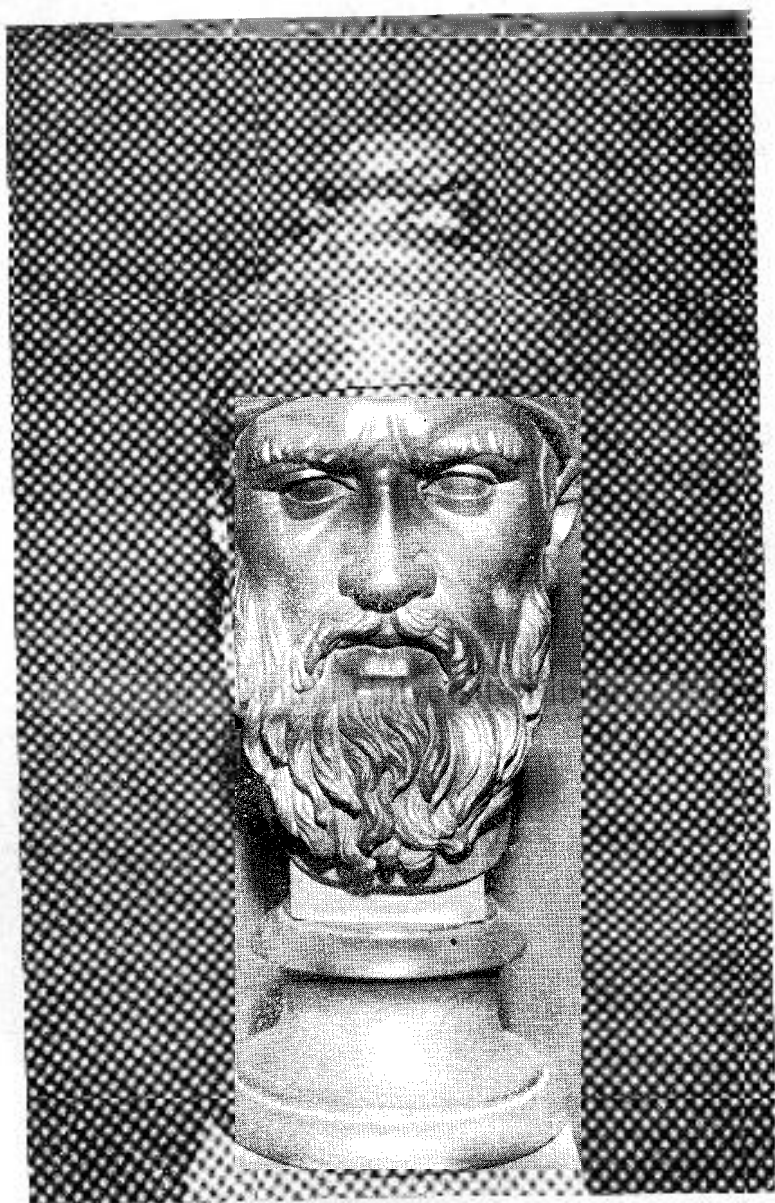
BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL 72

SEPTEMBRIE

Nr. 7-1941

SIBIU

DECEBAL
(Bronz in Muzeul Vaticanului)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

„DEACUM ARDEALUL NU MAI E ARDEAL, CI ROMÂNIA!”

— O INTERESANTĂ INFORMAȚIE ISTORICĂ DIN VARA ANULUI 1848 —

Între materialul cules din însărcinarea Academiei Române cu privire la mișcarea națională a Românilor ardeleni în anii 1848 și 1849, am dat de un mic dosar, conținând câteva piese de un interes unic pentru formarea conștiinței noastre de unitate națională.

Sub nr. 1378 din 1848 al arhivei județului Mureș (în Târgul-Mureș), se păstrează adevărat trei acte din dosarul încheiat în cauza preotului Ioan Muntean din Mădărașul de Câmpie și a țăranilor Vasiliță Popan, Orolan Ion și Codarcea Iliaș, originari din aceeași comună. Aceste acte ne descoperă următoarele:

Încă în primăvara anului 1848 judele regesc Ioan Szentiványi a primit un denunț împotriva celor mai sus pomeniți, prin care se învinuiau de delictul agitațiunii. Un comisar fu trimis de îndată pentru a cerceta cazul. Rezultatul anchetei, cuprins în două procese verbale și un raport al comisarului însuși nu-l avem, dar cele constatate le reproduce fiscul județean, avocatul Ioan Zajzon în opinia ce o formulează cu privire la sancționarea delictenților. Martorii ascultați sub nr-ii 20, 22, 27, 29 și 50 au arătat că țăranii Codarcea Ardelean Ilia și Popan Vasiliță ar fi spus instinctiv (öszöntöszörüleg), adevărat neîndemnați de nimeni, că cine mai lucră domnilor de pământ, i se va tăia mâna și i se vor frânge coastele, iar după alți patru martori de sub numerii 13, 14, 15 și 17 preotul greco-unit Ioan Muntean ar fi prorocit și propagat formarea unei Români din Ardeal și Țara Ungurească (Erdély és Magyarországból Romániát jövendölt és igyekzett formálni), declarându-se în acest sens către mai mulți oameni.

Scaunul de judecată al județului Mureș, luând act de rezultatul cercetărilor, hotărî să se adreseze către episcopul unit pentru a pedepsi pe preotul Ioan Muntean, iar pe cei doi țărani judele regesc să-i prindă și să-i țină în temniță timp de trei luni.

La dosar s'a păstrat și copia adresei (în limba ungară) trimisă episcopului Ioan Lemeni, cu data de 26 August 1848, care ne destăinuie încă vreo câteva amănunte:

„Preotul unit Ioan Muntean din Mădărașul de Câmpie, după-ce s'a întors dela adunarea din Blaj, în repetate rânduri a strigat în fața mai multor oameni din comuna sa, că *Ardealul deacum nu mai e Ardeal, ci România* (hogy Erdély már nem Erdély, hanem Románia), despre ceea ce autoritatea județeană are la mână o încheiere de investigațiune legală și în urmare ar putea să procedeze împotriva lui cu rigoarea legii; află de bine însă a da avertisment numitului preot prin mijlocirea Preaînaltului Episcop, rugând cu toată onoarea să-l tragă la aspră răspundere, să-l limiteze activitatea în cercul de competență bisericască și să-l facă luător aminte, că drept rezultat al afățării sale publice sau secrete, va fi pedepsit sever. Pentru cazul de față îl transpunem Preașfințitului Episcop, spre a dispune în mod energic“.

Prin urmare părintele Ioan Muntean din Mădărașul de Câmpie a fost la adunarea din Blaj împreună cu cei doi țărani fruntași din comuna sa. Zilele mărețe, care le-au deschis ochii și le-au trezit conștiința, au brăzdat o urmă adâncă în sufletul lor. Lanțurile iobăgiei nu-l mai legau pe țărănul român de cumplita formă a robiei medievale, pe care, deși nu a fost încă legal desființată de legislația țării, voința unanimă a Românilor din Ardeal o osândise definitiv pe Câmpia Libertății. Reacțiunea violentă față de cei slabi de inger pare deci cu totul firească. Părintele Ioan Munteanu a înțeles ceva mai mult din ceea ce s'a doșpit la adunarea din 3—15 Mai. Aparținând generației, care își făurise, deplin conștiința de mistuirea ei, cel dintâlu program politic, el va fi sorbit din plin crezul naționalismului expus de Bărnăușu și va fi analizat amănunțit postulatele națiunii române, formulate în ultima ședință a adunării. De asemenea va fi cunoscut bine statutul politic al acestui colț de țară, încadrat atunci între provinciile monarhiei habsburgice. Tendințele clasei feudale de-a uni Transilvania cu regatul ungar vor fi deslănțuit și protestul său furtunos, iar lozincă tineretului că libertatea fără naționalitate nu se poate concepe, îi vor fi dat în spiră de-a formula mai limpede pe seama poporenilor săi acest postulat, rezumându-l în cuvintele: „*Deacum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România*“. Dacă Românii se reintegrează în drepturile lor naționale, Ardealul nu mai poate rămâne nici „mare principat“ al coroanei habsburgice, adecă un corp separat de unitatea românească, ci trebuie să constituie o Românie. Textul unguresc întrebunțează aici, traducând deadreptul din românește termenul *Románia* și nu *Oláhország*, Țară Românească, cum ne-am aștepta după limbajul epocii. Evident însă

că România aceasta a popli din Mădăraşul de Câmpie reprezintă Idealul politic al întregii generaţii de naţionalişti români. Meritul deosebit al părintelui Ioan Munteanu şi în acest caz este vrednic de-a fi subliniat, fiindcă a ştiut să prindă într'o formulă atât de sugestivă ultima concluzie a revendicărilor noastre naţionale şi mai ales că, cel dintâlu între cărturarli ardeleni, a găsit numele cel mai potrivit pentru expresia politică teritorială a unităţii româneşti.

Dar mărturia noastră istorică mai are şi pentru vremile de acum o semnificaţie deosebită. Mădăraşul situat în inima „câmpiei” ardelenene se sbate de un an încoace pe muchia unei frontiere, care a tăiat în două masiva regiune etnică românească, ce se întinde dela Ţibleş până la Feleac şi dela Reghin până în Turda. Populaţia acestui ţinut e compusă din Români în imensa ei majoritate (75%), iar infiltraţiunile ungureşti, lesne de identificat ca atare, îşi au originea în sistemul de exploatare a feudalismului maghiar din veacurile mai nouă. Cine a cutreerat de-a-lungul şi de-a-latul satele imprăştiate fie pe coaste, fie în vreo adâncitură de teren din această câmpie, încreţită de atâtea dealuri, va fi văzut pe lângă pitorescul obişnuit al satului românesc mai totdeauna şi „curţi” de nemeşi cu cei câţiva argaşi („birşi”) secul sau unguri, care reprezentau etnicul maghiar în această regiune bogată. De multe ori cunacele „domneşti” sunt aşezate în inima comunei, dar jur deîmprejur stărurile pretutindeni căsuţele valahe, înfipte atât de adânc în pământul lor străvechi, încât nici legile atâtor veacuri nemiloase, nici samavolnicia nobilimii îngâmfate nu le-a putut clinti vreodată din loc. Câmpia Ardealului şi-a păstrat astfel caracterul distinct românesc până în ajunul renaşterii noastre naţionale. Vigoarea poporului de aici a tras un dig puternic şi faţă de expansiunea Securilor, care nu au izbutit să pătrundă peste o anume linie decât colonizaţi în grupe neînsemnate pe proprietăţile nobililor unguri. Numai dela 1840 încoace s'a pornit o propagandă sistematică din partea autorităţilor publice maghiare pentru o colonizare mai masivă cu elemente ungureşti. Acţiunea aceasta însă n'a dat deocamdată nici un rezultat, decât doar că i-a îndemnat pe conducătorli fireşti ai Românilor, pe preoţii satelor, să se facă din ce în ce mai îndârjiţi în aşteptarea ceasului redeşteptării.

Preotul Ioan Muntean din Mădăraşul de Câmpie face parte din această pleiadă de modeşti cărturarli ardeleni, în a căror gânduri intime viitorul românismului se contura limpede, fiindcă aveau încredere în neamul lor şi fiindcă realităţile etnice ale Transilvaniei nu pot împune decât o singură concluzie logică şi în acelaşi timp dreaptă: a reîntegrării ei în unitatea politică românească.

SILVIU DRAGOMIR

Membru al Academiei Române

GEORGE ENESCU

George Enescu este intruchiparea cea mai complexă a tuturor calităților și darurilor care împodobesc pe un muzicant.

A împlinit la 19 August 60 de ani. Geniile n'au bătrânețe, pentru că geniile nu îmbătrânesc.

E moldovean ca Eminescu, flu de răzeș din Livezi, Dorohoi. Capriciul soartei l-a așezat în leagăn modest, în sat modest, pe el, prinț și împărat.

Se spunea pe vremuri că tatăl său, om foarte desghetat, și-a adus fiul, minunea aceea răsărită în neamul său, mi-se pare la 16 ani, la Regina Elisabeta, entusiasta, incomparabila protectoare și prețuitoare a artiștilor.

Carmen Sylva a intuit imediat cu antenele sale suprafine gentilitatea copilului-minune, și l-a adoptat. A devenit copilul Său drag, ocrotit, pornit pe calea ce duce la glorie, dacă gloria și-a fost hărăzită.

Am văzut mai târziu la Regina, dăruită cu multiple talente, o acuarelă înfățișând capul lui Enescu-adolescent cu aripi de heruvim, pictat de marea sa protectoare, probabil o schiță pentru iluminările Evanghellei destinată Panteonului Regilor Românelor.

George Enescu se urcă sigur și vertiginos pe scara gloriei, fără contestare, fără invidie. E unul din puținele genii care nu a avut de luptat nici cu lipsuri materiale nici cu răutatea oamenilor. În seninătate, armonie și frumusețe se dezvoltă ca o floare minunată și rarismă în toate laturile muzicii: cunoscător profund al tainelor compoziției și al dirijoratului, violonist cu arcuș vrăjit, pianist extraordinar; își însușește o cultură vastă, se mișcă numai în tovărășia oamenilor aleși, ajunge pe culmile vieții în modul cel mai simplu și natural, fără luptă, fără suferințe.

Această armonie exterioară a cursului vieții sale se oglindește și în compozițiile sale. Nimic sumbru, nimic neclar. Totul e construit ca de un arhitect genial, se înalță în mod organic tot mai sus, tot mai perfect, și dacă opera sa capitală a fost o *tragedie* muzicală, să nu căutăm cauza în vreo fază mai întunecată din viața sa interioară, ci tocmai în ceea ce tinde spre o expresie tot mai complexă, tot mai măreață în

mijloacele sale de exteriorizare a tumultului interior al genului. Numai cel mai de tot au fost în stare să scrie tragedii, să simtă și să găsească expresia pentru toată fericirea și toată suferința care pot încăpea în viața oamenilor.

Nu se poate spune care este cel mai mare: compozitorul, violonistul sau dirijorul.

Compozițiile sale îmbrățișează toate genurile superioare: Simfonii, suite pentru orchestră, quartet și octet pentru coarde, dixtuor pentru suflători, sonate pentru pian, vioară și pian, violoncel și pian, cântece pentru voce și pian, suită țărănească, rapsodii românești.

E o greșeală de a atribui farmecul compozițiilor lui Enescu atmosferei pământului natal. Enescu este *universal* ca Shakespeare, ca Leonardo da Vinci. Compoziția sa ajunge la sublimul perfecțiunii universului. *Nu neamul l-a ridicat pe Enescu, ci Enescu a ridicat neamul în ochii lumii culte.* El nu este nici folclorist ca Drăgoș, pentru asta nu a avut timp și ocazie, compozițiile sale românești nu depășesc ca conținut melodic repertoriul lăutarilor, dar ce strălucire unică revarsă genul său prin îmbinarea tuturor resurselor orchestrației asupra unor cântece și jocuri banalizate de lăutari și sublimate de el!

(Nu știu dacă Moldova e țara cântecului popular ca Ardealul și Banatul. Eu am avut favoarea și fericita misiune de a duce doinele acestora la frații din țara liberă, atunci când ele erau încă robite. La Iași, în 1910, ieșind din Teatrul Național unde avuse loc concertul meu, am auzit un domn spunând: „Ați auzit? Un *gen nou* de cântec românesc”... Elita cel puțin se pare că nu cunoștea decât romanțele languroase).

Prima tinerețe și-a petrecut-o Enescu în occident, mai cu seamă la Paris, după ce primele studii în străinătate le făcuse la Viena. Capitala Franței, orașul care stimulează tot ce vibrează ca talent l-a prins în mreaja sa și nu l-a mai lăsat, fecundând necontentit toate țâșnirile miracolului sevel noastre mediteranene care este copilul Moldovei.

La numai 34 ani, când războiul mondial l-a făcut să se întoarcă în patrie, Enescu era cunoscut în Europa întregă în tripla sa misiune artistică. Cu doi ani înainte îl auzisem într'un concert de compoziții proprii la Londra, care pe vremea aceea însemna suprema consacrare europeană, pentru că în „seasonul” Aprilie-Iunie londonez se prezenta în sălile de concert tot ce Europa avea mai superior în muzică și aspiranții cel nou. Dar Enescu era de mult consacrat.

În 1915 începe misiunea românească al marele flautist al neamului nostru, care de atunci a continuat aproape fără întrerupere. Într'un singur an dă, pe lângă concerte simfonice dirijate de dânsul, 36 con-

certe de vioară, *fiecare cu alt program!* Produsul acestor concerte formează *Fondul George Enescu*, din care se acordă premii pentru compozițiile cele mai valoroase ale tinerilor autori români.

Iar în timpul războiului cântă în spitalele din Moldova pentru răniți.

După războiu se interesează și de operă, dirijază chiar câteva spectacole wagneriene, iar concertele simfonice dirijate de Enescu și turneele concertelor sale de vioară din capitală și provincie sunt numeroase. O notă de o delicată atenție profesională, întâlnită tot numai la marele Enescu, este faptul că încredințează planul în concertele sale de sonate, în care partea pianistică e de egală importanță cu partea violii, tuturor pianiștilor și pianistelor noastre de seamă, începând cu cei consacrați mai de mult: Cella Delavrancea, Aurelia Clonca-Pișoș, Madeleine Cocorăscu, Muza Gherman, Alfred Alessandrescu, până la tinerele mari valori Dinu Lipatti (pe care îl încurajază ca un adevărat părinte) și Sylvia Șerbescu-Ghelaru.

Publicul românesc, nu numai protipendada bogată dinaintea de expropriere, care avuse ocazia să asculte pe cel mai mare artiștii al lumii la Paris și chiar la București, dar și lumea intelectuală cu resurse materiale mai modeste, e acum educat de marele vrăjitor-educator, și la concertele sale afluența e atât de mare încât biletele trec toate în prima zi.

Între timp își construiește la Sinaia un culb în care lucrează febril și cu spor la lucrarea care va încorona opera vieții sale: *Oedip*.

O țară fără tradiție muzicală și fără un templu potrivit pentru dimensiunile reclamate de „grand opéra”, nu putea cere pentru sine cinstea de a fi locul de unde pornește în lumea mare muzicală un eveniment atât de covârșitor cum a fost premiera lui *Oedip*.

Dar aceeași țară a ascultat, grație undelor nevăzute cu sufletul ridicat în planurile cele mai înalte, cu mândrie și înaltă reculegere, când la Opera-Mare din Paris, Maestrul și compozitorul român de renume mondial, George Enescu, și-a dirijat opera *Oedip*, prima tragedie muzicală din lume!

George Enescu a dus alături de falma genului său și falma sângeului românesc în lumea întreagă care îl cunoaște, îl admiră, îl iubește, știe că e *Român*.

Lumea Nouă l-a primit cu o ovație unică: în clipele când vasul care-l aducea se apropia de coasta Americii de Nord, megafonele îi trimiteau ca salut sunetele *Poemei Române*...

De sigur Enescu nu e singurul sau cel mai mare violonist din lume, dar putem afirma cu mândrie și cu țările că e cel mai muzical,

cel mai cult. Arcușul său nu e numai expresia unei tehnice desăvârșite, interpretările sale nu sunt numai conturate de acea coardă nevăzută care se numește *stil*; Enescu reunește totul: *o tehnică bazată pe muncă, o înțelegere bazată pe cunoștință, totul străbătut de efluviile genialului coleg al marilor autori care creează din nou, dă viață adevărată, superioară, operelor acestora.*

Aceeași vieată o însuflă compozițiilor pentru orchestră, scoate din executanți un maximum de daruri, stimulează, creează! Spre deosebire de alți dirijori mari, de Toscanini d. e. a cărui irascibilitate îl procură adeseori conflicte grave cu orchestrații, cari în marile orchestre apusene sunt toți profesori, Enescu e de o răbădare și bunătate paternă. Fericit cine l-a putut vedea la o repetiție. Având în vedere memoria sa miraculoasă nu e de mirare că cunoaște pe dinafară marile creațiuni simfonice; dar că, aruncând o singură privire pe o compoziție modernă, necunoscută și zăpăcită, care dintr'un motiv oarecare figurează pe program o dirijază pe urmă tot pe de rost, indicând toate intrările, corectând orice greșală, este în adevăr un caz unic.

Se zice că într'un oraș din Ardeal i-a adus odată un compozitor localnic o lucrare a sa spre a-l cere părerea și mare l-a fost mirarea și fericirea când Maestrul l-a cântat-o seara pe dinafară.

La 24 Ianuarie 1916 Regina Maria care l-a arătat de asemenea cea mai desăvârșită admirație îl rugase să descifreze muzica compozitorului moldovean Andreescu-Skeletti pentru „Visătorul de vise” al Reginei, și invitase și pe muzicanții aflători în București.

Regina Maria, măritată la 17 ani, nu avuse timp și poate nici mediu prielnic să-și facă o educație muzicală, spre deosebire de Regina Elisabeta, care se știe că era o muziciană superioară. Abia în România Prințesa apuseană, descendenta celor mai mari dinastii din Europa, venită într'o mică și aproape necunoscută țară dela porțile orientului, și-a însușit, grație sufletului său arzător de artistă și muzicanților români, o solidă cultură muzicală, și seratele muzicale dela Palatul Cotroceni erau o încântare prin farmecul Reginei-Zâne, prin atmosfera de artă și gust ales ce o înconjură și prin valoarea înaltă a muzicii auzită acolo.

Intorcând notele Maestrului care vedea pentru întâia oară compoziția lui Andreescu-Skeletti m'am minunat din nou: era partițiunea pentru orchestră fără reducerea pentru pian, dar în clipa când ochii săi descifrau, mâinile sale și scoteau din clapele pianului tot ce era scris pe numeroasele rânduri ale partițiunii.

Cu aceeași bună și neobosită dispoziție m'a acompaniat apoi pe mine în liederul de César Franck, transpunând pe unul din ele la prima

vedere, și a cântat pe urmă câteva din Liedurile sale pe cuvinte de Clément Marot, cu o voce care exprima tot ce puseseră autorii în acele perle.

Ne-am fi putut aștepta că după războiul mișcarea muzicală din România să fie dirijată de genialul său fiu, cea mai mare și incontestată glorie a sa, totodată artistul cel mai eclectic din lume.

Sunt convinsă că George Enescu ar fi primit.

N'a fost așa. De ce ?

E un păcat contra Neamului.

S'a întâmplat pe urmă că, atunci când în lumea întreagă se comemora marele Beethoven, noi cari îl aveam pe marele Enescu am adus pentru festivalele Beethoven pe un dirijor de mâna a doua din streinătate.

Dar Enescu a dirijat pe Beethoven comemorat la Paris. Ar fi venit cu siguranță, pe aripile sale de vultur, să-l dirijeze și la București.

N'a fost chemat. De ce ? *De ce ni-a lipsit acea mândrie ?*

Păcatul contra Neamului mai poate fi reparat și acum.

Enescu e între noi, e încă plin de vigoare.

Să-l rugăm acum, în ceasul al unsprezecelea, să curățe toată buruiana din câmpul înflorit al vieții noastre muzicale, să ne urce pe treapta la care avem drept prin darurile naturale de cari ne-a învrednicit Dumnezeu.

Merităm mai mult decât ceea ce ni s'a dat în epoca în care a domnit snobismul și s'a neglijat educația poporului.

Ziua nașterii lui George Enescu a căzut în „sezonul morii” muzical, iar aniversarea a 60-a în anul când ostașii noștri desrobesc pe frații de dincolo de Nistru.

Dar sărbătorirea sa nu se poate limita la ceea ce a putut face Societatea de Radiodifuziune cu ajutorul unor plăci nu dintre cele mai importante.

Așteptăm sărbătorirea și recunoștința Neamului: *O săptămână George Enescu.* La sfârșitul acestela ca încoronare *Oedip* la operă. Nu avem local demn de această operă, care va fi înțeleasă, ca tot ce e epocal, numai de generațiile ce vor veni, dar inimile românești vor suplini toate lipsurile prin elanul lor.

Până atunci să-i mulțumim lui George Enescu pentru tot ce a făcut pentru România sa mult iubită.

Să mulțumim Domnului că ni-l-a dat, să-L rugăm să-i țină sănătatea și vigoarea încă ani nenumărați !

VALEA MURĂȘULUI, AXĂ ECONOMICĂ A TRANSILVANIEI

Ciucul de Sus este unit cu Giurgeul printr'o șosea națională așternută cu marmoră albă scoasă din munții vecini ai Giurgeului.

Șoseaua coboară în serpentine ușoare spre Giurgeu, îndată ce trece peste curmătura de 900 metri a jugului, care, despărțind Ciucul de Giurgeu, unește munții de lave ai Architei cu cei de marmoră ai Giurgeului.

De sus, din curmătură, peisajul este pitoresc. De jur împrejur, cam la înălțimea de 900—1000 metri, culmea sau jugul amintit este vălurit ușor. Pe versantul lin dinspre Giurgeu, printre mesteceni și pâlcuri de brazi se văd împrăștiate gospodăriile simple ale cătunelor românești Tincani și Mărcani. Băieți și fete în porturi admirabile cântă veseli în jurul turmușoarelor de oi sau de vaci, care sunt singura avere a acestor Români de munte. Clima prea aspră de munte la această înălțime nu prea îngăduie secerișuri prea bogate, așa că rămâne păstoritul ca principala lor ocupațiune.

Nu se poate face aici avere, dar traiul este asigurat.

Din acest peisaj blând pornește, luând naștere dintr'un izvor bogat, Murășul, unul dintre cele mai frumoase ape ale pământului românesc. Se naște în cântece de doine și de fluier, ca să fie apoi și el mult cântat și alintat de neamul românesc, care l-a iubit și-l iubește, parcă mai mult decât pe alte ape ale Țării. Și vom vedea, că pe bună dreptate.

Izvoarele din marmoră albă, ca cristal să-i fie apa în limpezimea ei ademenitoare pe întreg cursul și aproape peste întreg anul. Pornește din locuri așezate, de liniște afundă, ca liniștit să curgă, chiar și atunci când este nevoit să-și facă drum printre munți vajnici, prin locuri strâmte, prin care de obicei râurile se înfurie și curg vijelioase și turbate. Murășul nu, el rămâne liniștit, chiar și atunci când apele lui pri-

măvara, când se topesc zăpezile sau când după ploi îndelungate, răspândite pe mari întinderi, sunt nevoite să se umfle și să se acopere de spumă. Liniștit atunci el iese din vaduri și pe alocuri acopere lunca largă cu ape. Murășul cu apele lui limpezi și line și cu lunca plină de zăvoaie de salcii, este asemenea anui simbol „al liniștii, al păcii și al frumosului”, zice călătorul englez Boner (în *Siebenbürgen*, Leipzig, 1868). Este în firea Murășului, ca să fie un râu liniștit, îmbătrânit chiar dela izvor, de unde o ia agale, făcând cotituri, meandre, prin luncuța lui de păraiaș. Pornește dintre odraslele neamului românesc, ca printre Români să curgă aproape peste tot până la vărsarea lui în Tisa.

Lungimea Murășului este de 683 Km. Iși adună apele dintr'un bazin de 27.000 Km pătrați. Aproape jumătate din întreg bazinul Ardealului este drenat de el. Astfel ca mărime și lungime este întâiul râu al Transilvaniei.

Nu departe de izvor, Murășul primește din stânga păraie bogate în apă, așa că apele lui sporite, la 20 Km dela izvor, la Joseni, pot duce la vale în spinare plute. Aci la Joseni, Murășul este aproape în mijlocul frumoasei câmpii a Giurgeului, care până la ivirea omului pe pământ a fost un lac, înconjurat de munți și zăgăzuit dinspre Ardeal de stăvilarele formate din lavel vulcanilor Saca și Călimani.

Câmpia Giurgeului, care este un bazin de scufundare, are o lățime de vreo 15 Km și cuprinde lunca și terasele Murășului și platforme mai vechi și mai înalte decât terasele. Este foarte roditoare, deși clima nu prea îngăduie decât cultura păioaselor, a zarzavaturilor și puține poame. Murășul curge aci cam la înălțimea mijlocie de 700 metri.

Incepând dela Toplița la vale își schimbă cursul, care până aci dela izvor era dela Sud spre Nord. Făcând un arc larg, taie spre Vest de-a curmezișul stăvilarul format de vulcani. Valea lui se strâmtează tot mai mult, lunca piere cu totul, terasele care îl însoțesc tot drumul, se îngustează și ele și pe alocuri se întrerup. Suntem cu Murășul într'un defileu, de o rară frumusețe, prin care abia apele lui pot străbate printre stâncăriile care ies din apă. Păreții de lave se ridică îndrăzneți și înalți. Șoseaua și calea ferată au trebuit să fie tăiate cu multă greutate de-a dreapta în stânca coastelor prăpăstioase. Dar și în această strâmtoare sălbatecă Murășul rămâne destul de liniștit. Plutele toată primăvara și vara până la scăderea apei își văd domoale de drum. Defileul dela Toplița până la Deda, unde Murășul iese dintre munți, are o lungime de aproape 40 de Km. În defileu pădurile de brad, care domină în Giurgeu, încep a fi tot mai mult precumpănite de cele de fag.

Pe alocuri defileul se luminează și priveliștea se lărgește. Pe cele trei terase ale Murășului se respiră vechi cătune românești, care sunt

singurele așezări omenești permanente în defileu. La Lunca Bradului, în mijlocul defileului, fumegă coșurile fabricilor de cherestea, care adună cu trenuri industriale și cu funiculare lemnul codrilor din jur. Printre lucrători se găsesc și de alte neamuri. Fabrici număroase de cherestea se găsesc peste tot în valea Murășului până la Reghin, începând chiar dela izvor.

La Deda valea se lărgeste iarăș. Lunca apare și ea cu zăvoaie de salcii și arini, care încadrează apele, ce se respiră printre ostroave număroase. Printre satele românești se vâă și câteva ungurești-săcuești și în apropiere de Reghin chiar vreo două săsești.

Începând dela Deda până la Deva, valea Murășului este largă, de mai mulți Km, ajungând pe alocuri chiar mai mult de zece Km între Alba-Iulia și Deva. Lunca este lată și ea. Două terase se suprapun în fășii late, pe care au găsit așezare din vremuri bătrâne sate românești bogate; terasele însoțesc tot drumul râul Murășului.

După ieșirea dintre Munții Vulcanici peisajul deci se schimbă, datorită faptului, că în locul stâncilor vulcanice avem straturi moi din era terțiară. În aceste straturi predomină argilele, greziile și marnele. În aceste straturi puțin rezistente chiar și apele de șiroiere provenite din ploile obișnuite au putut săpa văi destul de largi, printre care au rămas coline și dealuri, care toate se opresc cam la aceeași înălțime de 5—600 metri. Pădurile se răresc și chiar dispar cu totul. Straturile de deasupra aluncă peste cele dedesupt, stăvilind în dosul lor lacuri, bălți și mlaștini. Avem o altă regiune naturală, este Câmpia Transilvaniei, care începe la Reghin și este brăzdată de Murăș și afluenții lui din dreapta până aproape de Uioara. Câmpia Transilvaniei face parte din Bazinul Transilvaniei, care până către sfârșitul erei terțiare a fost o mare închisă de jur împrejur de munți. Abia când Murășul a luat ființă a început și bazinul să scape de învelișul apelor marine, fiind Murășul cel mai vechiu râu din Transilvania.

Începând dela Deda până la vărsarea lui în Tisa, pătura superficială a pământului văii Murășului este formată peste tot din soluri foarte fertile. Lunca este acoperită cu sol provenit din aluviuni, care se reînouesc periodic, terasele cu o pătură groasă de humus și pe alocuri și cu loess, iar versanții cu soluri fertile provenite din dezagregarea straturilor originale și amestecate cu humus vegetal, sunt și ele acoperite de o pătură de loess aeriană. În general predomină solul de pădure numit podzol pe terase, pe dealuri și pe coline, semn, că deși pădurile lipsesc azi aproape cu totul, odinioară predominau. Lipsa pădurii la rândul ei ne dovedește că regiunea a fost foarte curând luată în stăpânire de om și umanizată, după cum vom vedea mai jos. Pe luncă în schimb predomină, după cum văzurăm, aluviunile.

Inundațiile lasă numai pe alocuri mlaștini acoperite de păpuși și zăvoaie de răchită și de arini, fiindcă inundațiile țin timp puțin. Dar mai găsim mlaștini și bălți și de-a-lungul vechilor paturi ale Murășului, în brațele moarte naturale. Nici aceste locuri mlaștinoase nu sunt însă netrebnice, ci de mare folos satelor din împrejurimi prin peștele, papura, răchita și lemnul pe care le dau locuitorilor. Este adevărat că printr'o regulare a cursului Murășului, plin dela Reghin până la Deva de cotituri naturale, de meandre, atât acestea cât și mlaștinile și inundațiile ar putea fi cu totul înlăturate. Intervenția omului însă până azi nu s'a făcut, decât pe alocuri, de exemplu la Uioara pentru ocrotirea de inundații a salinelor, precum și în dreptul unor orașe de pe lângă Murăș, de exemplu la Târgu-Murăș și la Alba-Iulia, pentru scutirea lor de viituri.

Așa este valea Murășului până la Deva. Aci Murășul intră din nou într'un defileu, croindu-și drum printre munții Poiana Ruschii la Sud și ai Zarandului la Nord. Valea se îngustează iar, lăsând totuș loc la așezări număroase de sate și târguri românești. Defileul acesta ține până la Lipova. Lunca și terasele Murășului și în acest defileu sunt foarte roditoare, în schimb versanții, coastele defileului sunt pline de râpi sterpe. În acest defileu găsim populația cea mai săracă din întreagă valea Murășului.

Incepând dela Lipova până la vărsarea lui în Tisa, Murășul își are patul în propriile lui aluviuni, care formează la ieșirea din defileu un con mare de noroieri. Valea lui în cursul ei inferior se confundă cu câmpia însăș a Tisei, care este acoperită cu un sol de o rodnicie rară de pământ negru (cernoziom), humus, loess și de aluviuni. Cursul lui inferior este îndiguit.

Precum vedem, întreagă valea Murășului, începând dela Deva până la vărsare, prezintă condițiunile cele mai favorabile pentru vieța umană, cu excepția coastelor defileului dintre Deva și Lipova.

Și intradevăr rar mai găsești în România o regiune mai binecuvântată de Dumnezeu cu toate bogățiile pământului, ca valea Murășului. La aceasta, afară de sol și teren, mai contribuie și cel mai dulce climat din întreg Ardealul. Temperatura medie anuală se apropie de 9 grade C., vânturile violente lipsesc cu totul, iar ploile indestulătoare, circa 600 mm. anual, vin la timp. Numai în jurul orașului Alba-Iulia aflăm o mică insulă cu climă de stepă. În cursul superior al Murășului și în defileul lui dela Toplița, bogăția principală o dau pădurile, pășunile, fânețele, cerealele și vitele. Regiunea este una dintre regiunile principale forestiere ale Țării.

În cursul mijlociu, dela Deda la Lipova, predomină agricultura propriu zisă cu tot felul de roade. Astfel prisosesc în această regiune cerealele, ca grâu, porumb, orz, tot felul de zarzavaturi, pepeni de soiu (la Târgul-Murăș și Arad) și legume; dintre plantele industriale amintim în regiunea Târgu-Murăș hemeiul și sfecla de zahăr. Nu lipsește nici floarea soarelui. Sămănăturile le găsim pe luncă și pe terase, amestecate cu culturi de plante furajere și cu plantații de zarzavaturi sau cu fâneațe.

Pe costișe, pe versanții teraselor și ai dealurilor și în aria satelor se găsesc grădini și livezi cu tot felul de pomi roditori. Vestite sunt caisele, piersecile și alte poame din jurul Devei, care au prilejuit înființarea la Deva a unei fabrici de conserve. Merele din Târgu-Murăș și Alba-Iulia se bucură la export de un bun renume, iar nucile din jurul Orăștiei sunt cele mai căutate în lumea întreagă.

Regiunea Alba-Iulia este un adevărat grânar, care alimentează întreagă valea Ampoiului și a afluenților lui și o parte mare a munților din Nord cu cereale și cu zarzavaturi. Chiar și azi, deși din Alba-Iulia la Zlatna avem și o cale ferată, caravane întregi încărcate cu toate bunătățile se întâlnesc pe toate drumurile, care urcă spre munte din „Canaanul” Murășului.

Toate pantele însozite, mai cu seamă cele din dreapta Murășului începând dela Reghin, sunt apoi acoperite cu viță de vie, cultivată prin regiune încă din preistorie. Regii vechilor Daci au trebuit să intervieve drastic și să ordone chiar stârpirea viței de vie; atât de mult se deprinsese poporul geto-dac cu băutura vinului, încât devenise vinul o primejdie pentru popor. Vestite sunt mai cu seamă podgoriile din Aiud, Alba-Iulia, Ighiu și Țalna, cu vinuri albe dulci și acrișoare cu un mare conținut de alcool, dar foarte gustoase. Cu vin se aprovizionează din valea Murășului o bună parte a Ardealului.

Regiunea Devei și a Orăștiei are în schimb prisos de bunuri, care alimentează satele mai lipsite din Poiana Ruschii și din Zarand. Varza de Hărău de lângă Deva se vinde prin toate târgurile din Munții Metaliferi.

Muncile agricole fac ca din munți peste întreagă vara, mai cu seamă în timpul secerișului, să coboare cete de lucrători, care rămân apoi la lucru în valea Murășului săptămâni întregi.

Mai amintim, apoi, ca o bogăție de mare valoare, vitele frumoase de rasă și admirabil îngrijite, crescute în întreagă valea. De-a-lungul cursului inferior al Murășului bogăția principală o formează grâul, porumbul, plantele furajere și vița de vie. Chiar la ieșirea din defileul Zamului, la Lipova și la Radna, încep podgorii întinse apre Nord pe

la poala dealurilor până în valea Crișului, cât și spre Sud până de parte în Banat. Sunt vestitele podgorii ale Aradului, cu gustoasele vinuri albe și roșii de Ghioroc, Pâncota, Măderat și altele. Vinurile de pe Murăș englezul Boner le asemăna prin anii 60 cu cele de Xeres și de Madeira. Vinul roșu de Miniș ne spune Mărki, că economistul Schwartner l-a asemănat cu „nectarul lui Homer”. Din cele cinci școli de viticultură din fosta Ungarie două erau în valea Murășului, una la Miniș și alta la Aiud.

Tot pe Murășul inferior la Mezöheghes a fost în Ungaria cea mai vestită herghelie de cai de rasă.

Am amintit în cele premergătoare numai o parte din produsele pământului văii Murășului. Anume pe cele mai însemnate. La acestea se alătură însă o mulțime de alte produse de mare folos, dar de o importanță mai redusă. Toți, câți au călătorit prin Ardeal sau au scris despre el cărți, sunt unanimi în convingerea, că regiunea cea mai bogată din Ardeal este valea Murășului. Despre bogăția extraordinară a văii inferioare a Murășului ne dă de pildă Mărki un tablou foarte frumos (în *Osztrák-Magyar Mon.* VII, pag. 459 și urm.). Un altul ne spune, că în județul Hunedoara valea Murășului lungă aci de 100 Km „este partea cea mai binecuvântată a județului”. Anonymus ne spune încă din veacul al XII-lea, că iscoadele trimise de Tuhutum în Ardeal sub conducerea lui Ogmand la venirea Ungurilor în veacul al IX-lea, au adus știri, că în Ardeal este pământ bun, bine udat de râuri, că din nisipul râurilor locuitorii scot aur fin și că din pământ se scoate și sare. Aceste știri cu siguranță erau din valea Murășului, de unde știm că se scoatea din nisipul teraselor aur prin spălare, iar sarea dela Ocnele Murășului era cunoscută din preistorie.

Afară de aur și sare, subsolul văii Murășului este bogat și în ape minerale. Stabilimente de băi sunt la Toplița, Sângeorgiu de Murăș, Geoagiu, Călan, Boholt, Lipova și altele. La Geoagiu și Călan aveau stabilimente de băi minerale și Romanii. Cariere de piatră de mare preț se găsesc în mai multe locuri pe valea Murășului, mai cu seamă în cele două defilee și în Uroiul de lângă Simeria.

În valea Murășului a fost totdeauna lipsă de brațe de muncă. Bogăția văii lui totdeauna a dat de lucru tuturor locuitorilor de aici. De aceea la lucrul în salinile din Ocna-Murășului a trebuit să se aducă totdeauna o mulțime de lucrători străini din alte părți, fiindcă în regiune nu se găseau destui. La fel și în regiunea forestieră din cursul superior al Murășului.

Din punct de vedere economic valea Murășului are importanță și pentru pescuitul care se face pe o scară întinsă în apele lui. Atât râul

propriu zis, cât și mlaștinile și brațele moarte ale Murășului sunt foarte bogate în pește. De admirabilă calitate și foarte abundent este mai cu seamă somnul de Murăș. Această importanță a fost în trecut și mai mare decât azi. Populația preistorică constatată ca locuind în valea Murășului încă din epoca de piatră, a fost cu siguranță atrasă aci de bogăția de pește.

Zăvoaiele și păpurișurile de pe lângă Murăș de altă parte au avut importanță în trecut și ca locuri de adăpostire a populației în vremuri grele. Au avut rolul pădurilor într'o anumită măsură. Tradiția locală din multe părți ne spune, că locuitorii în vremuri de năvăliri s'au retras și s'au mântuit în aceste locuri acoperite.

Dacă prin bogăția solului valea Murășului este și a fost și în trecut o axă economică importantă pentru o bună parte a Ardealului, prin posibilitățile pe care le dă liniilor de comunicații se ridică la importanța de principală axă economică a întregii Transilvanii.

Cea mai importantă axă economică a Transilvaniei a fost în toate vremurile și este și azi populată aproape numai de Români s'au în trecutul îndepărtat de strămoșii lor, după cum am arătat acest lucru într'un articol trecut. Ungurii, care pretind, că au fost stăpânii Transilvaniei, abia au găsit în această vale bogată adăpost în câteva orașe sau în colonii recente întemeiate printre Români și în paguba lor. Numai în cursul superior al Murășului, în Giurgeu și în jurul orașului Târgu-Murăș găsim mai mulți Săcui decât Români. Este însă știut, că Săcuii nu sunt Unguri, ci cei mai mulți sunt Români săcuizați.

SABIN OPREANU

DECEBAL

— REGELE DACILOR —

În zorii istoriei locuia pe malurile Dunării de jos poporul Daco-geților, stabiliți aici în vremurile immemoriale ale epocii de piatră. Cu organizații de stat proprii, cu credințe și așezăminte religioase originale, cu forme de civilizație materială specifice regiunii, Daco-geții formau în cadrul lumii tracice, o entitate etnică și geopolitică deosebită de rasele înconjurătoare. Dar omogeneitatea lor de neam și de limbă nu era o condiție suficientă pentru crearea unei corespunzătoare unități politice și a unui stat coerent, fără de care e cu neputință o afirmare originală în cultură și în civilizația materială. Unitatea politică a putut fi realizată numai de prestigiul unei personalități puternice, care să sdrobească rezistențele regionale și individualiste, închegând forțele națiunii într'un tot de granit. Fărâmițarea în patru sau mai multe fracțiuni era cea mai grea plagă a vieții naționale a Dacilor, și opera lui Burebista (contemporan cu Sylla și Caesar) constă înainte de toate în unificarea politică și administrativă a triburilor separatiste; statul lui Burebista a fost realizat nu numai pe calea forței și a constrângerii, și își găsea temeiuri ideale în spiritualitatea religiei străbune și a concepției eroice de viață, aproape generală la vechii Traci, dar în deosebi caracteristică Daco-geților, fiind obiectul admirației unanime a antichității clasice, începând cu Pitagora și Plato. Spiritualitatea concepției religioase a Dacilor, cu credința în nemurire, e de sigur partea cea mai originală și semnificativă a civilizației lor. Divinitatea supremă, Zamolxe, zeul cerului și pământului, își exprimă, prin cuvântul lui Deceneu, dorința ca adepții lui să-și înalțe sufletele spre sublim, lepădându-se de materialitatea înjositoare a vieții, și trăind nu pentru satisfacerea exigențelor meschine ale acestei lumi, ci pentru a împlini marile porunci ale dumnezeirii; viața lor are un sens nu în vin și mâncări copioase, ci în ascetism și jertfirea de sine în slujba idealului care

îndumnezeeste. Cu un popor exaltat în mesianismul religiei lui Zamolxe, marele rege Burebista a izbutit să întemeeze în sec. I în. Cr. cel mai mare stat pe care l-au alcătuit vreodată Tracii: dela Marea Neagră până în Podișul Boemiei, și să amenințe imperiul Romei.

Epoca de fărîmîtare internă și războaie civile, cari au urmat, a ținut un secol și jumătate, până când expansiunea și consolidarea stăpînirii romane pe malul drept al Dunării de jos aduce în mod inevitabil un conflict cu poporul dârz și războinic al Dacilor, cari se ridică acum din nou, prin forța împrejurărilor istorice, la rangul de mare putere. Secolul I d. Cr. a fost un lung șir de lupte între imperiul roman și popoarele din Nord, între cari cei mai temuți erau Dacii. Presimțind pericolul care în curs de cîteva decenii îi va reduce la supunere și la dispariția ca națiune, Dacii au început din timp politica agresivă contra imperiului, prin incursiuni în Sudul fluviului; expedițiile regelui Diurpaneus (Duras, prin a. 82) sunt încununate de mari succese în provincia romană Moesia. Gravitatea situației de aici reclama chiar prezența împăratului Domitianus (care nu era un suveran incapabil și feneant, cum e considerat de obicei), cu numeroase forțe armate. Războiul a durat cîteva ani, purtat numai în teritoriul imperiului, unde armatele Dacilor își mențin pozițiile vreme îndelungată. După un efort de mari proporții, Romanii reușesc să restabilească granița dunăreană, respingînd pe Daci în Nord și mutînd teatrul de operații în țara lor. Amenințarea romană era acum simțită direct de Daci, iar regele Diurpaneus — conștient de gravitatea primejdiei ce avea să vină — a renunțat de bună voie la tron (a. 86), în favorul unei căpetenii de trib, care dovedise mari însușiri de luptător și pe care toți îl credeau ca cel mai potrivit pentru salvarea statului dac: Decebal. Faptele ulterioare au dovedit că alegerea a fost cea mai bună cu putință.

. . .

Covârșitoarea personalitate a lui Decebal e de sigur cea mai puternică din câte a dat marele neam al Tracilor în istoria sa proprie. El purta un nume (care în limba Dacilor exprima ideea de onoare și măreție) predestinat să rămână simbolul eroismului dacic. Mare organizator și conducător de popoare, Decebal era mai ales un războinic de rasă. Un istoric din vechime îl înfățișază ca „ingenios și grozav în organizarea războiului și în executarea lui; îndemînatec în deslănțuirea atacurilor, ca și în manevra de retragere; meșter în stratageme, ca și în lupte deschise; știind să se folosească cu demnitate de biruințe și să facă înfrîngerile cât mai puțin simțite. Cu asemenea virtuți, el a fost

ani îndelungați un vrednic adversar al Romanilor". Faptele lui de arme confirmă pe deplin această icoană, care nu are nimic retoric și convențional. Pentru noi Decebal nu e un simplu nume și un episod oarecare sau un capitol de studiu, ci e întruchiparea eroismului legendar și al martiriului străbunilor; trebuie deci să vedem și simțim în adevăratele lor proporții personalitatea lui și marea luptă dusă de el, pe cari ni le înfățișază concrete și vii numai faptele văzute în măsura realității lor controlabile pe cale documentară, și nu meșteșugitele fraze convenționale și locurile comune. Numai astfel epopeea lui Decebal și a poporului său va avea o valoare etică în dinamica unei actualități permanente.

În expedițiile întreprinse în teritoriul Dacilor, generalii lui Domitianus, Cornelius Fuscus și Tettius Iulianus au avut de luptat cu strategia și stratagemele ingenioase ale lui Decebal. Ostilitățile (necunoscute în amănunte) se încheiară printr'o pace la a. 89: Decebal se pare că recunoștea supremația romană, primind în schimb dela imperiu tribut anual, ingineri și meșteri constructori de lucrări militare și civile de utilitate publică; dovadă că regele dac făcea tot ce-i stătea în putință pentru ridicarea țării sale nu numai sub raport militar, dar și sub acela al progresului material și cultural. Stăpânind nu fără greutate pornirile separatiste ale supușilor săi (care însă nu trebuie exagerate, cum se face de obicei; istoria nu cunoaște regim politic fără opoziție), și în ciuda adversităților întâmpinate, regele dac începu o vastă operă de organizare sistematică a forțelor națiunii în vederea marei ciocniri, pe care o va aduce în anii următori desfășurarea fatală a lupturilor. Își câștigă aliați la hotarele Daciei: Bastarnii germanici și Roxolanii sarmatici, și caută o înțelegere cu Parții. Organizează forțele combative (lucru pe care-l putem aprecia numai după rezistența atât de înverșunată opusă în cursul celor două războaie conduse de Traian), și făcea recrutări chiar în teritoriul roman, de sigur în rândul Tracogetilor din dreapta Dunării; întări fortificațiile în trecătorile de acces ale minunatei cetăți naturale care era Ardealul încins de o coroană de munți, înzestrându-le cu utilajul de războiu corespunzător, pe care îl făceau după metode romane inginerii constructori luați din imperiu. Numeroși nemulțumiți de stăpânirea romană aflau un bun refugiu la regele dac, care cu mândrie își lua titlul de apărător al libertății popoarelor amenințate de imperialismul cesarilor. Dacă ținuta și actele lui Decebal pot părea imperiale, acțiunea lui politică nu era imperialistă; ea era determinată de pericolul ce amenința popoarele din stânga Dunării de a fi înglobate și asimilate în statul roman. Mișcările Dacilor erau provocate de evenimentele din dreapta fluviului, unde se făceau

în ultimii ani ai sec. I d. Cr. întinse pregătiri în vederea asigurării depline a liniștei în aceste părți și pentru zdrobirea forței militare a Dacilor.

Noul împărat, hispanul Ulpus Traianus (98—117), optimus princeps, exprima intențiile sale politice la Dunăre printr'o frază care nu putea fi pe placul conducătorilor daci: „sic in provinciarum speciem reductam videam Daciam”. Lucrări grandioase: drumuri, poduri, fortificații, corăbii etc. în teritoriul Serbiei și Bulgariei de azi, anunțau o campanie de mari dimensiuni, al cărei obiectiv nu mai era secret pentru nimeni. Preparativele au culminat prin mobilizarea pe malul Dunării a unei armate de proporții neobișnuite: 13 legiuni, vreo 30 ale, cohorte, precum și multe altfel de formații și contingente barbare și flota, cari se ridicau la totalul de peste 100.000 combatanți, cifră impresionantă pentru acele vremuri, și dovadă elocventă atât a efortului uriaș făcut de imperiul Romei, cât și de importanța capitală ce se atribuia campaniei. Un spirit realist ca Traian nu subestima forța Dacilor, și aprecia în măsura justă valoarea războinică a adversarului. Nu suntem în măsură a ști, nici măcar cu aproximație, ce forțe combative putea alinia regele dac. Efectivele romane sunt însă un indiciu că armata Dacilor era numeric destul de mare, iar calitativ nu era mai prejos de cea romană.

Anul 101 aduce începutul ostilităților. Legiunile romane trec Dunărea prin două locuri și își croiesc drum în pământul Daciei, în aceleași ținuturi unde suferiseră înfrângeri generalii lui Domițian. Coloanele romane înaintau fără a întâmpina rezistență, ocupând și organizând teritoriul: drumuri, poduri, forturi, orașele și satele regiunii trebuiau să constituie un spate bine organizat al frontului. Deastădată amenințarea era mai gravă decât oricând, și o rezistență dacică putea fi opusă numai într'un teren fortificat și de natură: regiunea cetăților din munții Hunedorii (Sud de Orăștie), cuibul puterii Dacilor și centrul acestui popor de munteni. Aici avea de gând căpetenia lor să-și concentreze forțele armate, spre a zădărnici ofensiva romană. În excelentul dispozitiv de apărare al cetății de munți a Ardealului, Decebal opune cea dintâi mare rezistență la defileul Porților de Fier transilvane (trecerea din Banat în Ardeal), unde, lângă satul dac Tapae, s'a dat o mare bătălie. În spatele coloanelor sale de luptători, Decebal era prezent, îmbărbătându-i și conducând personal operațiile. Cu disprețul morții și abnegația idealismului religiei lor eroice, credincioșii lui Zamolxe înfruntară formidabila putere militară a Romei, condusă de marele cesar Traian. Cad mulți dintre ei, dar grelele pierderi nu le sdruncină moralul, și nici unul nu dă înapoi. Adunându-și răniții, Dacii își refac

rândurile decimate, cedând o parte din teren, fără însă ca Romanii să poată pune stăpânire pe trecătoarea Porților de Fier și să pătrundă în Ardeal. Banatul intră sub ocupație romană; o parte din populație se retrage din calea invaziei, dar cei mai mulți se supun și rămân pe loc. Defecțiunile în rândul aliaților lui Decebal (în majoritate triburi dacice) începuseră odată cu deschiderea ostilităților, dar marele rege nu se lăsa descurajat de trădare; ceea ce nu putuse obține pe calea armelor, încercă să facă prin diplomație: trimite o ambasadă din oameni de rând (comati), manifestându-și față de Romani vechea desconsiderare ce-i inspiraseră succesele reportate asupra lui Domițian. Ținuta solilor în fața lui Traian nu era lipsită de mândrie și chiar de aroganță. Rezultatul încercării a fost nul.

Marele meșter al războaielor, care era Decebal, își dădea seama că o simplă rezistență, oricât de bine organizată, nu era suficientă: prin defensivă nu se câștigă războiul. De aceea trece la o acțiune ofensivă, lovind imperiul roman în Sudul Dunării, unde urmărea nimicirea bazelor de aprovizionare a trupelor din Dacia, și unde putea conta și acum pe concursul prețios al Traco-dacilor sudici. Un corp expediționar trecut înnot peste fluviu puse în aplicare, în alianță cu Roxolani, planul strategic al lui Decebal, dând grele lovituri forțelor romane de aici și luând o mare pradă. Se deschidea astfel un nou front de operații, care avea să întârzie înaintarea legiunilor în Transilvania, obligând pe Traian să meargă personal, în fruntea unui corp rapid, pe noul front. Manevra Dacilor a fost sdrobotită, și un alt trib dacic din Oltenia sau din Banat se supune Romanilor, cu mic cu mare. Dar Decebal nu se descurajă nici de aceste defecțiuni, cari se vor repeta și în anii următori, și continuă lupta pentru libertatea poporului. Altă bătălie e pierdută de Daci în pasul Turnu Roșu, și ei se închid — atacați din Sud și Vest — în cetatea lor de munți. — Iarna 101/2 aduce încetarea operațiilor militare, cari sunt reluate în primăvara următoare. O nouă bătălie mare în Banat rămâne nedecisă, și în ciuda pierderilor grele suferite de Daci, înaintarea romană e din nou oprită. Atacat și din altă direcție și ajuns în situație dificilă, Decebal recurge din nou la mijloacele diplomației: printr'o solie își exprimă dorința de a înceta războiul, primind orice condiții de pace. Dar tergiversarea tratativelor, cari nu duc la nici un rezultat, arăta că regele dac urmărea numai scopul de a câștiga timp. Ca răspuns la aceste abilități, o armată romană începe ofensiva pe valea Oltului, sub comanda împăratului. Înaintarea se făcea și aici sistematic: se organiza terenul și se fortificau pozițiile. Oltenia e aproape întregă ocupată de Romani, ceea ce pentru Decebal însemnă o grea pierdere de teritorii și de

forțe combative. Tratatивele încercate de Decebal printr'o delegație de nobili (pileati, în limba dacă: tarabostes) rămân infructuoase, și după sdrobirea unei mari contraofensive a Dacilor și o nouă defecțiune în rândul nobilimii lor, armatele romane trec din valea Oltului, prin regiunea Sibiului, în valea Mureșului, pătrunzând astfel în zona centrală a sistemului defensiv dacic. Rapiditatea înaintării romane o arată și faptul că chiar o soră a regelui a putut fi capturată în această campanie.

Ultima bătălie a primului războiu (dată lângă Mureș, la confluența cu râul pe care se afla capitala regatului) a fost dezastruoasă pentru Daci, și când orice mijloc de rezistență era pierdut, Decebal capitulează: întreaga armată cu comandanții face act de supunere, lângă Sarmizegetusa, depunând armele înaintea cesarului biruitor. Insuși mândrul rege trebui să se supună învingătorilor, călcând pe măreția sa de războinic. Dar în scena capitulării, el apare mândru, drept, dârz, sfidând vitregia destinului pe care, pentru moment, trebuia să-l accepte. Condițiile armistițiului erau grele, și pacea, sancționată la Roma, prevedea: desarmarea completă a Dacilor, predarea armelor și a mașinărilor de războiu, a inginerilor și a dezertorilor romani (care trebuie să fi fost numeroși, nemulțumiți de stăpânirea romană și atrași de prestigii și forța regelui dac), distrugerea fortificațiilor, cesiuni teritoriale, încetarea oricărei acțiuni protivnice imperiului. Deși învins, Decebal a fost destul de abil pentru a-și menține stăpânirea și a nu fi dus la Roma, ca prizonier de războiu la carul triumfal al biruitorului. Acceptând condițiile păcii, el nu înțelegea nici un moment să renunțe la lupta pentru desrobirea poporului său.

Dacia intra în sfera de interes și de exploatare a Romei. Nu mai era vorba de înlăturarea unui pericol și pacificarea graniței dunărene, ci — mai ales după un războiu greu, cu mari sacrificii și pierderi — de compensații teritoriale și economice, cari aveau o valoare destul de mare, chiar pentru întinsul imperiu roman. Pătrunderea politică și economică, deși aducea un real progres material și cultural, nu putea fi pe placul popoarelor supuse, conservative și geloase de limba și tradițiile lor străbune, și aceasta cu atât mai mult la un popor dârz și dornic de libertate, cum era cel dacic. Construirea podului monumental dela Turnu-Severin, imediat după încheerea păcii, arăta limpede intențiile Romanilor de a nu se opri la Dunăre și de a încorpora definitiv noile teritorii în imperiu. De altă parte, făcând proselitism și incurajând defecțiunile și tendințele separatiste, politica romană urmărea distrugerea cohesiunii poporului învins, ceea ce trebuia să aducă nu numai desființarea statului, dar și dispariția lentă a națiunii

dacice. Acesta era motivul de căpetenie al reacțiunii, plină de tact la început, dar apoi violentă, a lui Decebal, pe care diplomația romană îl credea pus în totală neputință de a acționa, prin puterea celor câteva puncte ale dictatului din a. 102.

Fără întârziere își refăcu Decebal cadrele desorganizate ale oștirii, pregătî reînarmarea, luă măsuri contra opoziției filoromane, chemă la luptă pentru libertate popoarele vecine, apelând la simțul lor de solidaritate în fața pericolului roman. Pregătirile de luptă erau iarăși în toi, și se pare că numai pentru un moment le întrerupsese pacea impusă. Concentrarea și înarmarea oamenilor, punerea la punct a fortificațiilor în munți și văi se desfășurau în cadență rapidă, sub directa supraveghere a regelui. Poporul dac se grupa din nou sub stindardul libertății, spre a-și apăra într'un uriaș efort suprem ființa sa națională. În timp ce senatul roman îl declara din nou inamic public și Traian organiza în grabă un corp expediționar (105), Decebal deschide ostilitățile printr'o ofensivă generală, nu fără succese remarcabile, asupra garnizoanelor romane din fortărețele Daciei, ocupă o parte din teritoriul Iazigilor aliați ai Romei, și începe incursiuni asupra capului de pod dela Drobeta (Turnu-Severin). În mare grabă vine din nou împăratul Traian la Dunăre, unde se iau întinse măsuri de ordin militar: se concentrează o mare masă de soldați și mult material de războiu. Incepea astfel al doilea războiu dacic (105/6) al lui Traian și ultima faptă de arme a Daciei libere.

Din prima campanie a acestui războiu e vrednic de amintit episodul capturării ofițerului superior Longinus, comandant al unei legiuni, pe care Decebal voia să-l folosească drept mijloc de presiune, cerând — în schimbul liberării lui — retrocedarea teritoriului Daciei până la Dunăre și despăgubiri de războiu în bani. Dar Longinus se sinucise în captivitate, bând otravă, și scăpă pe împărat din greaua dilemă. Ofensiva lui Decebal din cursul anului 105 a fost oprită, dar pentru continuarea războiului și sdrobirea totală a rezistenței dacice prin cucerirea întregii țări erau necesare forțe mult mai mari. Noi contingente romane sunt concentrate în zona de operații. Iarna 105/6 aduce o pauză mai lungă, pe care beligeranții o folosiră pentru întinse preparative în vederea ciocnirii decisive din primăvara următoare. Între timp, încercarea lui Decebal de a înjgheba o mare coaliție a popoarelor barbare libere a eșuat, căci diplomația și forța romană a atras în sfera sa aceste popoare, mai ales germanice (între ei Bastarnii). Astfel cercul dușmanilor se strângea tot mai mult în jurul Daciei, și perspectivele luptei viitoare erau destul de puțin promițătoare pentru Daci. Orice mijloc pentru atingerea scopului era potrivit; Decebal făcu încercarea

de a suprima pe adversarul său prin vicleșug (lucru obișnuit și la Romani, și practicat în toate timpurile și locurile). Dezertorii trimiși să omoare pe împăratul — fire prietenească și ușor accesibilă și oamenilor de rând — au fost descoperiți la timp, și Traian scăpă cu viață. Lucrul a însăprît și mai mult dușmănia, și a fost de sigur cauza principală care a făcut cu neputință o înțelegere între cei doi monarhi.

Primăvara anului 106 aduce începutul ultimei faze a războiului, care pentru Roma era mai mult o chestiune de prestigiu, în timp ce pentru Daci însemna existența sau dispariția lor. Împărțită în două coloane, armata romană înainta din două direcții, una prin Banat, alta probabil pe valea Jiului, spre cetatea de munți a Daciei, în centrul căreia se afla fortul principal, Sarmizegetusa, capitala regală, îngrădită de Decebal într'un puternic sistem defensiv, mai ales după eșecul ofensivei din 105. Fără a opune rezistență și fără lupte, Decebal își concentrează toate forțele armate în sistemul de întărituri de lângă capitala sa, pentru supremul efort. Inaintarea romană se făcea destul de încet, din cauza măsurilor de precauție și siguranță, și primele ciocniri cu Dacia în retragere se pare că au loc în vremea secerișului, deci abia în Iulie 106. Asediul cetăților dacice era o întreprindere foarte grea, chiar pentru cea mai puternică armată a lumii antice, și dificultățile erau sporite prin faptul că planul de războiu al lui Decebal nu se limita la simplă defensivă, ci trecea la incursiuni violente și cu mult efect. Cetatea principală, Sarmizegetusa, opunea o împotrivire înverșunată, și era inexpugnabilă atât prin poziția ei excepțională și formidabilele întărituri făcute de Decebal, cât mai ales din cauza fanatismului puțin obișnuit al apărătorilor. Poate că rezistența ei n'ar fi fost zdrobită, dacă nu intervenea trădarea din partea unui grup de Daci, cari lasă Romanilor intrarea liberă într'o parte a cetății. Această spărtură era semnul iremediabilei prăbușiri a sistemului defensiv dacic.

Evenimentele se precipitau spre desnodământul fatal. O parte din Daci se supun, și generozitatea proverbială a lui Traian nu le refuză iertarea. Dar cei mai mulți dintre fruntași, patrioți fanatici — conducătorii partidei războinice, — văzându-și cauza pierdută și după ce-și distrug prin foc casele și vetrele strămoșești, preferiră să-și curme zilele, bând otravă: o scenă dramatică și unică în repertoriul istoriei și al plasticeii, înfățișează acele momente de tragică înfrigurare, când nobilimea dacică și oamenii de rând aleg o moarte socratică, bând otrava care-i scăpa de degradarea înfrângerii și le deschidea calea spre împărăția spirituală a lui Zamolxe. Era partea cea mai bună, aristocrația de sânge și duh a unui popor de eroi, care-și trecea examenul tăriei morale la tribunalul destinului istoric. Acești Daci preferau moartea

sublimă în locul unei salvări ignobile, pe care ar fi putut-o avea cu ușurință. Dar luptătorii din massa poporului nu înțelegeau să cedeze și să accepte supunerea, nici să renunțe la această vieață fără a-și fi dat tot tributul de forță, ci voiau continuarea luptei. În fruntea lor se afla Decebal, a cărui voință era nebiruită; o împăcare fiind cu nepuțință, el luă măsurile potrivite împrejurărilor, în limita îngăduită de gravitatea extremă a situației. Pentru a pune la adăpost lucrurile de preț, un grup de sclavi a trebuit să facă o lucrare, pe cât de grea, pe atât de ingenioasă: abătând cursul apei (râulețul Sargetia) de lângă capitală, au săpat în albie o groapă, în care au așezat lucrurile de metal nobil, acoperindu-le și aducând la loc cursul râului. Alte lucruri au fost ascunse într'o peșteră, iar sclavii au fost uciși, spre a nu divulga secretul, pe care totuși, peste puțină vreme, Traian l-a aflat dela nobilul dac Bicilis. Faptul, cu înfățișare de legendă, arată că Decebal nu înțelegea nici un moment să renunțe la stăpânirea sa, pe care nădăjduia să o recucerească prin luptă. Organiză apoi retragerea armatelor din cetatea pierdută: coloane de Daci înarmați părăsesc în grabă capitala, îndreptându-se spre Nord, în timp ce alte grupuri — acum numai oameni de rând — se supun Romanilor. Ocuparea Sarmizegetusei însemna zdrobirea principalei rezistențe dacice, aproape exclusiv legată de fortificații, iar rapiditatea înaintării a făcut să cadă în mâinile Romanilor o enormă cantitate de provizii din fortărețe; acum se pare că sunt descoperite și tezaurele lui Decebal.

Ofensiva romană continuă spre Nord, pe valea Mureșului în sus, în urmărirea coloanelor de Daci în retragere, cari evacuează toate fortărețele până la Apulum (Alba-Iulia). Undeva în regiunea Târnavelor, Decebal își reface forțele armate, pentru o ultimă încercare desnădăduită de a schimba cursul fatal al războiului. Într'o poziție bine aleasă, îl vedem pentru ultima oră în acțiune, înconjurat de statul lui major, stând majestos, dârz, cu privirea încordată la conducerea ofensivei asupra fortificațiilor romane. Dar asalturile desperate ale Dacilor se năruesc în fața zdrobitoarei superiorități romane în conducerea războiului. Ultima speranță era astfel spulberată; o nouă retragere și evacuare de teritorii aducea pe Daci la ultima limită a desnădejdiei. Atunci își adună Decebal supușii rămași devotați, le dă ultimele directive și libertate de acțiune, și își ia rămas bun dela ei, înainte de a încerca o cale extremă de salvare. Mulți dintre acești Daci preferau să moară, decât să fie duși în sclavie: cei cari nu aveau destulă tărie spre a-și curma cu proprie mână firul vieții sunt străpuși de săbiile compatrioților. Cucerirea țării se putea face numai peste mormanele de cadavre ale eroilor Daci.

În timp ce, din nou, numeroși Daci fac act de supunere lui Traian, Decebal, urmat de un grup de fruntași, se îndrepta, în goana cailor, spre hotarele de miazănoapte ale patriei sale, unde voia să refacă forțele și să reia lupta liberatoare. Dar capturarea regelui, care inspirase groază Romanilor vreme de 20 de ani, era un lucru tot atât de important ca și cucerirea țării lui. De aceea cavaleria romană, după informațiile date de trădători, face toate eforturile pentru a-l prinde viu: într'o goană nebună prin codrii Daciei, Decebal e ajuns și inconjurat de urmăritori, și când era aproape să fie prins, căzut de pe cal lângă un stejar, se străpunge cu sabia curbă, caracteristică între armele dacice. Desnodământul dramei lui Decebal se petrecea în Ardealul de răsărit, probabil în regiunea munților Harghita. Moartea eroică era singura încheiere demnă a vieții lui de luptă închinată puterii și libertății poporului dac, și singura salvare din traiul în necinste, pe care l-ar fi avut împărțînd soarta învingătorilor, duși în suita triumfătorului la Roma. Făcând dovada celui mai mare adept al religiei lui Zamolxe — credința mândriei și eroismului dacic, — Decebal trăia în toată amploarea ei sfâșietoarea tragedie a distrugerii puterii politice și militare și a supunerii poporului său. Capul regelui și mâna lui dreaptă sunt tăiate și expuse în cartierul imperial, spre vederea tuturor, ca cel mai de preț trofeu, și apoi sunt duse la Roma. Sunt prinși de asemenea doi copii ai lui Decebal, și un mare număr de nobili fruntași și oameni de rând, care se împotriviseră până în ultimul moment, sunt luați ca sclavi la Roma și risipiți în aproape întreg imperiul. — Războiul și supunerea definitivă a Daciei se pare că erau terminate în vara anului 106.

. . .

Prin înalta ei semnificație morală, jertfa lui Decebal avea valoarea unui testament politic pentru Dacia doritori de libertate. Mulți dintre ei s'au retras spre miazănoapte și răsărit, în Moldova și Bucovina, de unde, liberi și în alianță cu frații lor de aici, Carpii, au continuat, timp de trei veacuri, lupta cu imperiul roman. Sfârșitul eroului național și a multora din luptători nu însemna decât dispariția unei mici părți a poporului dac; marea masă și numeroși fruntași au acceptat dominația romană: mereu se fac supuneri voluntare a grupurilor de Daci în cursul celor două războaie, și din populația întregii țări (aproximativ Ardealul, Banatul și Oltenia) cea mai mare parte a fost înglobată în granițele imperiului roman. A vorbi, așa dar, de o extirpare totală (sau aproape totală) a poporului dac — ceea ce fac cu vădită satisfacție adversarii continuității daco-romane, — e contrar nu numai oricărei

rațiuni politice, demografice și economice, dar și documentelor istorice contemporane. Căci în timp ce un scriitor târziu într'o expresie retorică spune că Dacia viris fuerat exhausta (ceea ce ar însemna: lipsită, imediat după războiu, de bărbați luptători și muncitori), alți autori, contemporani cu evenimentele, precizează că Traian a adus la supunere Dacia și *poporul* dac, lucru ce află o deplină confirmare în sculpturile minunatei colonne a lui Traian dela Roma, cronică în imagini a războaielor dacice, ca și în inscripțiile latine și în bogatul material arheologic, din vremea romană, descoperit în Ardeal, Banat și Oltenia. O ucidere în masă a Dacilor învinși (idee bestială și fără analogie în istorie) există numai în fantezia meschină a câtorva cercetători preocupați de azi.

Pierderea libertății politice era departe de a fi o extirpare totală, și pentru marea masă a eroicului popor dacic destinul istoriei deschidea un nou orizont, prin integrarea lui în lumea de civilizație latină a imperiului Romei și crearea celui mai îndepărtat bastion al romanității, în calea puhoaielor barbare din răsărit. Romanizarea Dacilor prin limbă și credință nu însemna dispariția marilor virtuți străbune, ci modelarea lor în armonica sinteză daco-romană.

ION I. RUSSU

ROMÂNII VENIȚI RECENT ÎN TRANSILVANIA ?

— CE NE SPUNE LINGUISTICA —

Printre anumiți istorici și linguiști vecini care neagă continuitatea elementului romanic în Dacia se poate observa, în timpul din urmă, o adevărată întrecere. Nu e destul ca Românii să fie prezentați ca niște păstori nomazi imigrați din Peninsula Balcanică în Dacia Traiană unde elementul dacoroman autohton ar fi pierit de mult cu desăvârșire, ci e neapărată nevoie, din motive politice bine cunoscute, ca această imigrare să se fi întâmplat cât mai târziu. Deoarece întâiul document medieval care atestă prezența Românilor pe teritoriul Daciei Traiane este din anul 1210 și fiindcă mărturia acestui document nu putea fi recuzată cum au făcut cu aceea a anonimului regelui Bela, au datat începutul imigrării Românilor dela acest an. Dar nici atât n'a fost de ajuns. Deoarece chiar și acei învățați occidentali care admit teza imigrării Românilor din Balcani, nu consideră faptul, că un popor s'a așezat în vechime pe un teritoriu oarecare cu două, trei secole în urma altui popor, ca o decădere din drepturi a celui venit în urmă — caz extrem de frecvent în istoria popoarelor europene —, așezarea Românilor la Nord de Carpați trebuia întârziată și mai mult. Și astfel a început licitația: sec. XIII, sec. XIV, sec. XVI. Răsturnând tot ce au constatat istoricii și etnografii despre coborîrea populației românești a Principatelor Române din Transilvania, dimpotrivă Românii transilvăneni au fost aduși de istoricii unguri din Muntenia și Moldova. Nici sec. XVI-lea nu le-a fost destul de proaspăt. Acuma vorbesc de o masivă imigrare de Români din Principate în Transilvania care s'ar fi întâmplat în epoca fanariotă ca o urmare a tratamentului insuportabil la care ar fi fost supuși țărani români din partea fanarioților. Imigrarea aceasta ar fi continuat și în cursul sec. XIX-lea și ar fi durat chiar până în zilele noastre.

Cei care cunosc cât de cât regiunile dinspre munte ale Munteniei și Moldovei își dau seama de falsitatea acestei afirmații. La tot pasul prin aceste părți sunt sate, ba chiar regiuni întregi locuite de „Ungureni” veniți de peste munți. Și aceasta nu numai la munte, ci — firește în măsură mai mică — și la câmpie, pe malurile Dunării, ale Prutului și ale Nistrului. Constatarea a fost făcută și de străini. Să amintim numai pe fostul profesor din Leipzig Gustav Weigand (de ex. în *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig*, VIII, 238) și mai ales pe romanistul din Berlin, directorul Institutului german pentru știință din România, Ernst Gamillscheg, ale cărui observații extrem de instructive privitoare la imigrarea Românilor transilvăneni în Muntenia, publicate în lucrarea *Die Mundart von Șerbănești-Titulești* (Jena-Leipzig, 1936, pp. 185—196) ar trebui să primească o publicitate cât mai largă printre cercetătorii străini.

În care parte a Transilvaniei găsim stări asemănătoare cu acelea din Muntenia descrise de E. Gamillscheg?

La fel și documentele vorbesc despre migrațiuni din Transilvania în Principate și nu invers. Cei care studiază arhivele urbariale ale diferitelor comitate transilvane pot mărturisi de câte ori, la înșirarea iobagilor vreunei moșii, se menționează că cutare a fugit în Țara Românească. În unele locuri, ca de ex. în Țara Oltului, procentul celor fugiți peste munți se ridică până la 50.

Am arătat în articolul *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, apărut în fascicula Nr. 2 din acest an a „Transilvaniei”, cum hărțile lingvistice dovedesc și ele că, în câmpiile care înconjură cununa de munți a Daciei Traiane, populația românească a coborât din interiorul cetății muntoase a Transilvaniei. Tot cu ajutorul hărților Atlasului Lingvistic Român se poate dovedi absurditatea afirmației că în ultimele secole numeroși Munteni și Moldoveni s'ar fi așezat în Transilvania sau chiar că numărul imigranților ar fi fost atât de mare încât, numai după aceste imigrări masive ar fi constituit Românii majoritatea populației din Transilvania. Până atunci ei ar fi reprezentat numai o infimă minoritate în această provincie.

Împotriva acestei aserțiuni vorbesc hărțile Atlasului Lingvistic Român care arată cum o mulțime de cuvinte de origine maghiară sunt întrebuințate până la Nistru și Dunăre și chiar dincolo de aceste fluvii, ceea ce e un indiciu că populația care le rostește le-a adus din munții Transilvaniei, unde le-a împrumutat dela Unguri. Dacă ar fi adevărat că migrațiunea s'ar fi întâmplat invers, atunci prezența acestor elemente maghiare în Estul și Sudul teritoriului lingvistic român ar fi mai greu de explicat.

De asemenea populația românească venită în Transilvania din Moldova și Muntenia ar fi trebuit să aducă cu ea cuvinte de origine ucraineană și bulgară modernă, ba chiar și de origine turcă. Pe hărțile Atlasului ariile de răspândire ale elementelor ucrainene, bulgărești și turcești nu trec de fosta graniță dintre Transilvania și Principatele Române decât în foarte rari cazuri. Și atunci nu pătrund departe în interior. Astfel pentru elementele bulgărești am putea cita harta 93 din ALR I — Atlasul Linguistic Român I — vol. I (sau 134 din ALRM I — Micul Atlas Linguistic Român I — vol. I) întrebarea [2228], p. 42 din ALR II, vol. I (sau harta 128 din ALRM II, vol. I), unde se vede cum linia de izoglosă care separă aria de răspândire a verbului *a pișca* de aceea a verbului *a ciupi*, de origine bulgară, coincide aproape punct cu punct cu fosta graniță dintre Transilvania și Muntenia. La fel aria de răspândire a cuvântului *sorcova*, de origine bulgară, coincide cu teritoriul Munteniei (împreună cu Dobrogea), întrebarea [2795], p. 108 din ALR II, vol. I (sau harta 257 din ALRM II, vol. I).

Pentru răspândirea unor elemente ucrainene putem aduce exemplul lui *hulub* „porumbel”, întrebuițat în Moldova (v. harta 14 din cartea lui S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 200—201) și al lui *buhaiu* (întrebarea [2797], p. 109 din ALR II, vol. I sau harta 258 din ALRM II, vol. I).

În ce privește elementele de origină turcă să cităm un pasaj din articolul lui G. Reichenkron, intitulat *Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie* apărut în *Ungarische Jahrbücher*, vol. XX, (Berlin, 1940): „Fosta graniță austro-ungară spre Regat e în același timp și o graniță lingvistică până la care au venit valorile lingvistice osmane dinspre miazăzi” (p. 23). Multe hărți din ALR dovedesc cele spuse de învățatul german. O migrație masivă recentă de populație din Muntenia în Transilvania presupusă de istoricii unguri, ar fi răspândit elementele turcești și la Nord de Alpii Transilvaniei.

Harta 14 — din cartea lui S. Pușcariu, *Limba română* — amintită mai sus arată și aria de răspândire a cuvântului *porumb* cu înțelesul de *cucuruz* din Transilvania. Și aici aria lui *porumb* coincide cu teritoriul Munteniei (plus Dobrogea). Porumbul a început să fie cultivat pe la noi prin sec. al XVII-lea. Astfel se explică de ce în diferitele provincii românești au fost creați sau au fost împrumutați termeni deosebiți pentru această cereală. Dacă populația din Transilvania ar fi imigrată recent de peste munți, ne-am aștepta să numească cucuruzul *porumb*, ca în Muntenia, sau *păpușoiu*, ca în Moldova.

O altă dovadă, care arată cât e de evidentă absurditatea afirmației că Românii ar fi imigrat recent din Principate în Transilvania, o constituie faptul că regiuni nelocuite — sau mai de grabă foarte rar locuite — dela granița dintre Transilvania și Principatele Române au fost colonizate relativ recent de Români transilvăneni și nu de aceia veniți din Muntenia sau Moldova. O astfel de regiune este Valea Jiului, adică basinul Petroșenilor. În cazul că ar fi adevărat ceea ce susțin istoricii unguri, populația acestei depresiuni situată chiar la fosta graniță, deci în drumul presupusului curent de migrațiune dinspre Muntenia (Oltenia) în spre Transilvania, ar trebui să fie originară din Sudul munților. E însă lucru știut de toată lumea, iar Jienii au păstrat încă tradiția până astăzi, că toate așezările din Valea Jiului au fost întemeiate și populate de Români veniți din Țara Hațegului. Numele acestor localități arată aproape toate locul de origine al locuitorilor. Astfel Petroșenii (forma Petroșani e greșită), Livezenii, Uricanii, Lupenii, Paroșenii, Bărbătenii, Coroeștenii, etc., localități din plasa Petroșeni, jud. Hunedoara, au fost populate de oameni veniți din Petros, Livadia, Uric, Valea-Lupului, Paroș, Râu-Bărbat, Coroești, etc. sate din plasa Pui a aceluiași județ. Toate cele spuse mai sus sunt atât de evidente pentru un Jian, încât în Valea Jiului le știu și copiii. De altfel și drumul pe care au venit Jienii e știut. Pe o hartă militară se vede cum, dela fiecare sat din Valea Jiului, duce un drum de munte, un plaiu, până la satul de origine din Țara Hațegului: dela Uricani la Uric, dela Bărbăteni la Râu-Bărbat, etc. Plaiurile acestea sunt foarte umblate și astăzi.

Răspândirea populației românești din Țara Hațegului înspre miazăzi nu s'a oprit la fosta graniță. În județul Gorj, la poalele munților, sunt sate întregi de „Ungureni” veniți în diferite epoci de peste munte, pe când pe povârnișul nordic al acestor munți nu se știe, nici prin tradiție, nici documentar, despre vreo așezare originară de peste fosta graniță.

Stări asemănătoare cu acelea din județele Hunedoara și Gorj pot fi constatate pretutindeni de-a-lungul granițelor dintre Muntenia și Moldova pe de o parte și Transilvania, Maramureș, Banat pe de alta.

Acesta este adevărul care nu poate fi combătut decât prin falsificări grosolane și necinstite: surplusul populației românești din Transilvania a mărit, în cursul secolelor, rândurile populației mult mai rare din Muntenia și Moldova. Un curent de migrațiune românească din Principate în Transilvania n'a existat niciodată.

EMIL PETROVICI

DIN ALTE ȚĂRI

Preambul

Ați observat de sigur că războiul actual este într-o măsură mai largă decât cel din 1914—1918 și un război de idei și de concepții. Oricât, probabil, armele vor trebui să hotărească înainte de toate soarta încăleării mari care a aprins din nou pământul, se dă totuși o luptă mai încordată decât altă dată și pentru cucerirea sufletelor, cu gândul de a câștiga pretutindeni cât de multe adeziuni pentru ordinea nouă, pe care și unii și alții, în felul lor, o doresc biruitoare apoi. Lucrul este foarte explicabil și firesc. În 1914—1918 marile puteri europene prinse în sângeroasă rivalitate de interese economice, de prestigiu și dominațiune politică, n'au fost ele însele lămurite asupra temelurilor ideologice ale așezării nouă pe care urma s'o dea continentului, decât de abia când cuvântul hotărîtor le-a venit de dincolo de Ocean, dela marele vizionar american Wilson. Soluția pe care au găsit-o astfel, a fost Liga Națiunilor, care n'a izbutit să fie un instrument de echilibru european. Europa n'a mai avut liniște, nici printre învingători, nici printre învinși. Prin frământarea ei, bolșevismul din Rusia își croia drumuri tot mai amenințătoare de a răsturna totul. A urmat reacțiunea fascistă în Italia și apoi cea național-socialistă în Germania. În fața fermentelor nouă, dela răsărit și dela apus, ale cugetării și simțirii europene se îndârjea rezistența doctrinelor verificate în izbânda și creații de altă dată. Pe urma întrecerii acestora războiul nu mai este în țelurile lui numai o problemă de întindere a hotarelor, de suveranitate națională și economică, ci și o problemă spirituală, de stilizare a vieții sociale și chiar individuale prin urmare.

Intr'o atmosferă, ca aceasta, care răscolește credințele omului și-l pune la încercare toată sensibilitatea intelectuală și afectivă, trebuie să-și facă loc și convingerea că oricare va fi sfârșitul războiului, ordinea nouă nu se poate întemela și menține numai prin forță și măsură de auto-

ritate politică și administrativă. Fără de o comunitate de vederi și vrieri, care să angajeze și masele mari ale cetățenilor, și fără de o coordonare a eforturilor nu mai sunt cu putință solidarități internaționale și nu mai pot să prindă rădăcini nicăiri liniștea și siguranța, necesare unei vieți de creație și reconstrucție, întocmai precum n'ar putea fi viabile nici tratatele de pace, întemeiate pe formule de dezechilibru, investindu-i pe unii cu puteri discreționare și despoindându-i de drepturile lor firești și umilindu-i pe alții. Din tensiunea dintre maxima și minima de presiune atmosferică se deslănțuiesc furtuni și cataclisme. La fel se petrec lucrurile, cu o fatalitate inexorabilă, și în viața popoarelor și în raporturile dintre ele.

Bătrânul nostru continent nu va mai putea fi însănătoșat cu rețete învechite și cu mijloace pe care experiența deceniilor din urmă ni le arată cu desăvârșire compromise. De aceea alături de vacarmul armelor și de încordările eroice de pe fronturi, se face de astă dată atât de simțită și grija lămuririlor și cuceririlor ideologice. O auzim zilnic răsunând din toate radiourile lumii; în serviciul ei apare un belșug de cărți și reviste. Din publicațiile acestea, din ce este în gândul elitelor intelectuale de pretutindeni, mi se pare că se pot desluși mai bine aspecte ale Europei de mâine decât din toate comunicatele de războiu.

Problema României și a României este, ca de altfel a tuturor țărilor, înainte de toate o problemă de politică internă, nu de abilitate între toate dependențele și aservițiile posibile și imposibile. Nu ne putem întemeia revendicările pe biruințele altora. Ar fi și nedemn și nefolositor, cum a și fost câteodată. Rolul și viitorul nostru depinde de felul în care vom ști să punem în valoare prin noi înșine energiile noastre naționale: puterea armată, bogățiile solului și subsolului și mai ales ale sufletului românesc. Nu am impresia că suntem în deajuns de preocupați de acestea din urmă îndeosebi. O solidaritate mai strânsă a tuturor personalităților îndrumătoare și de prestigiu din țară, deci o coeziune mai intimă a societății românești nu se poate obține numai cu veșnica provocare la imperatiivele și necesitățile zilei sau numai cu apeluri de unire în fața primejdurilor și încălcărilor din afară. În discuții de temelnică clar-viziune trebuie să se lămurească și să se pună de acord convingerile și hotărârile noastre. Oricât am prețui individualitatea și individualismul, negreșit darul cel mai prețios pe care ni l-a hărăzit Dumnezeu, noi avem și trebuie să avem și o personalitate națională colectivă, al cărei potențial intelectual și afectiv trebuie sporit până la limita posibilităților ei de afirmare. Știința românească și gânditorii noștri politici să-și facă datoria. E cea mai luminoasă și mai sigură dintre căile care duc la împlinirea visurilor noastre.

Deslegarea marilor chestiuni pe care problematica vremii le pune neamului și țării noastre, o lăsăm în seama altora cu mai multă autoritate în materie. Am vrea doară ca în „Transilvania” noastră să ne punem cititorii la curent, pe cât ne îngăduie împrejurările, cu ce se cugetă și se face în alte țări. Ne-ar plăcea ca informația noastră să fie un indemn la gând și faptulre românească. În altă parte a acestui număr e vorba de problema familiei în legislația franceză mai nouă. Vom spicui aici câte ceva din două publicații, care au luat ființă numai în cursul acestui război, una italiană, cealaltă germană.

Din Italia

La Roma apare, începând dela 1 Ianuarie 1940, revista *Il libro italiano nel mondo*. Publicațiune bibliografică de proporțiuni mari, ea își desfășoară rostul ca instrument de mai strânsă legătură între cultura italiană și cultura celorlalte țări. Ea își propune deci să dea cărții italiene posibilitatea unei cât de largi circulațiuni, iar cititorului de pretutindeni, prin articole de sinteză, semnate de numele mai reprezentative ale culturii italiene, viziunea reală a ceea ce produce Italia în toate domeniile spirituale.

În pragul unui nou an școlar, ni se oprește atențiunea în deosebi asupra celui dintâi articol de felul acesta, „I nuovi orientamenti della Scuola Italiana”, semnat de Giuseppe Bottai. După concepția fascistă, cultura poporului italian trebuie să se inspire dela valorile eterne ale rasei și civilizației proprii. La baza instrucțiunii tinerilor se așează deci cultura umanistică, oricare ar fi ramura de activitate căreia ar dori să i se dedice. Italienii își recunosc doară, spune autorul, în lumea clasică ființa lor proprie mai mult decât oricare popor modern și regăsesc în neîntrecuta ei grandoare cele dintâi rădăcini ale orgoliului lor național. Latina se găsește prin urmare pentru Italieni în centrul disciplinelor esențiale și are pentru ei o intimă valoare educativă. Ar fi primejdios ca într'o epocă de cult deosebit pentru științele naturale și tehnică, cultura generală a națiunii să se despoale de caracterul ei ideal. Latina, obligată în școala medie unică, e folosită mai bunel cunoștinți a limbii italiene și pentru o mai corespunzătoare comprehensiune a romanității.

Un loc important în învățământul italian îl are cunoștința evoluției generale a gândirii filosofice occidentale, în raporturile cu celelalte domenii ale științei: politica, dreptul, economia și celelalte științe sociale. Religia străbună se bucură de asemenea de toată atențiunea. Credințele religioase ale unui popor nu sânt un fapt

arbitrar, ci ultimul izvor al istoriei lui și forța imanentă a lui.

Toate programele de studii prevăd cursuri de deprindere cu munca de tot felul și cu uneltele ei. Cursurile acestea n'au în vedere numai scopuri de utilitate practică și igienă fizică, ci mai ales de igienă și eugenie socială, înfrățind muncitorii și intelectuali.

După școala primară de cinci ani, urmează, pentru cei cari vor să-și continue învățătura, școala medie unică de trei ani, apoi școala secundară superioară de 4—5 ani, cu diferitele ei secții: liceul clasic, liceul real, liceul artistic, „Institutul magistral” corespunzător școlii noastre și 5 tipuri deosebite de institute profesionale. Din toate tipurile de școală superioară se poate trece în anumite Facultăți ale Universității. În toate școlile secundare e în vigoare încă principiul coeducațiunii, dar Ducele a prevăzut în „Carta della Scuola” separațiunea după sexe. În toate școlile numărul orelor de învățământ nu poate fi mai mare de 24 pe săptămână.

Desăvârșirea personalității elevilor este prin urmare țelul de căpetenie și al școlii italiene, dar ea cultivă ca cea mai nobilă calitate a acestei personalități: sentimentul datoriei față de comunitatea națională. Societatea, ne reamintește autorul, e ordine, e organizațiune, e ierarhie. Dar ierarhiile rigide vechi, democrația nouă și adevărată îi substituie ierarhia muncii, a talentului, a serviciului pe care cetățeanul îl aduce propriei sale țări. Vitalitatea unui popor se arată, înainte de toate, în capacitatea lui de a-și reînnoi propria sa aristocrație.

Ne mulțumim de astă dată doar cu acest rezumat — în care numai sublinierile sânt ale noastre — căci economia școlii italiene este, cred, cel mai caracteristic aspect al regimului și al concepțiilor fasciste.

Voci și gânduri din lumea mare

La Berlin a luat ființă în Aprilie al acestui an revista *Europäischer Wissenschafts-Dienst* (EWD). Editorii ei au conceput-o ca un organ de corespondență între știința și cultura germană și ale celorlalte popoare din Europa. Ea își recrutează prin urmare colaboratorii din toate țările continentului și ne va vorbi despre operele de creație ale Europei întregi în domeniul științelor și al culturii. Cel ce o conduc, cred în existența unei spiritualități specifice europene, care se cuvine să fie cultivată și îndrumată printr'un intens schimb de vederi. Din contribuția tuturor, chiar și a celor dinafară de Europa, trebuie să pârguiască gândurile care vor fi la baza așezărilor viitoare.

Din EWD au apărut până acum 9 numere. „Corespondența” are și o ediție franceză și va avea în curând și una italiană.

Nu vreau rezuma articolele ei, ci vreau cita doar vreo câteva din ideile pe care le-am subliniat citind revista aceasta.

Ludwig Siebert, președinte de consiliu de miniștri și al Academiei din Berlin, semnează cel dintâu articol din EWD, intitulat „Deutscher Kulturwille”. Vorbind despre ce s'a făcut în Germania și în deosebi prin Academia din München pentru legăturile culturale cu celelalte țări, își incheie expunerile cu următoarea citație dintr'o importantă revistă japoneză : „Niciun războiu mare n'a fost dus cândva la bun sfârșit fără ca în atingerea țelurilor lui să fi intervenit și înfăptuiri culturale corespunzătoare”.¹⁾

Din „Die Stimmen der Völker : Volkstum, Rechtsidee und Lebensordnung” de Dr. Eduard Spranger, profesor la Universitatea din Berlin : Vieața diferențează societatea calitativ. Nu există în societate părți echivalente. Dreptul înseamnă ordine între elemente înegale, în vederea țelurilor superioare ale vieții. Egalitate în drepturi înseamnă prin urmare dreptate între înegali. Izvorul primordial al dreptului nu se găsește așadar în ideologii abstracte, ci în ordinea firească pe care însăși natura a creat-o.

Din „Entwicklung zum europäischen Bewusstsein” de Dr. C. Axel J. von Gadolin, docent al Universității din Helsinki : Superioritatea Europei bătrâne față de celelalte continente a fost până în timpul războiului mondial o axiomă de care nimeni nu se îndoaia. Nu s'a băgat de seamă însă că superioritatea aceasta a fost de fapt de esență engleză. Dar Englezul n'a reprezentat niciodată în imperiul vast al dominațiilor și coloniilor sale pe European, ci totdeauna numai pe Englez. Pe Englezul de dincolo de largul mărilor și pe American l-a simțit mereu mai aproape de el decât pe oricare dintre membrii națiunilor europene.

Din „Die biologische Veränderung der Kulturkraft der Völker” de Wilhelm Hartnacke, fost ministru : Ereditatea joacă un rol hotărâtor în dezvoltarea calităților de afirmare ale popoarelor. Energii naționale sporesc sau scad și se modifică în măsura în care diferitele păturile sociale contribuie la înmulțirea populațiunii. Povara unei educații mai îndelungate și mai costisitoare are de obicei efectul ca părinții mai dotați și mai talentați, cei cu un potențial cultural și intelectual mai ridicat, au copii mai puțin decât părinții cărora creșterea copiilor le

¹⁾ Dacă ceea ce se știe în Japonia are valoare și la noi, reactivarea Universității din Cernăuți este o necesitate imperioasă pentru desăvârșirea operei de recucerire și eliberare a ținuturilor bucovinene.

cere cheltulală mai puțină și eforturi mai reduse. De aici urmări dintre cele mai dăunătoare pentru viitorul popoarelor. Autorul face, în legătură cu ideea aceasta, observații interesante asupra Germaniei, Franței și Angliei.

Din „Die Grundlagen der Erziehung und Ausbildung in Japan“ de Dr. Jirō Miyazawa, profesor la Universitatea imperială din Hiroshima: Scopul educațiunii morale în Japonia este de a face tineretul să se pătrundă de idelle naționale japoneze și să se supună lor și de a trata diferitele materii de învățământ în funcțiunea valorii lor pentru viața Japoniei. Morala japoneză și etica apuseană au ajuns într'un moment dat într'un antagonism acut. Etica europeană este de concepție formalistă: ești moral, dacă faci binele de dragul binelui. Astfel se pot realiza idealurile personale ale individului, dar se neglijează postulatele morale ale Statului. Introducerea inoportună a eticii și pedagogiei apusene a avut urmarea fatală ca educația japoneză să cadă în greșala de a măsura valoarea personalității după cantitatea cunoștințelor. Japonia și-a revenit de curând întorcându-și gândurile la propria ei spiritualitate și văzând din nou idealul său în cultivarea esențelor proprii sale ființe. Mai ales experiența evenimentelor mai recente din Extremul Orient a condus-o acul.

Am putea continua cu sublinierile noastre și în alte articole interesante din EWD, făcând în același timp pe cititor să-și dea seama de varietatea problemelor discutate în revista aceasta (Christian Hansen, Copenhaga, „Deutschland, England und Ich“; Dr. Sven Hedln, Stockholm, „Der neue Zentralasien-Atlas“; Prof. Dr. B. Fischer-Wasels, Frankfurt a. M., „Die Erforschung der Kerbskrankheit“; Dozent Dr. phil. Kustaa Wilkuna, Helsinki, „Die Volkskultur Finnlands und die Massnahmen zu ihrer Erhaltung“; Prof. Dr. Eduard May, Göttingen, „Der Relativismus und seine Überwindung“; Maria Tiboldi Chlesa, Roma, „Die moderne italienische Musik“; Prof. Dr. Georg Stadtmüller, Leipzig, „Die deutsche Balkanforschung und das neue deutsche Balkanlexikon“; Dr. Norbert Meyer, Roma, „Das Wörterbuch der italienischen Nationalsprache“; Walter Lammert, Korbach, „Das Land der Ukraine“; etc.) Articolul acesta nu poate lua proporții prea mari.

Nu mi-am îngăduit niciun fel de aprecieri, de concluzii, aprobări sau desaprobări. Rândurile acestea vor să fie doar un îndemn la meditații, cu gândul la veșnicul adevăr: „La început a fost cuvântul, și cuvântul a fost dela Dumnezeu“. La începutul tuturor lucrurilor a rămas și va rămâne cuvântul. Gânditorii și doctrinarii noștri să-și facă datoria.

CEVA DESPRE TRECUTUL TÂRGULUI SIBIULUI

În ținutul Sibiului aproape nu există sat, în care să nu se fi descoperit întâmplător monete singurate și comori întregi, datând din timpul când aici au domnit Dacii și Romanii.¹⁾ În cabinetul numismatic al muzeului Bruckenthal din Sibiu, și în cele din Viena și Budapesta, se păstrează multe piese din aceste monete.

Banul fiind un mijloc de schimb și un măsurător de valori în economia mai înaintată a popoarelor, ne dăm îndată seama, că centrul acestor localități unde s'a constatat că au rulat așa de multe monete, a fost de sigur un târg important. Acest centru a fost Sibiul, situat la răscrucea mai multor drumuri de țară romane și a celui vicinal care ducea la salinele dela Ocna-Sibiului. Un rol important pentru dezvoltarea târgului Sibiului a jucat și apropierea de el a pasului Turnului Roșu, prin care, după cum ne spune I. Jung într'un judicios capitol al istoriei sale, s'a desfășurat un viu negoț, ceea ce se confirmă neîndoelnic prin mulțimea monetelor grecești și macedonene ce s'au găsit în același pământ al ținutului Sibiului. Dar afară de aceste dovezi, arheologul M. J. Ackner, apreciat elogios chiar de renumitul Mommsen, ne spune, în lucrarea sa²⁾ bazată pe rezultatele cercetărilor și studiilor asupra antichităților romane dela fața locului, făcute în două rânduri, că Sibiul a fost pe timpul Romanilor un oraș mare.

¹⁾ Carl Goos, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, vol. XIII, pag. 208—339 al Ver. Archiv. f. Sieb. Landeskunde. *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte-Handelsverkehr mit dem Süden*, vol. XIV al Ver. Archiv. f. Sieb. Landeskunde.

În această cronică sunt înșirate localitățile unde, când și ce fel de monete s'au descoperit în Sibiu, Turnu, Gușteriță, Ocna-Sibiului, Slimnic, Ruși, Apold, Cristian, Bungard, Cislădie, Sadu, Rășinari, Bradu, Cașolț, Porcești, Săcădate, Sebeșul de sus etc. Cf. și M. J. Ackner, *Die antiken Münzen in Arhiv für die Kenntnis von Siebenbürgens Vorzeit und Gegenwart*, Sibiu 1841.

²⁾ M. J. Ackner, *Die römischen Alterthümer Siebenbürgens*, Wien 1857, pag. 34.

În vechime târgurile s'au născut de regulă pe lângă un loc întărit, un castru sau un castel al vr'unui loc de închinare. Tot așa și târgul Sibiului s'a născut pe lângă castrul său, care n'a putut fi așezat într'alt loc decât în piața unde se află acum catedrala săsească, vechiul sâmbure al cetății sistematice de mai târziu. Pe platoul de lângă acest castru, ce se întinde spre miazăzi, s'a ținut târgul Sibiului „din timpuri imemorabile” și se mai ține, tot acolo, până în ziua de azi. O indicație că castrul Sibiului a fost de fapt în această piață, ne-o oferă resturile de ziduri subpământene eșite aici la iveală cu ocaziunea săpăturilor de canalizare a orașului, din anii 1906—1910. Unele din aceste ziduri aveau într'adevăr un mortar foarte rezistent, compus din năsip gros, ca cel cunoscut din timpul Romanilor.

Dacă Sibiul a fost un centru așa de căutat ca târg în epoca Dacilor și Romanilor, după cum reiese din realitățile amintite, suntem îndreptățiți a crede, că el a continuat a-și îndeplini acest rol și în epoca următoare, a „migrațiunii popoarelor barbare”, se înțelege, într'o măsură mai restrânsă și cu întreruperi cauzate de împrejurările excepționale ale acelor vremuri tulburi. Dar vieța n'a încetat de a curge și în acele timpuri și de aceea târgul trebuie că a funcționat nu numai pentru autohtoni și invadatorii ce s'au perindat pe aici, dar, după cum ne-o dovedesc tot monetele aflate, și pentru cei din depărtări mai mari. Așa s'au găsit bunăoară „în tabăra” din Ocna-Sibiului monete de pe timpul împăratului roman Honorius (385—423 d. H.) și la Șeica mică, de cele bizantine, în număr mare, de prin secolul al 5 d. H.¹⁾

Presupunerea că târgul tradițional al Sibiului n'a încetat de tot de a funcționa în epoca migrațiunii popoarelor barbare, își găsește confirmarea și în faptul că după întemeierea regatului ungar, în epoca familiei Arpazilor (1003—1301), regăsim Sibiul tot ca târg. Dela începutul acestei epoci s'au aflat monetele aceluși timp cunoscute sub numirea de „nummi bracteati” (bractea însemnând placă subțire ca tinicheaua, de unde germanul Blechmünze). Aceste monete deși foarte subțiri, erau însă de argint fin. Ele au ademenit pe negustorii orientali ismaeliți și jidovi, strecurați pe aici, și cari s'au dus până la reședința regelui și au obținut dela acesta, de sigur pe bani grei, dreptul de a înlocui aceste monete subțiri dar fine, cu altele mai rele, din care operațiune financiară a rezultat pentru negustori un câștig frumos, iar pentru populațiune o mare pagubă.²⁾

¹⁾ C. Goos *op. cit.* *Ver. Arch.* vol. XIV, pag. 72—91.

²⁾ G. Seivert, *Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer* vol. VI, *Ver. Archiv. f. Sieb. Landeskunde*, pag. 153.

Târgul Sibiului a luat un avânt și o înflorire extraordinară, după ce au început a se coloniza aici, conform celei mai verosimile ipoteze, unele grupuri de Germani sau Sași (Sasse însemnând colonist), pe timpul cruciadei a doua (anul 1147—1149), proveniți din Luxemburg și provinciile Rinului de Jos, numite și Niedersachsen,¹⁾ și după ce s'a intensificat negoțul cu principatele libere române ce au început a se întemeia dincolo de Carpați.

Coloniștii sau Sașii, la venirea lor, au botezat Sibiul după dialectul săsesc: *Hermesdorf*. Numirea de *Hermansdorf* obvine documentar mai târziu, ne spune E. Sigerus în *Vom alten Hermannstadt*. Observăm că în dialectul săsesc *Herman* se chiamă *Hermän*, deci *Hermesdorf* nu s'ar părea a fi sinonim cu *Hermansdorf*. Dar este semnificativ, că numirea de *Hermesdorf* și apoi *Hermesstadt*, a fost cea curentă încă și în secolul al XIV-lea, căci din anul 1385 a rămas descrierea Sibiului făcută de un călător german, Ulrich von Tennstädt, și în această descriere el numește Sibiul exclusiv *Hermesstadt* și nu *Hermannstadt*.²⁾

Alt argument că Sibiul a fost un târg mai vechiu, ni-l dă o monetă a Sibiului din timpul regelui Bela (1161—1196), adică scurt timp după așezarea aici a primului grup de coloniști germani. Dacă Sibiul s'ar fi înființat numai la venirea Sașilor, pentru un sat abia înfiripat, nu s'ar fi bătut monetă cu inscripția numirii sale vechi.

De altcum, G. Seivert³⁾ presupune că în Sibiu a existat sub Arpazi, o monetărie, ceea ce ar reieși din textul următor al unui decret al regelui Andrei al II-lea: „nec eciam in Comitatu Cibiniensis aliquis audeat comparere pecunia” și „item noua nostra moneta per anum observatam a Pascha usque ad Pascha. Et denares tales sint, quales fuerunt tempore regis Belae”, mai departe se spune ceva ce are o anumită nuanță de actualitate: „Comites camerarii monetarum, Salinarii et Tributarii Nobiles Regni nostri sint, Izmailitae et Judaei fieri non possint”.

Apoi în „notitia hungaricae rei nummariae”, găsim că „in provinciis vero Hungariae adnexis, Sirmium, Slavoniae et Zagrabia Croatiae,

¹⁾ K. Schünemann, *Die Stellung des Südostens in der Geschichte der mittelalterlichen Kolonisation*, Sibiu 1934, în *Sieb. Vierteljahrschrift*, Hermannstadt 1934, pag. 9—12. Cf. și Gustav Bedeus în *Sieb. Deutsch. Tgbl.* 27 Ianuarie 1935.

²⁾ Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, Sibiu 1922, pag. 2 și nota 1.

³⁾ G. Seivert, *Op. cit.*, pag. 153.

nec non Cibinium Transilvaniae jam Saeculo 13. suas haberunt officinas monetales", și Fried. Schuller-Libloy, în „Istoria dreptului transilvan” ne spune de asemenea că pe timpul lui Andrei al II-lea, s'au bătut monete în Sibiu. Cu toate acestea însă documentar se face amintire de o monetărie în Sibiu numai în anul 1433, dar o cameră monetarie a existat aici cu mult înaintea acestei date. Aceste însemnări sunt totatătea indicii că Sibiul a continuat a fi ceea ce a fost și în trecut, adecă un târg important al acestui ținut.

În a doua parte a secolului al XIII-lea sau la începutul secolului al XIV-lea, locul târgului tradițional al Sibiului a suferit o schimbare. Atunci s'a ridicat zidul al doilea al brâului cetății sistematice; el a despărțit platoul în două părți, în „târgul mic” și în „târgul mare”.

Un alt argument despre vechimea târgului și despre vechimea locului unde s'a pomenit că s'a ținut târgul, ni-l oferă statutul cetății Sibiului din anul 1451, „Constitutiones et statuta reipublicae Cibi-niensis”, care la art. 4 are următorul cuprins: „diese innerhalb kleiner Ring umbfangen sein auf dem grossen Ring gelegene Erde *soll wie bishero bey Menschengedenken erhalten ist worden hinfüro auch für gemeine und freye Erde alle Zeit gehalten werden und auch zur äussersten Not der Stadt gebraucht werden*”. Sau pe românește: „Pământul (adecă locul) situat în interiorul târgului mic și târgului mare să fie lăsat pentru toate timpurile de aci înainte, după cum a fost și până acum din timpuri imemorabile ca loc liber și comun, iar orașul să-l poată întrebuița numai în caz de nevoe extremă”.

Din acest text reiese pe lângă confirmarea vechimii locului de târg al Sibiului, și aceea, că era privit oarecum ca extertorial, destinat pentru toată lumea, nu numai pentru cetadini. Se știe că cetadini puteau fi, fie pe drept fie pe nedrept, numai Sasii și cei de un neam cu ei. Concivilitatea s'a câștigat de Români și Unguri numai după anul 1848, cu excepția unui interval scurt sub Iosif al II-lea, care anulase acest privilegiu. Cu toate acestea populația autohtonă din afară de zidurile cetății, în general, era binevăzută la târg, fiindcă aducea produsele de care aveau nevoie cetadinii. Afară de aceasta, țărani cumpărau produsele meșteșugarilor și mărfurile negustorilor din cetate. În plus cetatea mai încasa și vama și accisul dela cei ce veneau la târg în cetate. Când însă băntuia ciuma în cetate, ceea ce în trecut s'a întâmplat foarte des, Români din ținut nu mai mergeau la târg. Cronicarul Sibiului impută în anul 1573 Românilor absența lor, scriind că în acest timp n'ai putut vedea vr'un Român, par'că pieriseră cu toții, ori fugiseră cu toții peste Dunăre, „einen Walachen zu sehen war ein seltsam Ding, massen sie entweder alle gestorben oder jenseits die Donau

geflohen". Se vede că cetățenii erau avizați la produsele Românilor, altcum nu se poate explica tonul amărit al cronicarului pentru lipsa din cetate a Românilor.

În târgul mic și târgul mare, nu s'a ținut numai târgul de zi și de săptămână, ci și târgul de țară sau „târgul slobod". Acest târg se ținea pe vremuri de patru ori pe an și dura câte trei zile. El a avut o mare importanță pentru burghezimea sibiană, fiindcă la el se aduna nu numai lumea din acest ținut, dar chiar și negustori din depărtări mari, din Orientul apropiat. Cronicarul secolului al XVII-lea ne ilustrează, cum se înrădăcinase de mult, importanța târgului de țară în cercurile burgheze, și scrie că un puiu de burghez sibian a răspuns la întrebarea, care sunt cele mai mari sărbători din an: „Crăciunul, Rosaliile și târgul de țară". De un sămbure de adevăr n'a fost lipsit răspunsul naiv, deoarece „târgul slobod" se ținea în ziua unui sfânt și se deschidea cu un serviciu divin și cu tragerea clopotului celui mare dela catedrala săsească. Obiceiul acesta de a trage clopotul în dimineața zilei de târg de țară, s'a păstrat până în ziua de azi, dar signalul nu mai e respectat de târgoveți.

Târgul tradițional al Sibiului nu și-a schimbat în decursul timpului niciodată locul. Excepție a făcut numai târgul de vite. Acesta s'a ținut la început în târgul mare și în livadie, care e locul de care face amintire strada Livezii de acum. Târgul de oi, ele se vede fiind mai nevinovate și animalele de predilecție ale autohtonilor, s'a ținut în curtea bisericii catedralei săsești, sau locul castrului de odinioară. Târgul de porci s'a ținut la întretărirea străzilor Ocnei, Faurului și a Gușteriței. Locuitorii din această parte de loc au cerut în anul 1764 Magistratului să-l mute în altă parte, dar, interesant, nu pe motiv de igienă, ci fiindcă porcii își permiteau să râme și să scurme străzile, pe atunci încă nepietruite. La finea secolului al XVIII-lea, târgul de vite a fost mutat dincolo de Cibin, în fața porții Ocnei.

În timpul mai nou un autor sas¹⁾ e de părere că târgul tradițional al Sibiului ar fi fost în orașul de jos, mai la vale de podul de fier unde a fost așezat și vechiul Sibiu. Nu este exclus să fi existat și acolo o piață pentru trebuințele mărunte zilnice ale populației din acea parte, dar aceasta nu însemnează că locul adevărat al târgului Sibiului n'a fost întotdeauna, sau „din timpuri imemorabile", cum bine zice documentul citat mai sus, în „târgul mare" și „târgul mic".

ADRIAN CRISTEA

¹⁾ Emil M. Thalgott, *Hermannstadt, die baugeschichtliche Entwicklung einer siebenbürgischen Stadt*. Sibiu 1934, pag. 14.

CRONICI

OAMENI ȘI LOCURI DIN ARDEAL ÎN OPERA LUI MIHAIL SADOVEANU

Către sfârșitul înainte cuvântării uneia din cele mai frumoase cărți din câte ne-a dăruit Sadoveanu, *Divanul persian*, stă scris: „zilele ce trăim acum noi fiii Europei sânt tot așa de aspre ca și zilele de demult”. Ca să-mi reamintesc cât de aspre vor fi fost acele zile ponosite de vreme, am răsfoit din nou, carte după carte, scrisul avut al lui Sadoveanu. Ci'n multe, scriitorul care a răsbătut Țara mare face pomenire și despre oamenii noștri, Ardeleni băștinași, pe care i-a întâlnit fie în pământul buclucaș al Dobrogei, unde Mocanii s'au fost călătorit odată cu turmele lor, răsbind fără piedeci naturale suișurile prietenoase și înălțimile cuprinzătoare ale Carpaților, fie în locurile unde ne-am prăsit din neam în neam, locuri a căror revedere mijesc în sufletul acestui Moldovean ales un „dor de lung călătorit”.

În Dobrogea, mândria voevodală a lui Mircea Domn, multe neamuri și-au înjghebat sălaș, unii într'o parte, alții în alta; numai Mocanii s'au răspândit pretutindeni în ținut. Sadoveanu a aflat știință despre ei înainte de spulberul cel mare din 1914. Opera *Privelști dobrogene*, publicată în acel an, izvor de cumpliri grele și de izbăviri pe care niciodată nu le-om simți vremelnice, ne aducea — pilduitoare — povestea Baciului Tomegea. Spuneam că povestea e plină de tâlc. Și așa și este. Căci multă hărnicie a arătat Tomegea până să ajungă din „copil sărman” „baciul Tomegea”, povățuitor al unei turme, grija căreia îl ducea cu gândul către cele „câteva oițe țigăi” cu care se pornise să cucerească Dobrogea, și om al dreptății fusese întotdeauna Drăgan, cel care dovedise pe Ibrahim tâlharul, „spârçuiitor” de oi și de vieți omenești deopotrivă. Cu sârg și cu dreptate, Mocanii și-au schimbat iernaticul în așezare statornică, impunându-se dintru început ca oameni de seamă ai acelei părți de țară: „Așa s'a așezat Drăgan în Dobrogea, domnii mei, își termină baciul Tomegea povestea, și neamul lui pe urmă s'a înmulțit. S'a făcut și sat în jurul salcâmului unde dormea îngropat copilul... Dar numai om ca stăpânul nostru putea să înceapă ce a început. Zicea el așa mai pe urmă: Să nu uitați, flăcăi, vorba sfântă: ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte... De sălașul lui nimeni n'a

mai îndrăsnit să s'apropie!" Oricât de aspră s'ar părea această lege, ea subliniază identificarea desăvârșită cu „destinul de păstor”, un destin pentru care munca fără istov a devenit datină, iar păzirea cu orice risc a prețului ostnelilor, o condiție de existență.

De viața aspră și despre măsura în care vitregiile anotimpului au condiționat modul de trai al oierilor pustiiți în Dobrogea, ne vorbește Sadoveanu într'o altă carte a sa, în *Ostrovul lupilor*, de curând apărută: „Iar ce se întâmplă când se năpustește asupra lumii un vifor nemilostiv, grămădind troiene, și bate și înalță omăt vreme de șapte zile fără contenire, numai oierii știu; căci omenirea cealaltă se ascunde în case și se tupilează în bordeie, se prăjește la vatra cu jăratric clipind din ochi ca mâța; pe când ciobanul nu știe de poclăzi, așternut și sobă; nici focul lui de vreme bună și de prietenie sub stele nu-l poate aprinde; ci stă zi și noapte în spulber lângă oi, se culcă în tohoarcă trăgându-și căciuloiul până la nas, își face culcuș ca o fiară și stă cu urechea așintită la mișcarea turmei. Dacă-i spulber mare și curge omăt mult, poartă oile în loc, ca să rămâie tot deasupra pe așezătură, să nu covârșească troianul toate ca într'un mormânt. Dacă umblă haitele de lupi, baltagul trebuie să-i fie gata și câinii treji. Aprigă vieață”. Cu oameni ca Dănilă baciul, urmaș al lui Tomegea celuia de demult, ajutat de feciori „care slujesc cu dreptate”, asprimile iernii se înving însă, iar nedreptele orândueli omenеști se înfruntă bărbătește, Mocanii urmând — din veac până în veac — diata străveche a unui rigă tot atât de vechiu, despre care cei de azi abia or mai fi având știință: „iar de când riga Remaxiu, cel care doarme lângă cetatea Devei, a mai scos o rânduială acum nu știu câte zeci de sute de ani, păstorii daci au ascultat porunca mării-sale și și-au împins turmele până la bălți și până lângă marea”. Așa ne zugrăvește Sadoveanu viața trudnică a Mocanilor aceștia, pribegiți din părțile ardelene, ale căror rosturi au fost în toate timpurile pildă cuceritoare pentru strănsura de oameni pripășită cu vremea în preajma gorganelor, pe care oierii aceștia întreprinzători, dar nu și străinul de pripas, „le privesc și acuma într'un chip anumit, visând la cuvântul fermecat care face să cadă lacățile comorilor”. De vrednicit, toți se vrednicesc. O singură vină li se poate atribui: cuprinși toată vremea cu munca, nici nu mai au răgazul să cumpănească prețul mare al ierbii fiarelor, care le-a fost ursită, prețul mare al muncii lor necurmăte.

Mai vioi decât în *Privești dobrogene* și *Ostrovul lupilor*, ne-a descris Sadoveanu Ardealul și pe oamenii locului, — desvoltând teme variate, într'un stil cu frumuseți ademenitoare, — în *Valea Frumoasei*.

Celor mai mulți valea le este cunoscută sub numele de Valea Sebeșului și numai puțini au aflat că acest din urmă nume al râului, Sebeș, este mai nou decât Frumoasa, nume vechiu românesc. Cazuri asemănătoare se întâlnesc peste tot în Ardeal și o cercetare amănunțită în această direcție ar da în vileag fapte de natură să înținem eze contestarea dănuirii românești în Transilvania și să caricaturizeze o bună parte din așa zisele considerațiuni „științifice”, argumentate cu o toponimie cunoscută lacunar și interpretată tendențios. Pe Valea Frumoasei deci, își agonisesc traiul vieții Căpălnarii și Lăzurenii, — dibaci mânul-

tori ai șapinelor, cu care mână, pe undele repezi, trunchii de brad spre joagăre, — aici se află și Șugagul, prisacă de fete frumoase, dintre care doar una, zice-se, pe nume Nastasia s'a arătat volnică de necredință în dragoste; iar acolo unde vaea se încolăcește prin munți, dela Tău începând, se deschid ochiului înălțimile: Gotul, Prigoana, Oașa, Șureanul, Vârful lui Pătru ș. a., se deschide raiul, ale cărui frumuseți le-a cercat scriitorul și prin el cetitorul poate să le simtă de asemenea: „In munte, la altitudinea aceea unde ne duceam să găsim cocoșii sălbatici, seva primăverii încă nu se pornise, deși ne aflam la începutul lunei Mai. Sub brazi erau încă pete de omăt și, sub bălțile mlaștinilor, ghețari. Tufărișurile arbuștilor păreau moarte în umbra cetinilor, soarele nou încă nu le făcuse să scoată ace de muguri. In trecere, spinăriile încercau să ne oprească, cu ghiare de ființe vii.

„După ce urcarăm râpa o vreme, prin scobitura unui jilip sec, trecurăm în pădurea cea bătrână, la Cioaca Jinarilor. Abia se simțea la răsărit geana de ziuă; lucirea ei slabă se resfrângea în fâșia de brumă a scocului de lemn prin care ne strecurasem în tăcere la deal, eu și cei doi tovarăși ai mei. Cum intrarăm sub brădet, se făcu iarăși noapte; apoi se luminară poieni de zăpadă veche.

„Am stins lămpile; ne-am oprit, ca să ascultăm. Adâncurile muntelui tăceau. Nu adia boare de vânt. Printre spicele brădetului neclintit, în văzduhul înalt, clipea argintul viu al câtorva stele.” — Intr'un asemenea loc hălăduesc sălbătăciunile, ascunzișurile cărora scriitorul le caută, asociind diferitelor manifestări din vieța lor existența pe care o duc, într'o deplină frățietate cu încunjurimea, muntenii acelor regiuni. Dintre toate istorisirile câte cuprinde antrenanta povestire a lui Sadoveanu, cu deosebire reușește să reliefeze vigoeros un personaj reprezentativ pentru stările sociale și istorice din Ardeal, povestea lui Boz.

Fiu al unui Carintian pribeag, căruia Victoria șugăgeanca i-a fost tovarășă legiuită, căruia i-a fost mai cu seamă drag să moară în părțile unde se statornicise, între brazii ce-și cumpănesc umbrele peste undele Frumoasei, Boz moștenise factura sufletească și deprinderile casnice ale părintelui. Paznic al pădurilor, cu vremea el „își durase casă lângă Prigoana, și 'n casă avea de toate, căci, fiind bun meșter de căpcăni și teascuri și priceput la așezarea stârvurilor otrăvite, scotea în fiecare primăvară destule piei de vulpe, jder și lup, pe care le neguța cu pricepere în târg la Sebeș”. Ca să-și mai lumineze singurătatea, Boz a prins de s'a însurat, dar Nastasia „se nemerise a fi ca o floare trecătoare”. Anii s'au scurs însă și când durerea morții ei și-a mai oblicit alin, Boz a simțit din nou greul însingurării, iar inima i se buiecise de neastâmpăr. Turia, șugăgeancă intocmai ca Victoria, ca și Nastasia, l-a ademenit cu cântecul și așteptând-o „să urce cu zestrea și cu cununia” la munte, Boz își lepădase din suflet uneltirea amărăciunii, se însenina văzând cu ochii. Norocul nu-i este însă frățân nici de astădată. Un văduvoi avut foarte, „vrând să se bucare de drojdia care a mai rămas în el”, o peșse pe Turia, a nuntit întreg satul, plecând apoi împreună către Țara Ciucului, oprindu-se tocmai la așezarea ce „se chiamă Macovei, după porecla văduvoiuului”. Potop de vrajbă s'a deslănțuit în Boz. Fără tărăgănare se porni către Sebeș, iar de

acolo — cu „țugul” — spre secuime. Aici Fekete și Kiș, oameni „tare de treabă”, au știricit pricinile necazului său, l-au îndrumat către volbură pătimirii sale. Ajuns la sălașurile lui Pântea, unde în acea zi înburată Turia se întâmplase singură gospodară, Boz îi zise: „Ascultă Turia, am venit să-ți spun trei vorbe și pe urmă mă duc la ale mele. Să te bată Dumnezeu”... Și-a mai glăsuț el o vorbă grea cât păcatul Turiei, un cuvânt ale cărui sunete „le-a scrișnit, rostogolindu-le ca dintr'un tunet lăuntric. După care s'a alinat. Și-a îndesat pălăria pe ochi, s'a răsucit fără să se mai uite înapoi și a luat drumul îndărăt spre apa Frumoasei”... Felul în care Boz viețuește în inima munților, deprinderile sale, vorbele rostite în împrejurări de mare trudă sufletească numai cu greu lasă să ghicești în Boz pe urmașul lui Loiz, venit la noi de prin streine meleaguri; ele învederează mai degrabă ospitalitatea și puterea de asimilare a poporului ce de când e lumea a apucat să-și ducă traiul vieții îndărătnic, greu în fundături de munte, mai norocit pe câmpiile împovărate de rod, dar și mai bântuite de năpasta vrajbei fără de hodină.

Cele cuprinse în *Valea Frumoasei* nu istovesc însă toate ispitirile prin care Sadoveanu a stârnit mărturisirile oamenilor și a pătruns rosturile locurilor din Ardeal, în anii de după unire. Mărturie ne este opera *Ochiu de urs*, cu acea sguđuitoare pățanie a lui Nicula Ursaki, cunoscut „stăpânilor” din Cluj și Sibiu, lui Ieronim Dragu, Ionaș Popa și Aurel Micu, și prin ei lui Sadoveanu, sub numele de Culi, nume care, rostit de „stăpâni”, desvăluia paznicului dela obârșia Frumoasei prietenia cu care ei îl omeneau. Mai rar așa domni! Povestindu-ne câte a petrecut Culi când cu boala Anei, și încă mult după stingerea ei, Sadoveanu individualizează în afară de purtătorul principal al acțiunii și alte personaje: pe nana Floarea, mamă grijulie și soacră cum toate nurorile și-ar dori, pe Toma și Traian, prinzași la necaz, hăulitori la voioșii, ori pe Ion Bezarbarză, slugă isteț, iute ca focul, ca unda Frumoasei de neobosit. Limbii în care întâmplările dela Prelunci s'au dăruit nevremelniceii slovei nu-i vom putea spune prețuiri mai drepte, decât cele pe care Sadoveanu însuși le-a merit să valorifice graiul românesc din Ardeal: „Oamenii din locurile înalte păstrează o discreție remarcabilă în raporturile lor verbale; fraza lor e înflorită altfel, în armonie cu linia munților, cu limpezimea apei și a cerului”.

Istorici preocupați de adevăr au afirmat adeseori, pe temei de dovezi, că multe dintre frunțașele familii românești din Ardeal, constrânse fiind de strășnicia împrejurărilor trecutelor vremi, și-au înstrăinat numele; au arătat că membrii aparținând acestor familii au ajuns să îndrumeze, cu cinste și fală, uneori destinul politic, alteori dezvoltarea culturală a altor popoare, care s'au pripit să și-i revendice. Procesul de înstrăinare al numelor strămoșești din Ardeal a fost însă activ și în alte straturi ale societății românești, susținut de o necumpătată politică de desnaționalizare. Dar firea oamenilor și realitatea etnică nu se supun modificărilor operate în matricolele de stare civilă; ele biruesc năpastele și în momente prielnice își desvăluie ființa cea adevărată. Astfel lămurii, nu ne va prinde mirarea de ce genealogia unora din familiile secuești identifică netăgăduita origine românească a

înaintașilor, nu ne surprinde deloc, că Sadoveanu, deprins să remarce tot ceea ce aruncă o vie lumină asupra stărilor reale din Ardeal, a stărui, în volumul intitulat *Vechime*, asupra sfătosului Ghergheli-baci. „Kiș Ghergheli, scrie Sadoveanu, slujitorul nostru, e un secui sărac, de cincizeci de ani vârstă. Nu știe nicio vorbă românească. Ascultă ca pe o muzică neînțeleasă conversațiile noastre. Și cu toate acestea bunicul lui Kiș Ghergheli a fost român. Kiș înseamnă mic. Acel Micu, bunic al lui Ghergheli-baci, și-a mutat sălașul din altă parte, cum și-l mută cerbii; și-a schimbat drumul, cum și-l schimbă puhoaietele muntelui; și-a schimbat limba, cum își schimbă vântul șoaptele. Nu l-a mai chemat Micu; dar Kiș înseamnă același lucru; iar ființa lui a urmat legea poruncită dintru început: căci legea poruncită dintru început a fost ca el să fie, ca și strămoșii lui, un om din acești codri și din acest munte. Lui Kiș Ghergheli religia i-a rămas aceeași; rostește, ca și străbunii duși, un Tatăl-nostru pe care-l simte în el, fără a-i pricepe anume cuvintele; execută în toate zilele vieții un ritual care a fost al generațiilor anterioare, și ne informează cu oarecare mirare, că schimbându-se domniile lumii și împărățiile, copiii lui învață iarăși limba celor de demult... Bătrânii au fost români, iar noi ne-am făcut secui.” Și nu s'ar putea spune că noua orânduire a domniilor i-a căsunat vreun neajuns lui Kiș Ghergheli. Dimpotrivă, iată ce gândește el despre schimbarea împărățiilor: „— Mă rog domniilor voastre, a zis el oftând, trebuie să vă spun că, în vremea dinainte, au fost oameni tari care ne-au apăsât pe noi sârmanii. Aicea în munți, au fost numai stăpâniri domnești și noi am stat în genunchi. Acum mă bucur că găsesc un ban ș'o milă, sorb un pahar de vinars și trag în dinți o bucată de carne; de asemenea acești o sută de lucrători dela drumul ce se deschide acum la malul pârăului, tare se bucură că domniul au să puște doi cerbi și au să ia numai capul cu coarneau, lepădându-le trupurile. O săptămână întreagă au să se sature de carne. Rânduiala asta nu pot zice că nu-i bună; secuilor le place carnea și pita prăjită cu unsoare. Inșă în zilele vechi au fost sârmanii mai săraci, iar domniul mai bogați și mai tari de inimă.” Vorbele lui Ghergheli-baci sunt pline de un adânc înțeles, căci ele preamăresc unul dintre mijloacele prin care stăpânirea românească din Ardeal, des acoperită de o nedreaptă hulă, a restatornicit bunăstarea între oameni umiliți de strășnicia castelurilor feudale și pururea înfricoșați de prezența brandeburgurilor ce împelîtau trufia și lipsa de înțelegere.

S'a mai contestat, în cărți pline de fărădelegi științifice și în discursuri dogorite de patimă, caracterul românesc al vieții orașenești din Ardeal. Au fost pomenite și nume: Satu-Mare, Târgu-Mureș, Cluj ș. a. Firește, nu negăm că din noianul atâtor defăimări oamenii căpătuiți la minte au reținut întotdeauna dramul de adevăr cuprins în ele. Il reținem și noi, pentru că ne pare nimerită înțelepciunea de parabolă a celui cuvios părinte din *Vechime* care zisese într'un rând: „... noi oamenii ne ducem în pădure și sălbătăciunile trebuie să rămâie în oraș...”; îl păstrăm, pentru că nu credem că orașul se poate susține fără reazemul neîntrerupt al satului. Mai statornici decât cei care stăpânesc orașul fără sprijinul satului, sunt cei ce se știu din neam în

neam stăpâni numai pe așezările sătești. A socoti altfel, înseamnă a-ți închipui că în moliciunea de harem a serelor încolțește ghinda, cresc stejarii vovezi peste veacuri.

Toate operele discutate aici, cu excepția acelor minunate *Priveliști dobrogene*, au fost încredințate tiparului abia în ultimii ani, aparțin prin urmare epocii de maturitate artistică a lui Sadoveanu, chiar dacă trebuie să admitem că materialul pe care ele îl prelucreează a fost recepționat cu ani în urmă. Faptul acesta nu e lipsit de însemnătate, căci numai raportându-ne la el vom pătrunde pricinile cărora Sadoveanu datorează interpretarea reală a complexului social din Transilvania și prezentarea într'o formă antologică a temelor care prin natura lor și prin intențiile creatorului s'au dovedit volnice de poetizare. În terminologia literară a lui Sadoveanu, poetizare nu va să zică numai decât siluire a realității, transfigurare a ei, deoarece mi se pare că acest scriitor ține să se știe, cel puțin acum, că numai rareori s'a lăsat ademenit „de minciunile convenționale” și de „florile de stil ale poeziei”. Această mărturisire confirmă presupunerea că într'o bună parte a operii lui Sadoveanu adevărul artistic nu este contrazis nici de realitatea imediată, nici de cea istorică. Costatarea nu năzuește să incinte discuția unei controversate probleme de estetică; ea tinde doar să fixeze limitele credinței în adevărul relatărilor din opera lui Sadoveanu.

Poposind în Ardeal, marele nostru povestitor a intuit cu deosebire caznele sufletului românesc de aici, un suflet hărțuit și de împotrivirea firii, mai greu vrăjmășit însă de omeneasca ocărmuire. A supraviețuit totuși, și este unul din multele merite ale lui Sadoveanu că a știut să surprindă titanismul acestei dăinuiri, lăsând posterității hrisovul virtuților etnice care o explică.

I. VERBINĂ

REORGANIZAREA COLECȚIILOR ȘTIINȚIFICE BLĂJENE

— Biblioteca Centrală și Muzeul Blajului —

Lucrările care se ocupă de bibliotecile și muzeele noastre au fost și continuă să fie atât de rare, încât e imposibil să nu ne oprim asupra broșurilor profesorului Ștefan Manciulea, închinată Bibliotecii Centrale¹⁾ și Muzeului Blajului²⁾. E inexplicabil, de altfel, cum de au rămas aceste lucrări nerelevate nici de specialiști, nici de istoricii noștri culturali, nici de periodicile ardeleni.

Până la Unire, intelectualii ardeleni știau vag că Blajul posedă o bibliotecă extraordinară, poate cea mai bogată colecție de cărți a Românilor din Ardeal. Mulți știau să dea și amănunte despre cărțile „arăbești provenite din moștenirea lui Cipariu, sau de mari donații împărătești. Dar aproape nimeni nu știa, nici atunci și nu prea știe nici astăzi, despre enormele și neprețuitele vrafuri de manuscrise și docu-

¹⁾ Intâia broșură cu acest titlu a apărut în 1938 la „Cartea Românească”, București (23 p.); a doua, mult mai cuprinzătoare (67 p.) la Tipografia Seminarului din Blaj.

²⁾ Retipărire din „Cultura Creștină”, Blaj 1940 (30 p.).

mente și de bogatele și interesantele piese muzeale ale Blajului. Câțiva specialiști, istorici, filologi, bibliografi, aveau doar cunoștință de unele din ele. Dar nici ei nu bănuiau ce se ascunde în lăzile din podul Bibliotecii Centrale.

A trebuit ca la conducerea colecțiilor blăjene să vie profesorul Manciușea, ca să se dea un catalog al manuscriselor și încă tipărit, deci cu sorți de a ajunge în cercuri cât mai largi. Această migăloasă lucrare, împreună cu cele ce vom arăta mai jos că a realizat profesorul Manciușea, îl așează pe marea linie a cărturarilor și binefăcătorilor Blajului.

Căci trebuie să ne gândim că o bibliotecă și un muzeu nu însemnează numai a îngărmădi și a primi donații peste donații; un merit tot atât de mare ca al celor care dăruiesc colecții, oricât de bogate, îl are și cel care organizează această grămadă de cărți, manuscrise sau piese de muzeu și se îngrijește ca bogățiile acumulate de zeci de ani să fie puse la dispoziția celor pe care îi interesează în condiții optime.

. . .

În cele următoare vom releva, pe baza lucrărilor citate,¹⁾ momentele mai importante din viața bibliotecii blăjene și felul în care s'a desvoltat ea.

La 1737, când descălecă la Blaj, episcopul Inochentie Micu-Klein aduce și „un însemnat număr de cărți” (pag. 1). Sinodul din anul următor ia o hotărâre de o importanță deosebită, anume ca între îndatoririle călugărilor blăjeni să fie și „a griji de instrumentele liberale adecă scrisorile clerului și ale neamului românesc” (p. 2). După 1747, ei și purced la adunarea „de acte și cărți” destinate viitoarei bibliotecii. „Zestrea de cărți” rămasă dela Vlădica Inochentie „alcătuieste începutul Bibliotecii cinului” călugăresc (p. 4). Ea se îmbogățește prin manuscrisele întâilor călugări, „încât biblioteca la 1754 a putut fi deschisă” (p. 5). „Buna pază a ei” se încredințează viitorului episcop Grigore Maior. La 1747 catalogul Bibliotecii mănăstirești — care se păstrează până astăzi — arăta 750 volume (p. 6). Unele sunt așezate și în zilele noastre în dulapurile de acum două sute de ani. La consacrarea episcopului Grigore Maior (1773), împărăteasa îi dăruiește — la cererea lui — numeroase și prețioase dublete de cărți din colecțiile imperiale (p. 7).

Biblioteca blăjană se mai îmbogățește și cu manuscrisele de o valoare deosebită ale celor doi protagoniști ai școlii ardeleni, Klein

¹⁾ Trimiterile se referă la broșura cea mare, apărută în 1939. Cu mult regret suntem siliți să înregistrăm în textul ei numeroase neglijențe de stil și limbă, precum și foarte multe greșeli de tipar. De altă parte, găsim că autorul s'a ocupat într-o lucrare despre istoricul unei biblioteci, inutil și supărător de mult de biografiile lui Clain, Șincai, Maior (pp. 9—17) și Moldovănuț (pp. 27—32). Lipsește, în schimb, menționarea numărului volumelor Bibliotecii. Ar fi interesant de știut dacă cifra dată de Lupeanu (în 1922), de peste 50.000 volume, corespunde sau nu realității. Oficialitatea maghiară trecea, în 1912 — probabil în mod tendențios — „Biblioteca Mitropoliei din Blaj”, între bibliotecile care nu depășeau zece mii de volume. (Pentru amănunțate se poate vedea lucrarea subsemnatului: „Contribuțiuni la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania până la Unire” — Cluj, 1935, pp. 22—24).

și Maior (p. 9—16). Călugării blăjeni își copiază și marile cronici moldovene, pentru a le avea în biblioteca lor (p. 17). Cei mai mulți episcopi și călugări lasă cărțile, manuscrisele și corespondența lor, cu limbă de moarte Bibliotecii. Dar „donația cea mai de preț făcută Bibliotecii Centrale este bogata colecție de cărți și manuscrise, acte și corespondență” a lui Timoteiu Cipariu (p. 18—19), — „cel mai mare bibliofil al nostru” — cum îl numește Al. Lupeanu.

Din nenorocire revoluționarii unguri nimicesc, în 1848/49, cea mai mare parte din colecțiile de documente ale arhivei episcopoești și de cărți ale bibliotecii mănăstirești. Mai mult a avut însă de suferit valoroasa bibliotecă a lui Cipariu (pp. 23—25).

Alți doi mari colecționari de cărți și manuscrise — toate ajunse la Biblioteca Centrală — au fost academicienii blăjeni Ioan Micu Moldovan (Moldovănuț), pasionat în deosebi de vechile tipărituri românești (p. 27—32) și Augustin Bunea. Aceștia sunt însă numai marii donatori! Ar trebui să înșirăm zeci de nume de mitropoliți, canonici, profesori, pentru ca lista celor ce au lăsat cărțile și manuscrisele lor moștenire Bibliotecii să poată fi completă.

Din cele ce s'au scris, până la profesorul Manciușea, despre colecțiile blăjene,¹⁾ n'am putut urmări în mod satisfăcător felul în care s'a format Biblioteca Centrală. D-sa ne lămurește (pp. 35—37) marele rol al lui Augustin Bunea în centralizarea acestor biblioteci. Intr'un discurs al său spusese: „Aș vrea să am măcar atâta avere, încât să pot deschide cărților din bibliotecile noastre rântuite, un adăpost larg și luminos, cu intrare în toată una vreme pentru cei ce doresc a se adăpa din atâtea izvoare de învățătură, ca să nu fim siliți a alerga prin orașe străine pentru câte o carte ce se află și aici”.

Iar prin testamentul său, Bunea lăsa: „... o sumă... cu care... să se poată clădi... o casă... provăzută cu încăperi mari, în care să se poată așeza toate bibliotecile greco-catolice mai mari din Blaj”...

Clădirea care adăpostește actualmente Biblioteca Centrală se ridică — fapt care-și are semnificația sa — pe locul caselor unde au viețuit, pe vremuri, Cipariu și Moldovănuț. Ea a fost terminată în anul 1912. Numeroasele colecții amintite mai sus risipite „prin diferite săli” ale liceului de băieți, ale Seminarului ori prin alte camere doșnice ale unor case particulare” (p. 35), bibliotecile „Mănăstirii, Seminarului, Cipariu — multă vreme adăpostite în o cameră din Casa actuală Capitulară” (p. 36), trec, în 1916—27 abia, în clădirea actuală, împreună cu biblioteca lui Bunea (p. 37).

Regretăm că nu s'a păstrat o listă a bibliotecarilor care au urmat lui Grigore Maior, după anul 1764, la „buna paza cărților”. Abia peste un veac îi cunoaștem un urmaș, prin anul 1860—70: pe Moldovănuț, care a reușit să catalogheze și numeroteze cărțile bibliotecii gimnaziale

¹⁾ Cf. în special broșurile lui Al. Lupeanu: *Călăuza Blajului* (Blaj, 1922). *Blajul și biblioteca lui* (Blaj, 1932) și articolul *Biblioteca Centrală din Blaj* (în „Boabe de Grâu” III—1932, pp. 613—626).

şi a celei călugăreşti (pp. 37—38). Apoi iar nu se mai pomeniţe o bucată bună de vreme de un bibliotecar cu rosturi temeinice. În 1916 e numit profesorul Zenovie Păclişanu, care a fost împiedecat însă, în munca-i de organizare, de evenimentele războiului din 1916/17. Acest bibliotecar cu multă pricepere, din nenorocire părăseşte Blajul, încă în 1919. Urmaşul său a fost regretatul scriitor Al. Lupeanu-Melin, care, deşi a condus Biblioteca timp de peste 15 ani, a realizat după părerea noastră prea puţin.

O muncă uriaşă îl aştepta deci pe profesorul Manciuiea, numit bibliotecar în anul 1937. El i-a făcut faţă cu mult curaj şi cu mare succes. Deşi a luptat cu aceleaşi lipsuri de fonduri materiale şi de personal ca şi antecesorul său, a putut realiza, după abia „doi ani şi jumătate de muncă“, atât de importantul „Indice al manuscriselor“¹⁾ blăjene, publicat în anexa broşurii (pp. 47—67), catalogarea bibliotecilor mitropoliţilor Mihali şi Suciuc şi clasarea şi catalogarea extraordinarei bogăţii de acte, scrisori, notiţe, diplome şi alt material documentar, „risipite vraieste prin podul clădirii“ (p. 46).

Pentru puterile unui singur om — cum suntem lăsaţi să înţelegem că au fost făcute aceste lucrări — munca aceasta pare aproape supraomenească. Dar însufleţirea şi abnegaţia profesorului Manciuiea a putut face adevărate minuni. E intradecăvăr întâia dată când comorile bibliotecii — cărţi, manuscrise, documente — sunt accesibile nu numai unui număr restrâns de iniţiaţi, ci oricărui cercetător serios. Bibliotecarul de astăzi al Blajului ajută din toată inima pe cercetători publicând însuşi interesante lucrări cu material scos din arhiva ce conduce.²⁾ În felul acesta Biblioteca Blajului începe să devie o bibliotecă vie — şi să se apropie de menirea ei.

Spunem „se apropie“ numai, căci atâta vreme cât sala de lectură a Bibliotecii nu va putea fi deschisă zilnic, la ore fixe — oricât de puţine ar fi ele şi oricât de puţini ar fi cititorii la început, — aşezământul acesta nu şi-a implinit chemarea. Cunoaştem greutăţile de tot felul care se pun în faţa acestui vechiu deziderat. Suntem convingşi apoi că ceea ce Statul face pentru „Biblioteca I. C. Bibicescu“ din Turnu-Severin şi pentru „Biblioteca Urechea“ din Galaţi, ambele luate în bugetul Ministerului Culturii Naţionale, cea dintâi cu *cinci* posturi de funcţionari şi trei oameni de serviciu, iar a doua cu doi funcţionari şi un om de serviciu, plus câte 25—30.000 Lei cheltuieli materiale,³⁾ — nu se va putea refuza nici celei mai bogate şi mai caracteristice biblioteci a Românilor ardeleni.

* * *

¹⁾ Catalogul cuprinde 217 titluri de manuscrise româneşti, 267 latineşti, 20 slave, 10 germane, 17 maghiare, 4 italieneşti, 8 greceşti şi unul francez. Ele interesează pe specialiştii unor domenii foarte variate: teologi, filosofi, istorici, filologi, folklorişti, medici, etc.

²⁾ Din publicaţiile profesorului Manciuiea în legătură cu acest material, cităm: *Timoteiu Cipariu: început de autobiografie* (Blaj, 1940); *Timoteiu Cipariu şi Academia Română* (Blaj, 1941).

³⁾ Datele sunt luate din bugetul pe exerciţiul 1941/42, pp. 322 şi 341.

În orașelul dela îmbinarea Târnavelor, nu s'au adunat însă numai cărți, manuscrise și documente. Încă de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, au început să se doneze și diferite obiecte, care priveau în deosebi trecutul nostru roman. La îndemnul oficialității austriace de mai târziu, școalele blăjene încep să-și organizeze colecții, mai ales în legătură cu predarea științelor naturale. Toate cad, în cea mai mare parte, pradă revoluției din 1848/49. Munca de reorganizare a unui muzeu reîncepe însă iarăși cu colecții de științe naturale, apoi și de monede, obiecte romane și medievale, antimise, icoane, medalii, cărți vechi românești, diplome nobilitare, etc.

Încă de pe vremea aceea se vorbea de „Muzeul Național din Blaj” (p. 9). Colecțiile înmulțindu-se, la 1889 monedele și anticitățile sunt separate într'un „Cabinet de arheologie” (p. 10). Numărul obiectelor crescând o parte sunt trecute în clădirea noii „Bibliotecii Centrale” (p. 12). Lupeanu spune chiar, că aceasta are „și o anticameră, care servește provizor ca muzeu bisericesc și de etnografie”. Se putea oare ca aceasta rușinoasă stare de lucruri să continue ?

Cel care îi pune capăt este tot profesorul Manciulea. Abia terminată noua clădire a „Palatului Cultural” — care, în treacăt fie zis, cadrează atât de puțin cu stilul edificiilor frumoasei piețe a Catedralei — d-sa și propune ca cele patru săli dela etaj să fie rezervate adăpostirii „Muzeului istoric și etnografic al Blajului”. Propunerea se primește și, astfel, în anul 1938, începe concentrarea aici a diferitelor colecții dela Liceu, Biblioteca Centrală și Mitropolie. Munca de organizare și aranjare a durat aproape un an, „din zori și până noaptea târziu” (p. 13), greul ducându-l iarăși același singur om: profesorul Manciulea. Inaugurarea are loc într'o zi istorică, la 3/15 Mai 1939, cu fastul cuvenit unui astfel de eveniment.

S'a putut vedea atunci un muzeu cum puține sunt în orașele noastre de provincie: modest ca mobilier, dar plin de lucruri neprețuite pentru toți Românii și în special pentru cei din Ardeal. (Stătuim călduros pe toți cei care tresar la evocarea trecutului nostru să se oprească la Blaj, fie și între două trenuri, pentru a vedea extrem de interesantele piese din muzeul realizat cu atâta trudă de profesorul Manciulea). Ar fi greu să dăm o listă a obiectelor mai importante, în ordinea interesului ce prezintă. Înșirăm totuși câteva: proclamațiile din 1848/49, scrisorile dela Avram Iancu, diplomele de numire ale episcopilor blăjeni, călimara lui Șincai, manuscrisele lui Cipariu, tablele cerate, vitrina lui Moldovănuț, vechea tipografie blăjană (cu teascul de lemn din veacul al XVIII-lea și celelalte scule ale vechilor meșteri, precum și clișeele xilografilor). Va interesa de sigur și secția istorică, cu piese datând din diferite epoci, secția de cărți și manuscrise arabe (moștenite dela Cipariu) sau colecția etnografică, aranjată într'o frumoasă odaie țărănească* de pe Valea Secașului. Dar toate aceste lucruri se vor putea vedea mai bine în catalogul obiectelor expuse, promis de directorul Muzeului.

Ca și la Biblioteca, trebuie să subliniem că multe din aceste obiecte erau foarte greu de văzut de către un simplu particular, înainte de

concentrarea lor în „Muzeul Blajului”. Acum, fiind puse unele alături de celelalte, într'un cadru potrivit, puterea lor de evocare este incomparabil sporită!

Iată pentru ce abia găsim cuvinte pentru a aprecia această nouă realizare, operă de înaltă valoare educativă și națională, pentru care profesorul Manciușlea merită, pe drept cuvânt, cum a spus regretatul mitropolit Alexandru Nicolescu, în alocuțiunea dela inaugurarea Muzeului: „întreaga apreciere a întregii țări românești”.

ION MUȘLEA

SCRIITORUL ION VLASIU

Spre deosebire de poezie, unde formele de exprimare sunt mai rigide, determinând uneori chiar evoluția sentimentului și subtilitatea cugetării, în proză imaginația constructivă este mai largă. Observație, compoziție, stilizare se bucură de multă autonomie. De unde pentru scriitor posibilitatea de-a frânge oareșicum genurile literare, de-a descinde din schiță în nuvelă și din aceasta în roman, de-a varia motivele în sânul aceluiași gen, de-a mări sfera observației și de-a nuanța stilul, potrivit diverselor situații și momente ale compoziției. Din această potențialitate a prozei de-a se mula mai cu ușurință pe substratul realității exprimate, decurg de sigur, foloase și inconveniente.

Dacă corsetul strâns al poeziei este un factor de schimbare și în aceeași măsură de îngădare, păstrându-i o puritate picturală și muzicală, care transcende uneori intenția originală a inspirației și o ferește de-o încălcare inestetică a genurilor, proza în schimb, relaxând vigilența, cere artistului: o putere mai mare de concentrare în afară, asupra fondului, o stăpânire de sine în mânăuirea faptului divers, a reflexiilor și sentimentelor exprimate și o stilizare adecvată. Pe scurt, în proză disciplinei interioare a formei i se substituie o disciplină externă, provenită dela fond, ceea ce poate să fie de multe ori puțin comod. Oare faptul, că tineretul frecventează mai mult poezia, nu se datorește parțial, pe lângă alte motive, și acestei dificultăți de diferență structurală?

Meșteșugul scrisului pentru a realiza valori literare durabile trebuie deci, în acest caz, să facă dovadă de mai multă ingeniozitate în transpunerea de pe planul realității pe cel al artei. În proporții egale libertatea de compunere se restrânge *nu* prin greutatea de exprimare a sentimentului în anumite cadențe de ritm, armonie și sonoritate, ci prin însăși necesitatea de-a stăpâni, selecta și organiza materialul oareșicum brut, rezultat din lumea impresiilor și senzațiilor. Iată piatra de încercare pentru prozatori, iată laminoarul prin care trece lamura prozei.

Dacă în poezie *forma* relevă, ajută și desăvârșește realizarea sentimentului, invers am putea spune că în proză ingeniozitatea artistului trebuie să-și creeze singură obstacole pentru subiect prin căutarea formei celei mai potrivite. În poezie anxietatea creatoare circulă dela formă la fond, iar în proză dela fond la formă.

Față cu aceste probleme de exprimare două sunt atitudinile obișnuite ale scriitorilor. Una este livrescă literară, adică studiată. Experienței, trăirii și observației, care nu poate să lipsească nici în acest caz, i se adaugă corectivul lecturii îndelung asimilate, al reminiscentelor savante, filosofice, psihologice, în genere literare. Ceealaltă atitudine pornește direct dela viață și tinde să ne-o prezinte cât mai nealterată în aspectul ei natural. În literatura universală se găesc exemple din belșug pentru ambele maniere. Ce constituie oare farmecul artei de-a povesti al lui A. France, dacă nu acele savante transmutări ale vieții în eroi de pură imaginație de cărturari și în dialoguri socratice, un fel de reflex secund al vieții prin prisma cărților? Unde rezidă deosebirea între *M-me Bovary* sau *Salambo* de același G. Flaubert, dacă nu chiar în diversitatea problemei de compunere și stil, impuse lui de diferența de subiect. Geniul epic al marilor romancieri englezi sau al unui Tolstoi sau Dostojevsky este în schimb mult mai aproape de viață, în al cărei flux se integrează așa de miraculos și, poate cel mai mare artist al compunerii moderne, M. Proust.

Fără să intenționăm câtuși de puțin prin acest preambul, sau mai bine zis divagație, destul de pedantă și — bănuim — aproape metafizică o pronunțare definitivă asupra scrisului d-lui Ion Vlasiu, care de-altfel este la începutul activității lui literare, introducerea ni s'a părut totuși necesară prin înlesnirea pe care poate să ne-o aducă la înțelegerea celor două cărți ale d-sale apărute până azi: *Am plecat din sat* și *Poveste cu năluci*.

Cea dintâi *Am plecat din sat* (Editura Miron Neagu, Sighișoara f. a.) este o carte cu amintiri care la apariția ei a stârnit un viu interes în publicul cetitor românesc. Unde trebuie căutat secretul acestei primiri călduroase? În care componentă a operei vom putea surprinde vâna talentului narativ, care sunt părinții spirituali, dela care porcede arta d-lui Vlasiu și care este partea originală de observație trăită, pe care o adaugă în plus patrimoniului literar, iată întrebările la care credem că, răspunzând vom putea elucida parțial unele aspecte ale scrisului său.

O primă și superficială lectură ne-ar explica favoarea publicului prin chiar conținutul acestor amintiri rurale și numai parțial orășânești, ale fiului de țaran de pe malurile Mureșului. Ele sunt și destul de recente, datând din epoca de după 1918, sfârșitul primului războiu mondial. Clasa noastră intelectuală din Ardeal, căreia i se adresează în primul rând autorul, a găsit în ele de sigur multe elemente comune, în care și-au descoperit copilăria și tinerețea așa de puțin veselă și mulțumită. Precum o generație mai veche a trăit cu „Popa Tanda” sau, cu „Budulea Taichi”, precum sunt încă destui dintre bătrânii cărturari, pentru care versurile lui Coșbuc au rămas cântecul inimii lor sau alții mai tineri, a căror crainic, de astădată vestitor de desrobire, a fost Oct. Goga și a căror viață în pace și războiu a evocat-o cu mult meșteșug Liviu Rebreanu în *Ion* și *Pădurea Spânzuraților*, tot astfel generația postbelică s'a văzut oglindită în *Am plecat din sat*. Dar o astfel de explicație nu este de loc literară, ea participă la valori

înrudite, însă nu organice. Cartea în cazul acesta ar fi numai un fel de sociologie literară, o pictură a satului și mediului țărănesc de pe Mureș, alături de cel arădan al lui Slavici sau cel din Bistrița-Năsăudului al lui L. Rebreanu. Tradusă sau cetită de un strein de mediul descris, ea n'ar mai stârni nicio rezonanță sentimentală și n'ar mai păstra decât prea puține elemente de semnificație general omenească, degradându-se la rangul unui document de viață rustică primitivă.

Naturalismul exagerat, uneori cu desăvârșire inestetic — pe care pentru a-l ilustra mă mărginesc la trei citate din capitoul „Dragoste învrăjbită” unde cearta amarnică a țăranului pentru pământ izbucnește în expresii vulgare ca : „... Cine-i prostul ăla care să lucre ca robul. Să le facă pe toate cum le-am făcut eu și pe urmă dumniata să le dai pământul la scoafele astea, că nu le-oi zice altcum...”, sau : „... — Tu să taci, prăpădito, că-ți rup măselele, — și Neculiță se răstea în așa fel că fata nu mai avea poftă de vorbă...”, sau : „... — Noa acum să nu te mai miști de aici, auzitu-m'ai? Cățea! Bine ț'o făcut, că nu m'ai ascultat. Acuma să mă iau pe drumuri pe la potracări, să mă bag în pâri, să-mi prăd ce am ș'apoi bine am ajuns...” — nu se poate justifica într'o creație literară. Asemenea cuvinte și expresii, oricât de savuroase și de neaoșe, nu pot, nici măcar prin virtutea lor fixativă de situații și caractere, să fie admisă într'o scriere literară.

Adâncind însă analiza, surprindem reminiscențe destul de palpabile în cartea d-lui Vlasiu, care să ne descopere și pe maestrul său, dela care a pornit, dar să ne ajute în bună măsură și la stabilirea adevăratei valori a scrisului său. D-l Vlasiu a trăit în mediul rustic, pe care ni-l evocă cu atâta pitoresc, a simțit alături de Moșul, Bacu, Neculiță, Buna, Nelu și celelalte personaje ale cărții; a cunoscut drama derădăcinării și a păstrat în suflet multă vreme regretul după satul copilăriei. Amintirile nu lasă nicio îndoială asupra autenticității și trăirii lor. Ele ne evocă însă în același timp, aproape involuntar, pe marele meșter al genului, pe moldoveanul I. Creangă. Sunt multe puncte, care ne indică o apropiere de arta acestuia. Fazele primei copilării așa de bine prinse atât ca psihologie infantilă, cât și ca isprăvi copilărești, spre ex. când a furat brișca moșului, sau când împreună cu micul său unchiu Nelu au prăvălit pietre și bolovani pe șinele „ghezeșului”, sau când, nevoind a scălda boii, au mâncat o bătaie strașnică dela moșu, în a cărui curte a copilărit după moartea părinților până a plecat la T-gul Mureș la școala de meserii, — sunt tot atâtea puncte de reper care ne duc spre părțile similare ale prozatorului moldovean. Plecarea la oraș dela începutul părții a II-a are reminiscențe și mai pronunțate, ca spre ex. pasajul unde-și exprimă regretul după sat. Întrebuintarea ardelenismelor încă ne amintește procedeul de colorist al lui Creangă, fără însă a reuși a le înălța la valența stilistică a moldovenismelor ultimului. Chiar stilul prin unele inversiuni alunecă uneori spre modelul clasic : „... *Rugatu-s'a* moșu de domnul director, să-l primească și să nu ne despărțească deolaltă că ne-o fi urit și dor, că eram învățați să trăim amândoi. *Spusu-i-a* moșu câte și mai câte. Că Nelu-i harnic și ascultător, că știe să cânte frumos și-i place să meșterească, etc...” Și totuși Amintirile d-lui Vlasiu sunt

incontestabil originale nu numai temperamental și ca anecdotă, ci și literar, prin combinarea lor în ansamblu și prin efectele de detaliu pe care le realizează.

Partea I-a a cărții mai ales diferă nu numai în conținutul faptelor enarate, dar și în tonalitatea datorită sufletului ardelenesc al autorului. O umbră de tristețe prematură învăluie copilăria sa care după pierderea părinților — tatăl doborât de boală undeva pe front, la sfârșitul războiului, iar mama pierind de același flagel postbelic, jertfindu-se pentru a-i salva vieța — se desfășoară la curtea moșului, tatăl mamei, unde copilășul crește sub ochii severi ai acestuia și alintat doar de bunătața sfielnică a bunicii. Mai contribuie la tristețe și scenele în care ni se zăgrăvesc boala și moartea și care precumpănesc în povestire. Astfel sfârșitul trist al mamei în chilia modestă și întunecoasă unde culcată pe spate în patul din dreapta, bolnava deapănă în delirul febrei cu mâinile un fir nevăzut în aer, iar moșul, stând pe dunga patului, se uită neputincios împrejur, parcă ar fi așteptat o minune: "... — Tu, Mărie, da mai stăi în loc cu mâinile, că te-or durea! — spunea moșu din când în când, fără nici o asprime în dosul vorbelor. Dar nu mai avea cine să-l asculte: mama nici nu putea să-l bage în seamă de grăbită ce era. — Lăsați-mă, se ruga ea, lăsați-mă să-mi gat lucrul, că a venit după mine Dumnezeu cu Maica Precistă, să mă suie în cer, lăsați-mă!... Acolo în cer mă așteaptă Iuănaș. Uitați-vă că-mi face semn cu mâna, să mă duc mai repede!..." sau *exodul* din capitolul „Hiii, Florica, Hii”, când, după înmormântarea mamei, moșul încarcă într'un car câteva lucruri mai de preț, bucatele rămase în câțiva saci și o lădiță cu haine, înjugă cele două vaci și pornește cu orfanul din Lechința în Ogra. În Ogra altă boală, a unchiului Neculiță, peste care arunca gălele cu apă. Pentru maniera naturalistă a scriitorului iată un aliniat caracteristic: "... Când am intrat în casă am auzit ca un geamăt înăbușit, glasul unchiului Neculiță: — Apă, apă... — Să se arunce apă pe el, că se aprinde. Dintr'o găleată, scotea apă rece cu o oală de pământ și apoi o vărsa încet, de-a-lungul trupului celui bolnav. Așternutul se udase tot, iar apa se scurgea prin străjăc, împrăștiindu-se prin toată casa. Lângă ușă balta era mai mare, că piciorul mi s'a confundat până la glesnă. Mirosul de opaiț și de pereți asudați era atât de greu, că mă amețiră în așa hal că se întorcea casa cu mine..." O altă boală și moarte este a lui „Țalie”, copilul dragostei din tinerețe a moșului, pe pântecul umflat al căruia rupeau pite ca să-l vindece, până într'o bună zi l-au dus la Dicio-Sânmartin la „ispital”. Un alt prunc care pierde este „Romulusu tatii”, fiul unchiului Neculiță, a cărui trupușor se umple de răni încât „când intrai în casă, trebuia să te ții de nas că mirosea a putred”. Câtă deosebire între copilăria aceasta tristă și între copilăria senină și plină de soare a lui Creangă!

Dar chiar scenele de vieță nevinovată și idilică a oricărei copilării împrumută în cartea lui Vlasiu ceva din asprimea Moșului și din tristețea umilită a bunicii. Partea II-a și a III-a a cărții îmi par mai puțin interesante în ce privește desfășurarea întâmplărilor. După plecarea din sat la școala de meserii din Tgu-Mureș și mai târziu la uzinele din Cluj, satul apare numai intermitent, accentul deplasându-se

dela zugrăvirea realistă a mediului asupra procesului psihologic al desrădăcinării, la care se adaugă frământările artistului, sculptor în devenire. Filoane noi apar care ne duc de data aceasta hotărît spre romanele d-lui L. Rebreanu. Satul este prezent acum ca material uman prin certurile familiare pentru pămînt, prin hărţuelile moşului cu advocaţi şi judecătorii — mizerii de totdeauna ale ţăranului nostru — cu fuga fetelor de acasă şi bătăile primite dela soţii lor, cu amărăciunea şi îndârjirea tot mai mare a moşului şi ruina materială tot mai pronunţată. Realismul d-lui Vlasiu primeşte astfel motive noi pe care ştie să le exploateze cu multă abilitate. Sunt şi reminiscenţe din Slavici, mai ales în contextul cu reflexii etice din unele capitole.

Privită în întregime, cartea d-lui Vlasiu ne încântă totuşi printr'o puternică originalitate care rezultă atât din unitatea ei organică, cât şi din ineditul unor amintiri. Motivele tărăneşti, dealtfel aşa de fecund lucrate în literatura noastră dela „Semănătorism” şi până azi, primesc în scrisul său o nouă perspectivă. Ele se adâncesc şi datorită trăirii şi observaţiei directe, dar mai ales organizării lor pe planuri bine şi ingenios coordonate. *Moşul* şi *Mureşul* sunt cele două articulaţii principale ale construcţiei; *Moşul* şi *Mureşul* sunt leit-motivele organice ale unităţii artistice. Precum în jurul figurei acestui ţăran, care trece dela un capăt la altul al povestirii, se grupează toate celelalte personaje, el fiind oareşicum regisorul şi maestrul de scenă, la fel peisajul *Mureşului* cu atmosfera lui caracteristică imprimă amintirilor tonalitatea lor sentimentală.

Un admirabil portret a realizat d-l Vlasiu în *Moşul*: tip de ţăran dârş, cumpătat, extrem de muncitor, dar şi sgârcit, cu un bun simţ al realităţii şi cu o concepţie de viaţă austeră, de multe ori de-o asprime ce pare neîndurătoare, dar totuşi de-o bunătate rece, atotcuprinzătoare. *În biserică*: „Privirile mi se întâlneau cu ale moşului câte odată, iar ochii lui aveau asupra mea o putere neînţeleasă. Ochii lui erau luminaţi de o bunătate rece, neforţată şi erau adânci sub orbitele mari.” Pentru acest suflet de *protestant* aspru şi harnic, era o mare nemulţumire şi scârbă obiceiul onora de-a adormi în biserică: „Să dormi în biserică, asta era culmea nesimţirii! În locul popii, el le-ar fi pus tămăie aprinsă după grumaz, ori le-ar fi părilit mustăţile cu lumânarea. — Erau de sigur oameni slabi, oameni de nimic, făcuţi să mănce şi să doarmă...” În raporturile familiare cu feciorii, fetele, ginerii şi nepoţii şi mai ales cu bunica, acest *pater familias* este prins în culori de adevărat meşter. Bunica, supusă şi umilă, trebuia adesea să-i înfrunte sudălmile şi să-i servească de ţap ispăşitor. Cuvântul de suprem dispreţ pe care i-l arunca, era *mohoandă*, prin care înţelegea un cap slab de muiere, care borboroseşte cuvintele şi 'ncurcă treburile, lată o scenă foarte carateristică dintr'o seară de iarnă, când moşul citea „Unirea”, foaie abonată de mulţi ani. Reproducem un crâmpei de dialog — şi altfel interesant pentru nivelul de cultură al ţăranului.

— O darea-ar dracu în gătlejul tău. Ardă-le focul de gazete şi pe domnii de le trimet. Nu te rabde Sfântul, uite că am vărsat opaiţul!...
Dar moşu nici nu bagă de seamă, îşi vede de foaie.

— Că mai culcă-te și tu acum! Dă-le în sărăpanie de minciuni, că-ți strici ochii și chierzi vremea lui Dumnezeu. Surdule!... — strigă ea cât o ajută glasul.

Incet, moșul dă la o parte gazeta și o întreabă: Ce zici tu?

— Bine că m'ai auzit și tu. Dă-le în foc de gazete și culcă-te! Ce ai tu cu minciunile domnilor, că ei n'au grija noastră. Să se bage dracu în obiceiul lor!

— Tu, io nu te pricepe ce tot boscorodești. Ce tot ai cu domni? Ori tu, bag seamă ai adormit și vorbești prin somn, că tu ești mai somnoroasă de lege.

— Ba somnoroș ești tu cu tot neamul tău din Lăscud! Murit-ai să fi murit, înainte de-a te cunoaște. Că l-a lăsat Maica Domnului surd să nu te poți înțelege cu el, asurzire-ai de tot să nu mai auzi clopotele!...

Moșul privește pe sub ochelari și se silește să înțeleagă ce-i spune, apoi lasă iar foaia și vorbește ca pentru sine.

— Spui-ți io, asta vorovește singură ca o muere fără minte, vai de capul ei! Toată seara doarme cu fusul în mână, apoi așa din senin se sperie și pe urmă sudue domni și gazetele. — Tu, dar ce ai tu cu domni?...

Adăogând acestui portret principal pe cel al lui *Bacu*, patriarh senin, care avea vreo 90 de ani, semăna leit cu Franz Iosef și, orb, își petrecea zilele de vară în stupină printre albine și copii, pe cel al lui *Țâlie*, al bunicii etc., trebuie să recunoaștem în scrisul d-lui Vlasiu pe un talentat portretist. Și ne întrebăm, dacă nu cumva arta sculpturii, pe care o practică, l-a ajutat mult la dăltuirea acestor portrete? În comparație cu procedeele prin care reușește să ne schițeze situații și oameni, analizele psihologice rămân inferioare. Cartea „Am plecat din sat”, deși concepută ca o autobiografie sau un mănunchiu de amintiri, rămâne în primul rând o colecție de schițe și portrete. Mănuitor abil al condeiului, ca și al daltei, d-sa a reușit în această operă de început în litere să dovedească multă stăpânire a meșteșugului și, adevărat numai parțial, să desprindă și să fixeze din blocul amorf al amintirilor câteva fragmente de o reală valoare literară. O mai mare mlădiere a compoziției, o mai amplă putere de construcție și o observație mai îndelungată și mai susținută ne-ar lăsa să întrezărim în scrisul d-sale pe un viitor creator epic de romane de observație.

* * *

În *Am plecat din sat* țăranul și mediul rustic sunt reflexe autentice ale sensibilității artistice ale autorului. Reminiscențele literare din compunere și stil nu sunt decât elemente de școală, inerente începuturilor oricărui scriitor, lipsind din ele rezonanțe mai adânci cărturărești care strivesc nu arare ori pentru totdeauna pe unii scriitori cu o personalitate minoră și care, dela început, sunt de trist augur. Pictură în culori sumbre a satului românesc, cartea ne lasă după lectură un gust amar. De multe ori însă beuturile amare sunt cele mai reconfortante. Conținut și stil ne indicau astfel o manieră naturalistă. De aceea, trebuie să mărturisim, nu mare ne-a fost surprinderea, dar

și decepția, pe care le-am încercat după cetirea celei de-a doua scriere a autorului, *Poveste cu năluci*, o carte excepțional de frumos tipărită și împodobită cu o copertă de A. Demian, (apărută în editura autorului, la imprimeriile „Frăția românească” f. a.). Ispita creației, care neliniștește unele spirite predestinate, l-a sedus de data aceasta pe scriitor pe o pantă periculoasă. Romanul de iubire dintre Marcu, un cerebral, și Maria, o instinctivă, care se petrece la Parisul atâtor visători rafinați, dar care s'ar fi putut petrece în oricare alt colț al lumii, nu este nici o simfonie, din care cântecul iubirii să se reverse în efuziuni lirice, ca în celebrul roman al lui Kellermann *Povestea unui dor*, *Yester și Ly*, tradusă de d-l L. Rebreanu (Buc. f. a.), nici o analiză sentimentală de finețe și pătrundere psihologică ca *Adela* marelui critic care a fost G. Ibrăileanu, și nici măcar o povestire de aventuri picante sau chiar platonice, care ar fi putut stârni oareșicare interes. *Poveste cu năluci* este un fel de amalgam din toate aceste feluri de proză de dragoste, fără a reuși să le strângă într'o unitate de artă. Dacă cadrul și anumite scene denunță pe artistul plastic, atât ca descriere cât și documentare (v. vizitele celor doi amanți în muzeele Parisului), atmosfera culturală și sufletul specific al acestui oraș n'au putut fi sesizate de autor. *Este un drum greu și întortochiat dela Ogra la Paris*.

Cartea nu este rău scrisă, stilul d-lui Vlasiu rămâne și aici sprinten și îndemânat, ba chiar pe alocuri admirabil colorat, plin de-o suavă frăgezime. „Toaleta Mariei” (pg. 101), sau descrierea barului parisian „aici e iadul își spuse” (pg. 131), sau scenele, când iubirea îmbracă un aspect mai puțin transcendent și complicațiile închipuite cedează în fața afecțiunii umane de totdeauna, ca spre exemplu afecțiunea feminină cu care Maria îngrijește pe Marcu, îmbolnăvit de nopțile de frământare, sau scena în care se descrie delirul lui. Caracteristic este coloritul rustic al fanteziei din acest delir „e ca 'n poveștile pe care ni le spunea moșu”. Uneori culorile sunt de-o albăstrime acvatică ca în pasajul dela pagina 134, din care reproducem :

Brațele lor se deschiseră ca niște petale sălbatece, apoi se înclăștară peste trupurile lor tinere.

În sărutarea lor, isvoarele bucuriei curgeau ca niște svâcniri multă vreme reținute. Gurile le erau calde și se imbucau ca niște scoici fără știință, întâlnite din capriciul cine știe cărui val sălbatec.

Își simțeau șireagul dinților, ca pe un pietriș de miragii găsit în fundul apelor.

Manierate și de-o gingășie prea voită și forțată sunt dialogurile minore — gen Ionel Teodoreanu — între Tuțu și Duțu din faza nevinovată a iubirii. Prin acest joc de umbre japoneze, de tachinării platonice și de reverii amoroase subtilitatea analizei nu câștigă nimic. Dar unde cartea d lui Vlasiu devine banală, aproape plicticoasă este în paginile de confesiuni și de considerații sentențioase asupra iubirii, care — credem — ar fi trebuit eliminate, sau simțitor reduse. Pasajii ca cel dela pg. 53 sau pg. 57 sau grandilocvența din pg. 87 sunt naive, aproape ridicole. Iată un exemplu :

„La început a fost Cuvântul. Cuvântul a fost dela Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul.

Dar Dumnezeu a vorbit puțin. Puțin și cu rost: cuvântul avea înțelesul unui semn. Semn de început de faptă. Și dacă fapta nu urma cuvântul era socotit sterp.

Dumnezeu a vorbit din plin.

Să se facă om a spus. Dar mâinile lui erau atunci pline de bulgări. Sufletul lui era încărcat atunci de viziunea faptei etc.”.....

Incolo dialoguri și monoloage cu mărturisiri, retractări, învinuiri, reveniri etc., palide reminiscențe de auto-flagelare rusească, încercări de sondare sufletească fără vlagă, întretăiate doar ici și colea de analize mai vioaie (spre ex. plimbarea serală a amanților, după ce peste zi vizitaseră Luvrul). Impresia generală cu care rămânem este că simfonia de dragoste, încercarea d-lui Vlasiu de-a împăca iubirea cerească cu cea pământeană, este o operă ratată.

Iubirea este apanajul tinereții. Când suntem tineri și iubim, ne considerăm semizei și'n inimile noastre se trezesc ecouri de mister cosmic. Când avem vână de artist, le și exteriorizăm. Dar atunci facem operă lirică, care se cere pură și mai ales turnată în cadențe, ritmuri și corsete de versuri și strofe, atât de necesare ordonării inspirației. *Analiza* vine mult mai târziu, când totul s'a consumat și-o privire retrospectivă și resignată, nu lipsită nici ea de farmecul poetic al renunțării, — ușurează disecarea, înobilând-o și învăluind-o în lumina blândă a zădărniceii omenеști. Să ni se ierte insistența, dacă amintim încă odată capod'opera lui G. Ibrăileanu.

Mai este și un defect de concepție în romanul d-lui Vlasiu. Pentru a fi putut storce efectul maxim de artă din sbuciumul iubirii, aceasta ar fi trebuit să rămână pură până la sfârșit. Numai atunci dorința nesatisfăcută și-ar fi putut proiecta întreg mirajul de fată morgănă. Motivul final, strecurat cu multă dibăcie, al jertfei lui Manole, nu salvează impresia. Însfârșit în genul acesta, diametral opus temperamentului de observator realist al d-lui Vlasiu, lectura — partea livrescă — poate compensa uneori experiența vieții. Dar ea trebuie să se bucure atunci de-un deosebit rafinament, de-o asimilare organică a unui patrimoniu cultural mult mai dezvoltat și mai vechiu, aproape decadent, în orice caz foarte departe de posibilitățile noastre transilvănene.

* * *

În evoluția prozei ardelenе, așa cum a schițat-o cu multă competență d-l Ion Breazu în prefața la antologia „Povestitori ardeleni și bănățeni până la unire” distingem ca un caracter fundamental înclinarea spre observația realistă și spre pictura mediului rural. Atât generația Tribuniștilor, care a fost ecoul direcției dela Junimea în Ardeal ca și Semănătoriiștii dela „Luceafărul”, până la d-l Liviu Rebreanu și la scriitorii post-belici, dintre care amintim mai ales talentul puternic al lui Pavel Dan, decedat prematur, s'au îndreptat fără șovăire spre acest bogat și original isvor, care este satul. Creațiile lor cele mai autentice sunt din mediul țărănesc. Când însuși talentul său — pronunțat *epic* —

puterea de evocare a realității ca și originea socială îl predestinează pentru proza de observație, ar fi păcat ca scrisul d-lui Vlasiu să se risipească cu subiecte și procedee literare, străine și artificiale.

P. DRĂGHICI

FAMILIA FRANCEZĂ ÎN LEGEA DIN 30 IULIE 1939

Ultima lege pentru asistența familiei și încurajarea natalității în Franța, adusă în Iulie 1939, se ocupă cu multă grijă de ajutorarea și de protecția familiei, precum și de încurajarea natalității. Prin această grijă față de familie, care a fost și va fi în totdeauna celula de bază a oricărei așezări omenești, de a cărei dezvoltare depinde viitorul neamurilor și țaria națiunilor, — prin grija pentru copii, deci pentru viitorul poporului, — prin „favorizarea menținerii și în vederea întoarcerii la pământ”, exprimată chiar în lege, — constatăm că la redactarea ei s'a ținut seamă de legile eterne ale firii omenești, principiile biopolitice fiind în mare parte respectate. Singurul punct vulnerabil al legii este interpretarea neolamarkistă a conceptului de rasă, socotită ca un produs al mediului, precum și suprapunerea conceptului de francez cu cel de cetățean.

Pentru ajutorarea familiei se prevăd prime de naștere și ajutoare familiale. Primele se acordă numai la cea dintâi naștere, cu condiția ca ea să se întâmple în primii doi ani dela celebrarea căsătoriei. Copilul trebuie să fie născut viabil din părinți francezi sau naturalizați. Prima se calculează la dublul salariului mediu din departament, neputând fi inferioară sumei de 2000 de franci. Plata se face în două fracțiuni egale, una achitată la nașterea copilului, cealaltă la șase luni dela naștere, cu condiția ca la această dată copilul să fie viu și în grija părinților săi.

Ajutorul familial nu se acordă numai unei categorii de cetățeni, cum ar fi funcționarii Statului, ci primesc ajutor toate categoriile de salariați dintr'un mediu urban, funcționari ai Statului, salariați ocupați regulați într'o întreprindere, muncitori independenți, adică aceia care fără să fie angajați pe baza unui contract, au ocupația principală și-si scot existența din exercitarea unei munci industriale, comerciale sau libere, cu condiția ca să se afilieze Caselor de compensație.

Ajutoarele familiale agricole se scot din cotizațiile unice pe care le varsă exploatanții agricoli, atât pentru ei cât și pentru salariații lor, la Casele de compensație. Statul contribuie cu două treimi din sarcinile Caselor de compensațiuni pentru achitarea primelor și ajutoarelor familiale.

Ajutorul familial se acordă începând cu cel de al doilea copil, fiind socotit în acest caz la 10% din salariul mediu departamental lunar al unui salariat adult, ridicându-se progresiv cu numărul copiilor, anume cu 20% pentru fiecare copil peste al doilea, ajungând deci la 30% pentru familia cu trei copii, la 50% pentru familia cu patru copii, la 70% pentru familia cu cinci copii, pentru a fi de 90%, deci aproape dublul salariului mediu din departament, pentru familia cu șase copii.

Cine ar putea tăgădui importanța biopolitică a acestei legi, care nu trebuie să se uite că a fost redactată în vara anului 1939?

Ajutorul familial se plătește până la vârsta obligației școlare, cu o prelungire până la 17 ani, dacă copilul urmează studiile sau este plasat la ucenici, sau dacă nu poate exercita o muncă salariată din cauza unei infirmități sau maladii cronice.

Pentru familia țărănească sunt dispozițiuni speciale foarte avantajoase, acordându-se împrumuturi la întemeierea tinerelor gospodării țărănești și o inovație, necunoscută în alte țări din Europa, „contractul de muncă cu salariu diferit”.

Împrumuturile acordate la stabilirea tinerelor gospodării țărănești, urmăresc după cum spune chiar legea „menținerea sau favorizarea întoarcerii la pământ”. Tinerii căsătoriți trebuie să fie francezi din naștere sau naturalizați de cel puțin cinci ani.

Bărbatul trebuie să aibă etatea de 21—30 de ani, iar femeia de 18—28 de ani. Condiția principală este angajamentul pe care trebuie să și-l ia că vor exercita cel puțin pe timp de 10 ani o profesiune agricolă sau o meserie rurală, în Franța. Împrumutul este de 5000—20.000 de fr., rambursabil în 20 de rate semestriale, începând din prima zi a celui de al cincilea semetru dela celebrarea căsătoriei (deci în 12 ani dela căsătorie), cu 4.25 interese. Nașterea copiilor reduce ratele, în felul următor: Pentru primul copil se acordă o reducere de 0.5% din suma inițială a împrumutului, 1.5% pentru copilul al doilea, 3% pentru al treilea. 5% pentru al patrulea, — până acum reduceri minime — dar la al cincilea copil apare dispozițiunea revoluționară care șterge în întregime suma datorată la nașterea acestui copil. Deci, dacă țaranul vrea ca să i se șteargă datoria se va sili ca să ajungă cât mai repede la al cincilea copil. Fiecare țară care s'a preocupat de încurajarea natalității, a elaborat legea în așa fel ca să încurajeze nașterea unui anumit număr de copii — Franța dela al cincilea copil, Italia fascistă dela al cincilea și al șaselea, iar Sovietele dela al optălea copil.

Este de remarcat că la acest împrumut banii nu se dau în mână, ci Casa regională de credit agricol achită furnizorilor facturile pentru unelte agricole și mobilier, procurate tinerei gospodării.

Contractul de muncă cu salariu diferit (Du contrat de travail à salaire différencié) prevede că descendenții unui exploatant agricol, în practică feciorii lui, începând dela 18 ani, dacă participă direct și efectiv la exploatare, fără să fie asociați la beneficii sau la pierderi, fără să primească salariu în bani, primesc jumătate din salariul anual al lucrătorului agricol, adăpostit și nutrit, fie jumătate din salariul servitoarei de fermă nutrită și adăpostită. Dacă descendentul este căsătorit și soția lui participă în aceleași condiții la exploatare, soții primesc fiecare 3/8 din salariul anual al muncitorului adăpostit și nutrit. În caz de deces al descendentului căsătorit, soțul supraviețuitor, rămas cu copii, dacă participă la exploatare beneficiază de dispozițiile acestui contract până când cel mai tânăr dintre copii n'a atins 18 ani. Oricare ar fi durata colaborării descendentului, drepturile la salariu nu pot trece pentru un individ de remunerația datorită pe o perioadă de 10 ani. Interesant

de reținut este faptul că descendentul nu primește bani în mână, ci câștigă drepturi de creanță asupra averii părintești, pe care nu le poate valorifica decât la moartea părinților, neavând drept la aceste creanțe frații care n'au lucrat „pe un fond rural”. Aceste dispozițiuni ale legii franceze sunt vrednice de reținut pentru problemele noastre țărănești din Transilvania, unde mai mult decât în Vechiul Regat există o problemă a diviziunii tot mai accentuate a proprietății rurale și unde de asemenea din cauza numărului mare de copii care pleacă dela țară la școli, se pune această problemă a neîndreptățirii copiilor rămași la coarnele plugului, față de frații lor ajunși profesioniști la oraș și care în caz de deces al părintelui se bucură de aceleași drepturi ca și frații lor la împărțirea averii părintești, afară de cazul când părintele a lăsat testament sau și-a împărțit averea din timpul vieții.

Asistența familiilor care nu dispun de mijloace suficiente pentru creșterea copiilor este prevăzută la ajutoare dela 25-50 franci, pentru primul copil și la ajutoare mai mari pentru copii mai mulți, fără ca aceste ajutoare să poată depăși ajutoarele familiale pentru copii începând dela al doilea.

Este important că aceste „ajutoare de asistență” a familiei nu se cumulează nici cu ajutoarele familiale, nici cu „ajutorul mama în cămin”, nici cu alte ajutoare acordate pentru sarcini familiare.

Partea relativă la protecția familiei stabilește pedepse grele, private de libertate și amendă, pentru provocatorii de avorturi, de orice categorie, precum și pentru femeia care a încercat, și a provocat sau a consimțit la avort. Casele de nașteri stau sub controlul prefectului, prin comisari de poliție și prin inspectorii de igienă. O măsură foarte bună este dispozițiunea care stabilește ca în fiecare departament să funcționeze o maternitate care să fie la dispoziția femeilor însărcinate, primite „fără formalitate”, dacă sarcina a trecut de 7 luni. Sunt primite și mamele cu noul lor născut. Pe baza unui certificat de indigență, eliberat de primar, este primită orice femeie în orice stadiu al sarcinei. În felul acesta se asigură adăpostirea acelor femei care nu au mijloace, sau care au fost alungate de acasă sau concediate. Măsura aceasta este cu atât mai importantă cu cât, la cerere se garantează secretul profesional.

După ce arată condițiile pentru adopțiune și legitimare adoptivă, partea aceasta despre protecția familiei se încheie.

Din capitolul familia și învățământul, trebuie să arătăm grija pentru studiul problemelor demografice, „sub aspectul lor statistic și în raporturile lor cu chestiunile morale și familiare, obligator pentru toți profesorii și învățătorii și pentru toți elevii în toate gradele învățământului și în toate stabilimentele publice și private”. Iată o măsură care nu poate fi în deajuns de subliniată pentru alte țări și în special pentru noi, Români. Iarăși mă simt împins să fac constatarea că această lege a fost adusă în Franța, înainte de actualul războiu, fiind izvorită nu din adaptările unei țări învinse la noile concepții de viață, ci pornită din realitățile pe care oricine le putea constata în această țară.

Mai țin să relevez faptul că această lege prevede funcționarea unui serviciu de supraveghere medicală la liceele de băieți și de fete,

în special și la toate școlile în general, garantându-se „atât în fața celorlalți elevi cât și în fața administrației liceului” secretul medical. Fără această ultimă dispoziție nu se poate concepe o bună funcționare a unui asemenea serviciu. Iar măsurile unei direcțiuni școlare de a pedepsi pe elevii bolnavi ar fi cu totul nedrepte și neumane.

Ultima parte a legii este consacrată protecției „rasei”, pentru a încheia cu unele dispozițiuni fiscale.

Pentru protecția rasei se prevăd pedepse aspre pentru pornografia de orice fel. prin vorbe sau prin scris și tipar, se deschide lupta împotriva traficantilor de stupefiante și se stabilește regimul desfacerii alcoolului. Deci, numai obiective extrinseci omului, aparținând toate mediului exterior. Aici este, cum am mai amintit, partea vulnerabilă a acestei legi, prin lipsa oricărei prevederi față de sănătatea ereditară a neamului, în sensul caracterelor ereditare legate de plasma germinală și care nu pot fi influențate de mediu. Pentru antropologia franceză, ca și pentru gândirea franceză, din motive legate de concepții politice, conceptul de rasă nu se referă la constituția ereditară a unui grup de populație, care nu poate fi modificată de mediu, ci rasa ar fi un produs al mediului, declarat atotputernic față de individ.

În privința taxelor de succesiune, acestea sunt mult reduse după numărul copiilor defunctului, ajungând la o reducere de 100 la sută, când au rămas cinci sau mai mult de cinci copii.

Celibatarii, divorțații, văduvii fără copii, precum și contribuabilii căsătoriți de mai mult de doi ani și care n'au copii, sunt impuși cu toții la o „taxă de compensație”, calculată după venitul lor.

Acestea au fost spicuirile pe care le-am făcut din legea franceză, precum și constatările de pe marginea ei. Adusă în vara anului 1939, în ajunul unui cataclism istoric pentru poporul francez, această lege prin înțelegerea arătată familiei poate fi comparată cu legile asemănătoare din țările revoluționare ale Europei. Franța de azi, Franța Mareșalului Pétain, care își caută formula de viață cea mai potrivită cu noua ordine europeană și mai ales Franța de mâine, o Franță vie, care va restaura marile tradiții istorice ale poporului francez, cultul familiei, dragostea de neam și de pământul strămoșilor, — va duce la împlinire pe drumul evoluției firești atât această lege, cât și marile comandamente ale mult frământatelor noastre timpuri.

GHEORGHE VORNICA

BĂILE HERCULANE VĂZUTE DE TIMOTEIU CIPARIU

Timoteiu Cipariu, a fost un adânc iubitor al pământului și neamului românesc. Minteia lui în vecinică frământare a căutat să afle, să cunoască și să însemneze orice mărturie, de orice fel, care vorbea sau amintea ceva despre trecutul strămoșilor, despre evoluția politică sau socială a românismului, ori despre fazele prin cari a trecut limba noastră, dela întâile ei începuturi și până în zilele veacului XIX. Îndrăgind, ca puținii ardeleni ai vremii sale întreg pământul locuit de Români, el a străbătut din tinerețe toată Transilvania, ca la 1836 să

treacă în Muntenia, pe care o va revedea a două oară, în vremea revoluției din 1848—49, când își caută scăparea „peste munți” dinaintea hoardelor ungurești, cari i-au jefuit și pustiit toată comoara de cărți și manuscrise, strânse cu truda unei vieți întregi, pe care a fost lăsat-o la plecare în casele sale din Blaj. Ales — în adunarea din 3/15 Maiu 1848 ținută pe Câmpia libertății — în comisiunea ce avea să ducă și să prezinte împăratului la Viena, doleanțele Românilor ardeleni, Cipariu pleacă din Muntenia peste Moldova și Bucovina și ajunge la 1850 în capitala împărăției, unde era așteptat cu mare nerăbdare de către ceilalți membri ai delegației.

Intors la Blaj, folosește orice clipă de răgaz, pe care cu atâta zgârcenie i-o dăruiau dealtfel multele și variatele lui îndeletniciri, pentru a vedea și cerceta una sau alta din localitățile unde nădăjduia că va găsi o cât de modestă urmă măcar despre viața și înfăptuirile strămoșilor Romani, realizate pe pământul Daciei fericite deodinioară. În primăvara anului 1854, drumurile îl duc până la băile dela Mehadia. L-a impresionat atât valea Dunării, cât mai ales l-a uimit munca depusă de legiunile împăratului întemeitor de țară nouă pentru a ridica la o nouă înflorire colțul sud-vestic al Banatului de azi. Printre hârtiile păstrate la Biblioteca Centrală din Blaj, dela acest mare cărturar și adânc cunoscător al limbii noastre, se găsește și fragmentul de mai jos, în care Cipariu descrie frumsețile văii Cerna și localitatea cu apele termale ridicate de Romani eroului Hercules¹⁾:

„Ajungând în acest loc clasic, pământ sacru, pe care au călcat străbunii noștrii romani, de suntem noi nepoții lor, nu mă pot conțeni de a vă scrie de aici, cât de puțin, de nu alta pro memoria trecerii mele pre aici, și pre mărturisirea profundei mele reverințe ce o port, cătră tine. Nu vă pot nici descrie întipărirea ce făcu în mine vederea atâtor locuri, ce aceiași străbuni le ridicaseră din barbarie la cultură, ear barbarii ce trecură pe urma lor, ca un inger nimicitor, le reduseră la barbaria primitivă de care nu putu se scape. Taurunul, muntele aureu, Viminaciul, — patria unui Ieronim — etc., cum au fost pre atunci, și cum sunt astăzi! Pre locurile, ce răsunau cândva sunetele melodioase ale limbei romane, nu se mai aud decât sunete sfâșietoare de urechie; pre unde domneau liberii, cetățenii Romei, gem astăzi Schiaii și Sârbii. Ci cu cât se apropie călătorul de marginele patriei noastre, sunetele romane încep a se arăta mai dese, ca și urmele Romanilor de-alungul Dunării, până la Rușiova. Timpul, carele șterge și surupă toate, încă nu putu să le ștergă pre acestea amândoaună. Sute de ani trecură, de când Romanii plecând pre ripa dreaptă a Dunării, cătră Dacia, pre unde fluviul și piatra de munte vrea să le închidă calea de a nu putea străbate, ei, au tăiară piatra să-și facă cale, au unde nu o puteau tăia, o găuriră, ca băgând în ele grinzi, să-și facă punte de trecere. Calea tăiată se cunoaște pre piatră până astăzi, invederată și găurele quadrat încă se văd de pre naie, așa de clar, cât ți-se pare că le-ai putea măsura cât sunt de largi. In capul acestei căi eterne, unde Dunărea ese din strămtoare, se află tabla lui Traian, afumată de

¹⁾ Manuscrisul poartă titlul: *Băile dela Media (Mehadia) 18/30 Mai 1854.*

pescarii Sârbi! Ce ironie! Ca și când ei nu și-or fi aflat alt loc pe toată calea aceasta, unde să-și facă foc, decât sub această tablă. Văzându-o în trecere, ce să vă spui, ce am simțit în inima-mi. Mă veți râde, de vă voi spune luminat, că în mine-mi mă închinai geniului și virtuții romane, acei puteri străbătore, active, căreia nimica nu-i putea sta contra, până ce nu degenera. Tabla, sau mai bine locul tablei, îl văzui, ci aproape nu veniram, cât macar acvila romană, ce se zice a fi întinsă deasupra-i, să o pot vedea, cu atât mai puțin să-i leg inscripțiunea, care după spusa unui Sârb din Serbia, care mă asecura, că în inscripțiunea de secole trecând pre acolo, odată s-a suit cu scara la ea, și așa deși afumată o lege în cuvintele următoare: „Imperator Nerva Trajanus Cornelio Centurioni hoc monumentum facit. (sic).” El mai de multe ori mi-a repetit-o cu acestea-și cuvinte, nisă de e ade-vărat au nu, sit fides penes, auctorem. — La marginea Rusovei întră Cerna, TIERNA, au DIERNA romanilor, în Dunăre, precum se știe din toate geografiile și descrierile. De aici, până la Băile de aici, călătoria nu o mai pierde din ochi, că drumul duce neîntrerupt tot pre lângă ea până aici. Și Romanii încă nu din tâmplare, ci firește numai, urmând în sus, cursul apei, cu ochii închiși trebuiau să ajungă la aceste băi, unde fântănele de pucioasă, cu sunet mare și cu negură de abur cald se varsă din acești munți gigantici în Cerna. Eu din vederea locurilor, nu mă pot îndoi, cum că Romanii venind din Mesia pre drumul mai sus atins tăiat în piatră, la Rusova au trecut Dunărea, și pre Cerna în sus au mers spre Sarmisegetusa, au la întâia, au la a doua intrare, nu pot să judec. Cerna e cheia Hațegului, precum se știe; și până la băile de aici, cum că ei au venit pre Cerna în sus, nu e îndoială: inscripțiunile, și colonia Diernenilor, care nu poate fi alta decât cea de aici, demostrează prea învederat. Pentru ce însă se făcu la Cernețiu, și nu la Rusova, deslege alții, cari cunosc lucrurile de acolo mai de-aproape. Din parte-mi eu nu pricep, cum Romanii să fi părăsit drumul Cernei, venind până aici, și să fi cercat pre altă cale a străbate la residența dădică. Istoria are puntele sale obscure, care din lipsa documentelor sunt neexplicăcioase. Dela tabla lui Traian terenul încă nu înfățișează nici o altă greutate strategică mai mare decât până acolo. Cerna nu are până aici strămtori ca Dunărea, pre unde să fi fost nevoiți a-și săpa drumul în piatră. Singur între întâia și a doua milă dela Rusova încoace pre râpa dereaptă a Cernei este un loc unde muntele vine mai până în râpă. Ci Cerna chiar acolo așa e de mică, cât din apă se văd capetele pietrilor întru linie neîntreruptă, ca o punte dintr'o râpă până în cealaltă. Și chiar la acea strămtoare se vede un mur încă întreg, conservat cu opt colonade din cărămidă și piatră spre apărarea drumului între munte și râpa fluviului. Structura acestei colonade, fără îndoială e op roman, proporțiunea ei și arcuirea acestor colume elegante demostrează făptura romană, cu toate că postilionul la întrebarea mea-mi răspunse, că ar fi făcută de Turci; și că pre de-asupra acei colonade, se ducea apa la Rusova, încă de un mil de loc mai din sus. De Turci să fie făcută nu mă pot nici întrun mod convinge: ear că pre dasupra'i să fi fost un acvaduct însă roman, este prea cu puțință; căci Romanilor le mai plăcea apa de

munte și de fântâne decât cea de râuri, precum știm că și în Roma, macar că le curea Tiberi pe sub nas, totuși aveau acveducturi, chiar și din muntele Albon. Însă atunci Rusova rămâne să fi fost un loc de frunte, precum și meritează profețiunea ei, de unde puteau apăra trei puncturi însemnate, adeca: gura Cernei, gura Dunării, din sus de cătră apus și gura Dunării despre miază zi. Cei ce ridicară cetatea Rusovei în mijlocul Dunării, încă aceste trei puncte le-au avut în vedere. De unde și Sârbul care-mi explica locurile de pre Dunăre, zicea că triungiul acesta ce-l face valea Cernei și cotitura Dunării în doauă laturi, unde se ating marginele sau unghiurile Transilvaniei, României și Serbiei, în limba sârbească se numește *tri megye*.

Calea dela Rusova cătră băile de aici, are un aspect cu totul romantic și mai ales cu cât te apropii de băi, unde munții se ridică perpendiculari de-asupra capului, cât te înfiorezi a căuta în sus. Și după ce ajungi la punctul unde se desparte drumul cătră băi de cătră cel spre Media, Cerna începe a avea față neagră pentru piatra de pe fundul râului; și numai decât începi a simți mirosul pucioasei ce vine cu apa dela băi. Descrițiunea locului și a comodităților acestor băi, o trec, nu numai pentru că se află de alții descrisă mai pre larg de cum ași putea să le descriu eu, ci și pentrucă numai cu două ore sosii aici înainte de apusul soarelui. Însă după cât putui vedea întru așa puțin timp, mi-se pare că locul meritează întru toată căutarea a se număra între cele mai din'tâi băi ale monarhiei, și că ar merita a se mai mult a fi cercat de cei ce-și caută sănătatea, și natura frumoasă. Inscripțiuni și alte relicvii romane nu văzui de cât trei pietre murate în murul ce apără calea de preumblare despre miază noapte. Pre una se vede doauă busturi de oameni, însă mici de tot șterse; pe alta numai un bust asemenea șters; și pre a treia o instripțiune întunecată pre care numai vreo câteva litere putui observa: — ROSS... T E G R V M. — Fântâna lui Hercule, care singură are numire antică, e cea mai din sus în linia spre miază noapte. Apa ei din piatră cură mai întâi într-o fântână coperită în formă de templu antic, ear de aci pre sub cale pre un scoc din jos în Cerna spumând și aburind. Asta fântână e cea mai mare din câte cură atară la vedere; altele mai mici curg în partea apusă în linia de cătră Rusova. Temperatura tuturor acestora, nu numai e caldă ci chiar fierbinte".

Aici se termină rândurile lui Cipariu. Ele dovedesc — ca atâtea din lucrările lui publicate și multe alte note și însemnări necunoscute încă — mintea atât de mult cuprinzătoare a acestui mare învățat, faima căruia a trecut de mult peste hotarele pământului românesc.

ȘT. MANCIULEA

INSEMNĂRI

DOUĂ FRONTURI

L-aș numi *Frontul Nr. 1*, deși instinctul național l-a socotit, cronologic vorbind, purtând Nr. 2.

Acesta s'a mutat mereu.

O vreme, incremenit pe Prut, scruta zarea. Luni după luni cuiburile de mitraliere, ascunse la cotiturile râului, potriveau înălțătorul. În spatele lor bateriile, acoperite cu plase și frunziș, stăteau gata. Zburătorii, — nu-i așa prietene aviator Ionel Lascu? — mângăiau pasărilor, cercetau hărți, verificau în albastrul cerului motoarele.

Pe urmă a venit un ordin scurt și viforul s'a deslănțuit.

Prutul din nou și-a înroșit apele. În Dumineca aceea senină, trăsnetele au pornit din senin; senin pentru cei ce nu bănuiau furtuna din noi.

După un timp Prutul s'a schimbat din hotar în apă teritorială, iar trăsnetele s'au mutat dincolo de Nistru.

Frontul numărul 2 a rămas în tranșee. Undeva.

L-am deslușit din vorba plină de dor a refugiatului. Există în oțatul femeii rămase pe drumuri; îl simt în întrebarea rănitului, cu piciorul în ghips, dela un spital oarecare. Există, e sigur, pentrucă altfel nu l-am vedea și în somn.

De sus, de pe Tâmpa, ochii noștri văd mai departe decât ai străinilor. Iar

noi știm, că și acolo, departe, ne bate inima.

Acolo, sus, se mai văd urmele unui soclu, mușcat de dinamită. Straje de piatră voiau să pună unii, dar locul n'a răbdat-o. Nu spunem că piatra n'ar fi putut să fie santinelă, ci numai că locul santineleni fusese intenționat greșit ales, cu câteva sute de kilometri dincolo de hotarul etnic al celor ce doreau să fie păziți.

De sus se poate urmări linia Oltului. Dealuri se proptesc de latura cealaltă. Ochii tot merg în susul apei, iar când nu mai văd, ni-i închidem, ca să vedem mai bine hotarul tras pe hârtie.

Și cine nu știe, că hotarele tuturor țărilor, mai ales când nu corespund celor etnice, au fost în toate timpurile, tot atâtea fronturi.

Pe acesta, chiar de n'am vrea, îl simțim în noi. Gândurile ni-s tot acolo, deși brațele și energia sunt în luptă pentru troița pe care din nou o vrem, sfântă, la margine de drum basarabean și transnistrian.

Au fost dese și se tot indesească zilele când nouă, celor neîntrebuințați în lupta contra bolșevicilor, parcă ne e rușine să mai ieșim pe stradă, ca nu cumva ochii camarazilor concentrați și ai răniților să ne pironească de ziduri:

— Invârțiților!

Așa ni se pare, deși nu e așa. Doar și noi purtăm un bilețel în livretul

militar, de-o anumită culoare, cu un anumit număr de stele. Și așteptăm și noi o telegramă, ori măcar un comunicat la Radio, care să ne încingă din nou centura.

La Bug, poate, nu mai e loc și pentru noi.

Nu-i nimic! Se va face loc în altă parte. Se va face, sau ne vom face. Întrebarea numai asta poate să fie.

Așteptăm, în fapt de seară, ca în vremuri străvechi, să se aprindă focuri pe dealuri.

La Prut, la Nistru și pe Bug sângele românesc a curs cu generozitate. Lacrimile celor desrobiți s'au svântat.

Dar mai sunt râuri în țara asta și nesecate sunt izvoarele de lacrimi prin unele părți. Căci

... jale duce Mureșul

Și duc tustrele Crișuri...

Ion Colan

INTREGIREA SCAUNULUI EPISCOPAL AL CARANSEBEȘULUI

Prin trecerea P. S. Sale Dr. Vasile Lăzărescu la nou înființata Episcopie a Timișorii, în ziua de 3 Iunie a. c. a fost ales, iar în ziua de 24 August a fost instalat să conducă frânele Episcopiei de Caransebeș I. P. C. Sa Păr. Arhimandrit Veniamin V. Nistor, fost timp de două decenii secretar și Consilier al Mitropoliei ortodoxe a Ardealului. Încrestăm aici urcarea P. S. Sale pe Scaunul de pilduitoare vredniciei românești ale lui Ion Popasu și Nicolae Popea, pentru că, în vremile de mari prefaceri istorice prin care trecem, ea ne prilejuește o întreagă serie de luminoase constatări în legătură cu viața bisericească și românească din acele părți de graniță. „Crescut de copil în tradiția și atmosfera bisericească, iar din tinerețe aflându-mă ucenic în preajma scaunului mitropolitan din Sibiu, unde stăruiește umbra ocrofitoare a marelui ierarh Andrei Șaguna”, așa cum a declarat după alegere, P. S. S. Veniamin este o che-

zășie a mântuitoarei înțelegeri în duh șagunian a destinelor Neamului nostru, care se vrea strâns legat și ca școală, și ca viață economică, politică și socială, în jurul altarelor strămoșești. Dar în ritmul vremii prin care trecem, ritm de hotăritoare cadență istorică, Pronia cerească și dragostea de neam vor atârna de umerii P. S. Sale și grija readucerii sub aceeași cărjă oblăduitoare a vechiului episcopat de Caransebeș și a celor aproape 300.000 de Români dintre Morava și Timoc, care au mai trăit și altădată sub ascultare bisericească românească.

Rugând pe Bunul Dumnezeu să dea putere și lungime de zile noului Arhiepiscop al acestei părți din Banatul nostru despopulat, dorim din toată inima ca păstoria P. S. Sale să însemneze, pentru Românii din aceste părți, un adevărat liman de mântuire pentru cei naufragiați dela sânul Bisericii străbune și un puternic bastion de românism. Întru mulți ani, Stăpâne!

T. B.

„PRIETENII UNIVERSITĂȚII” DACIEI SUPERIOARE

La 1 August 1941 s'a strâns, la chemarea d-lui Rector Prof. Dr. Iuliu Hațieganu, în sala mare a Bibliotecii Universitare, un grup de foști studenți ai Universității Daciei Superioare (aflători în Sibiu) pentru a pune temelile *juridice* ale Asociației „Prietenii Universității”. Întâlnirea s'a transformat în adunare generală de constituire, asistată de președintele notarilor publici, d-l Dr. I. Cosma. Cu acest prilej s'au votat statutele asociației, pentru a căror întocmire și verificare juridică s'au adus mulțumiri d-lor Prof. C. Negrea și asistent Dr. V. Ancușa.

Într'o călduroasă cuvântare, d-l Prof. Dr. I. Hațieganu a schițat complexul de împrejurări și probleme, care reclamă o solidaritate a foștilor studenți ai Universității în jurul ideii „Prietenilor Universității”. Două tendințe dinamizează

această idee: îngrijorătoarele lipsuri materiale ale studenților (în deosebi ale acelor care suferă de pe urma unor condiții tragice ale istoriei noastre contemporane); și focalizarea tuturor energiilor formate de și prin această Universitate în vederea lărgirii duhului universitar în serviciul unității transilvănene.

Statutar, menirea noii asociații e exprimată astfel:

1. Favorizarea dezvoltării Universității din Cluj-Sibiu prin: a) stabilirea de raporturi spirituale strânse și constante, precum și întărirea solidarității culturale și de ajutor mutual între diferitele generații universitare, b) mărirea utilajului științific și al instalațiilor sale universitare.

2. Fondarea de premii și recompense pentru încurajarea studiilor și cercetărilor științifice, precum și instituirea de burse, ajutoare, împrumuturi de onoare, etc., cu scopul de a sprijini munca universitară a studenților merituosi și lipsiți de mijloace materiale (orfani, refugiați, etc.).

Mulți din cei ce au luat parte la adunarea de constituire asistaseră la marea zămislire a icoanei *românești* a Universității clujene și participaseră la entuziasma înfrățire, a foștilor studenți ai Universității, din 1930. Inițiativa din 1930 a fost convenit subliniată, fără a se insista asupra motivelor care au oprit-o să rodească.

Formula juridică de constituire nu implica o prea numeroasă asistență și anume condiții speciale împiedecau venirea din depărtate colțuri de țară și dela hotare ce se desrobeau victorios, ale celor ce ar fi răspuns din primul moment apelului adresat de Universitate. S'a păstrat însă respect celor ce lipsiau, menționându-se în statute că membri *fondatori* ai Asociației „Prietenii Universității” sunt și cei ce răspund „întâului apel” de lărgire a cadrelor asociației. Cel ce scrie aceste șire a avut un infim rol în contextul acestei ini-

țiative din 1941 și cunoștea prea bine alesele și laudabilele eforturi din 1930, — dar, era în același timp convins că izvorul bine canalizat, chiar cu țâșniri cantitative mai reduse, poate umple treptat și organic locul unei vulcanice izbucniri inițiale. Ideea depășește de cele mai multe ori umanul trecător.

La 30 August 1941 s'a lansat o chemare-apel, semnată de cei ce participaseră la întâlnirea de constituire juridică a asociației „Prietenii Universității”. Desprindem din acea chemare publică următorul fragment:

Asociația „Prietenii Universității” năzuește să fie unul din simbolurile de unitate sufletească a Transilvaniei întregi, centrul de iradiație al solidarității generațiilor universitare, căminul protector al tineretului lovit de frământările și durerile istoriei contemporane, fapta de recunoștință a tuturor celor ce și-au făurit rosturi și orizonturi de viață înaltă în cetatea universitară a Daciei Superioare”.

Nu ne îndoim că apelul va avea ecoul convenit; răspunsurile ce sosesc constituie o probă. Dar asociația nu este exclusiv limitată la foștii studenți; orice om de bine poate fi primit ca membru, dacă se interesează de bunul mers al Universității și este gata să-i dea un modest sprijin material. Foștii studenți nu vor lipsi însă Universitatea în refugiu de sprijinul lor neprecupețit și de strângerea unificatoare a rândurilor.

Grea de amintiri alese, de duioase retrospectiuni cu rezonanțe heidebergiene, viața depănată în cetatea universitară a Daciei Superioare se va actualiza astfel într'un moment de unificatoare concentrare spirituală, în care vom distinge ținuta increzătoare a tânărului lincențiat ori doctor, alături de seninătatea brăzdată de argintul anilor a studenților de ieri, — înșiruți în jurul simbolului Mr. Chips...

Eheu, fugaces labuntur anni...

Și totuși, rupte din suflet, zac proaspete cântecele și ciocotul tinereții noastre trăite alături de Cosânzeana „de altă dată”. E „Käthy” a dramei noastre vii. Prințul lui Mayer-Foerster îngână melodramatic „O quae mutatio rerum” în fața ireparabilei și marei absențe. Cosânzeana trăește peste veac și acum își cerne, despletită și în așteptare, durerile nebănuite undeva pe plaiul ei bimilenar, — surdă la cântece de stepă și străină de trufașe ademeniri.

Să fim demni de suferințele, de chemarea și de așteptarea ei!

Dim. Todoranu

IOSIF HODOȘ

Intr'o tipografie modestă din Sibiu, au ieșit în anul trecut două cărți modeste, scrise de un om modest. Văzând lumina zilei într'un an de cumplite răsturnări ale lumii și ale neamului nostru, iar autorul lor nefiind dintre aceia care își vără lucrările sub nasul recensentilor (sau își scriu chiar ei recenziile), cele două volume au trecut neobservate, cu toate că aduceau aminte de oameni și întâmplări, care pot să fie o mângâiere și un îndemn pentru amarul zilelor noastre. Una din cărțile se numește *O vieață de luptă, de suferință și nădejde* și este povestea vieții unuia din marii ardeleni ai veacului trecut, a lui I o s i f H o d o ș. Văr cu Axente Sever și Alex. Papiu-Illarian, ginerele uriașului Popa Balint, elev al lui Simeon Bărnuț și apoi coleg de universitate cu el la Padua, Iosif Hodoș a fost înzestrat cu toate darurile acestei generații unice a istoriei noastre. La 19 ani a fost secretarul adunării de pe Câmpia Libertății, dela 1848, apoi viceprefect de legiune. A luptat, a pribegit, în sfârșit a ajuns, în 1853, la Universitatea din Padua, unde alătura de Simion Bărnuț și Papiu-Illarian, și-a luat diploma de doctor în drept, pentruca astfel, după lupta cu armele, să continue lupta cu spiritul pentru dreptatea oropșitului popor românesc. Bărnuț și Papiu-

Illarian au trecut Carpații, unde au ajuns profesori de universitate, iar cel din urmă chiar ministru. Hodoș a rămas acasă unde a ocupat funcțiuni mai modeste. Toți trei însă, cei dintâi dincolo de munți, iar cel din urmă dincoace, au luptat cu curaj și fără odihnă pentru idealul care le-a luminat adolescența: dreptatea și izbăvirea neamului lor. Hodoș a fost timp de 15 ani (dela 1861—1876) vice-comite și conducător de fapt al fostului comitat al Zarandului, a fost deputat în camera din Budapesta, membru fondator al Academiei Române, cel dintâi președinte al Societății pentru fond de teatru, în fine secretar al doilea al Astrei, alătura de Gheorghe Bariț, care era întâiul secretar. A trăit la Baia de Criș, până la desființarea comitatului Zarandului, când s'a mutat la Sibiu unde a murit în 1880. La 1871 a scris celebra carte, pentru vremea ei, *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, iar ca membru al Academiei a tradus pe Dimitrie Cantemir. A colaborat la multe din ziarele și revistele ardeleni ale vremii, cu un scris clar, sprinten și bine informat. Și a fost mai ales un bun orator, unul din cei mai buni pe care i-au avut Românii ardeleni. Nu putem înșira aici ceea ce a săvârșit acest fruntaș între fruntași pentru Românii din Ardeal, dar mai ales pentru frații lui zărândeni, fapte pentru care trimitem la broșura amintită, nu ne putem reține însă de a nu desprinde două crâmpene din cuvântările lui, care aruncă lumină asupra caracterului lui neînfricat. Întâiul este din răspunsul dat Bucureștenilor la primirea făcută membrilor din Transilvania ai Academiei Române, cu prilejul memorabilelor festivități de inaugurare a acestei instituții: „Vă salutăm cu iubire frați liberi din România liberă — a spus Hodoș — ; sântem fericiți de a ne afla în mijlocul vostru, unde cuvântul este liber... Libertatea este dreptul tuturor. Românul o cere cu gura, o cere în numele dreptului, și când i se contestă o dobândește cu mijloace mo-

rale sau materiale, după împrejurări. . . " Al doilea este din cuvântarea pe care a rostit-o la Sibiu, în 1879, un an înainte de moarte, cu prilejul unei manifestațiuni de simpatie pentru delegația care dusese la Viena un protest împotriva maghiarizării școalelor românești : „Oricare ar fi rezultatul misiunii din care vă reîntoarceți, noi vom zice și zicem : *Aici suntem, aici stăm ! . . .* Vom merge pe calea civilizațiunii, vom cultiva limba noastră, vom propaga cultul religios, vom ținea sus și tare la patria și pământul nostru ; ne vom pune pe lucru, ca elementul român să prindă rădăcini în toate ramurile de viață publică, socială, arte, industrie și comerț ; să prindă rădăcină care să nu o poată zgudui nici vijeliile timpului și nici eternitatea veacurilor. Astfel vom da împăratului cele ce sunt ale împăratului, lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu și nouă cele ce sunt ale noastre . . . "

Cealaltă broșură poartă titlul *Scrisori*. Se reproduc în ea scrisori și documente, unele fragmentar, în cea mai mare parte privitoare la viața și activitatea lui Hodoș. Găsim aici scrisori dela Bărnauț, Laurian, Popa Balint, Gh. Bariț, Al. Șuluțiu etc. cu o mulțime de informațiuni de interes istoric.

Dar se cuvine să spunem un cuvânt și despre cel căruia îi datorăm aceste fășii de lumină asupra trecutului ardelenesc. El este Enea Hodoș, fiul lui Iosif, care cu toate că are 83 de ani, ține încă, între umerii săi gârboviți, un cap limpede și în piept o inimă dâră și scăpărătoare. Căci nu trebuie să uităm, — fapt asupra căruia din explicabile motive nu se insistă în cărțile amintite — Hodoș n'a dat neamului numai lupta neînfricată a vieții sale, ci și a vieții urmașilor săi. Trei dintre aceștia : Nerva, Alexandru (Ion Gorun) și Enea s'au înscris în istoria culturii românești cu fapte neuitate. Poate vom ajunge odată să vorbim cum se cuvine despre această adevărată dinastie de cărturari ardeleni

de rasă. Să nu uităm însă că cel din urmă, redactor încă la *Telegraful Român*, mai trăiește în mijlocul nostru. Să-l mângăem amurgul vieții lui vrednice cu toată recunoștința și dragostea noastră

I. Breazu

IOSIF VULCAN

S'au împlinit în anul acesta o sută de ani de când s'a născut, în Holodul Bihorului, Iosif Vulcan. Sperăm să avem prilejul să evocăm, într'unul din numerele revistei noastre, așa cum se cuvine, această mare figură ardelenă, a căruia activitate de o jumătate de veac pentru ridicarea culturală și adâncirea conștiinței etnice la frontiera de Vest a românismului numai acum poate fi apreciată după covârșitoarea ei importanță. Până atunci să ne fie îngăduit să însemnăm pe răbojul nostru ceea ce s'a făcut în altă parte pentru memoria directorului *Familiei*. Despărțământul Astrei din Arad l-a comemorat printr'o caldă și bine informată conferință a d-lui Dr. Teodor Popa, fost președinte al despărțământului nostru din Oradea, conferință care va fi publicată într'unul din numerele viitoare ale „Bibliotecii Populare a Asociațiunii“. În biblioteca „Tribuna Ardealului“, care apare la Cluj, părintele canonic I. Georgescu a publicat o broșură în care a îmbrățișat întreaga activitate a lui Vulcan. Regretăm că nu avem încă această broșură pentru a o comenta și a spicui din cuprinsul ei, care cu siguranță trebuie să fie plin de interes și de informații noi, dat fiind că păr. Georgescu este unul din cei mai buni cunoscători ai istoriei culturale a Românilor din Ardealul de Nord. În *Luceafărul* (nr. 1) din Sibiu, d-l O. Boitoș a spicuit din corespondența dintre Vulcan și Andrei Barseanu. Revista *Familia*, renăscută la Oradea și nevoită să-și continue apariția la București, închină lui Vulcan întreg n-rul ei 4—5 din acest an, cu numeroase articole, datorite d-lor Gh. Popp, Al. Hodoș, Z. Păclișanu, Gh. Tulbure ș. a și cu câteva reproduceri din

opera celui comemorat. Plin de interes este articolul „Indemnul lui Iosif Vulcan” semnat de d-l Gh. Popp, din care reproducem câteva considerații deosebit de semnificative, nu numai pentru opera lui Vulcan, ci și pentru timpurile care au urmat după moartea lui. Vorbind de marele rol pe care l-a avut directorul *Familiei* în cultivarea limbii românești, acolo unde ea a fost mereu primejduită, d-l Popp spune: „Ar fi nedrept să se creadă că sentimentul dragostei de neam și conștiința națională au lipsit între fruntașii și cărturarii din acele ținuturi (dela frontiera de Vest). Dar între conștiința politică propriu zisă și între limba vorbită, între gândirea, mentalitatea și ritmul organic al acestor Români se producea pe nesimțite un divorț tot mai vizibil. Români, cu sentimente naționale vii, adesea dinamice și agresive, ei vorbeau, grație școlii străine, mai bine și mai ușor limba statului sub care trăiau. Această ușurința de vorbire dusesese la inclinarea de a prefera tot mai mult limba străină în contactul lor între dânsii, nu numai cu străinii. În familiile românești graiul străin pătrunsese tot mai adânc, ocupând un loc de frunte. Dar limba străină însemnează totdeauna puțin și o mentalitate străină, care în mod neștiut se furișează în suflet și pătrunde în colțurile tainice și umbroase din domeniul imponderabil al subconștientului. Limba cu geniul ei tainic nu rămâne niciodată la suprafață, ea este mai mult decât o dexteritate tehnică, o colecție de cuvinte și funcțiuni gramaticale; ea aduce și un anume spirit și anume atitudini intelectuale care se coboară tot mai adânc și sfârșesc cucerind totul. Pe timpul lui Iosif Vulcan o mare parte a intelectualilor ardeleni se găsea în această fază de dualitate intelectuală și morală. Luptând cu hotărîre și cu bune sentimente politice, ei nu puteau rezista totuși atacului invizibil din spatele lor, pe linia frontului interior, al limbii și culturii. Între conștientul po-

litic și subconștientul cultural se săpa o prăpastie tot mai adâncă. După două-trei generații, ea putea să devină fatală. Procesul de infectare treptată putea să coboare tot mai jos, dela clasa de sus la popor, cuprinzând cu timpul și mulțimile.” Acest lucru l-a înțeles Iosif Vulcan și l-a prevenit prin activitatea sa culturală.

I. B.

PIETRE DE VAD

A fost odată, în țara noastră, o revistă neobișnuită, atât prin titlul, cât și prin cuprinsul, ținuta și înfățișarea ei, Neobișnuită și totuși atât de românească, străbătută dela un capăt la altul de seva tradițiilor, înfăptuirilor și nădejdelor pământului și neamului nostru. Cuvintele acestea seamănă a basm și totuși lucrul e proaspăt în amintirea tuturor. Câți nu ne spunem mereu și acum: Cât de necesară, de bogată și frumoasă era această publicație! Ce păcat că nu și-a continuat apariția!

Ați ghicit poate numele ei. Se numea *Boabe de Grâu* și strângea în paginile ei, atât de bine îngrijite, boabele risipite și de atâtea ori uitate. ori necunoscute ale civilizației noastre, nenumăratele podoabe ale acestui pământ românesc lăsate de Dumnezeu sau săvârșite de oameni în cursul veacurilor, tot atât de prețioase ca și boabele de aur ale grâului nostru, care ne-a făcut cunoscut numele țării în toată lumea. Se vedea că le strânge un om care le-a cunoscut la fața locului, le-a descoperit uneori el însuși, și le-a mângăiat cum mângăie gospodarul boabele grâului proaspăt treerat. De obicei revistele se reazemă pe un grup de colaboratori mai mult sau mai puțin permanenți. *Boabe de Grâu*, cu toate că s'au bucurat de colaborarea unui mare număr de specialiști, se datoresc mai mult decât alte publicații redactorului lor Emanoil Bucuța, nu numai pentru bogatele, rafinatele și totuși atât de calde cronici dela sfârșitul lor, scrise exclusiv de re-

dactor, ci pentru tot ceea ce cuprindeau în ele, venit dela alții. Indemnului său neobosit sunt de a se mulțumi atâtea și atâtea studii, despre instituțiile țării, despre locurile și oamenii ei; priceperii și dragostei lui pentru cartea frumoasă, nenumăratele clișee, unele din ele adevărate opere de artă, atât de anevoie de aflat și de reproduș.

După cinci ani, *Boabele* și-au încetat apariția. Nu pentru că n'ar mai fi fost destule boabe de strâns. Revista era însă costisitoare; nu putea fi tipărită fără ajutorul statului. Și statul n'a mai binevoit să o subvenționeze. În țara fără o enciclopedie, ea era indispensabilă, dacă nu pentru altceva, pentru neprețuitele ei informații.

Emanoil Bucuța însă n'a descurajat. Inițiative asemenea revistei amintite pornesc din duhul lui neastâmpărat. Cuvântul lui, scris sau vorbit (la microfon), scapără mereu, tot așa de cald, de cult, de românesc și de tânăr ca în *Boabe*, cu toate că povara anilor și inevitabilele amărăciuni ale vieții apasă tot mai greu și pe umerii lui.

O parte din aceste articole și cuvântări și le-a reunit în două volume de *Pietre de vad*, editate de Casa Școalelor.

Îl avem în fața noastră pe al doilea din aceste volume, apărut de curând într'o prea frumoasă înfățișare tipografică, ilustrat cu admirabile vederi din țară, în legătură cu conținutul lui. L-am dori în mâna fiecărui intelectual român, mai ales a tinerilor, pentru câtă energie și nobleță cuprinde în paginile lui. Puține cărți românești închid în ele o iconanță atât de bogată și de vie a țării și din puține se revarsă o bucurie așa de dreaptă și de sinceră în fața oricărei încercări de inobilare prin civilizație a acestei țări, dela cele mai modeste până la înfăptuirile care sapă numele unui neam în granitul istoriei. Munții, Dunărea, Marea noastră în deosebi se ridică din aceste pagini în toată măreția lor de elemente condescute din veac cu noi. Ni le în-

fățișează un om care le-a străbătut pas de pas infinitele frumuseți și bogății și ar vrea să le înalțe în conștiința românească, să le lege în mod indisolubil de destinul nostru prin fapte uriașe de cultură.

Vorbind despre un urcuș în Munții Făgărașului dinspre Țara Veche (p. 29 și urm.), d-l Bucuța arată cum, cu toată înălțimea lor, acești munți au fost trecuți mereu, mai ales de Ardeleni. „Astăzi abia ne mai vine a crede — spune d-sa — că mutarea aceasta cu toată casa, pe spinări de cai, a fost cu puțință, într'atât am pierdut obișnuința muntelui și toată această singurătate, plină de odată de trăznete și de puhoai, ne sperie. Să închidem însă ochii, în adierea plină de mireasmă a ierbii de pe spinările de piatră, și vom auzi, printre freământul subțire și îndepărtat al tălângilor, pasul părinților noștri din alte veacuri, cari ca în versurile lui Octavian Goga se mută în altă țară. Ei n'au venit prin pasuri mai ușoare, de unde să-și aleagă văile și să urce încet, pe ele, până sub streșina Carpaților. Altfel n'ar fi sate de Ardeleni, chiar în munte, iar celelalte, în care adăosul lor e tot mai rar, până se pierde din ce în ce, pe vale. Aceasta arată până astăzi calea pe care au sosit, deadreptul peste creste, și pe care umblăm și noi astăzi, pe un drum împotriva, ca să le descoperim amintirea, până la deschizătura dintre culmi, pe unde ne va apărea, aurie în zare Țara Oltului, peste Breaza, Lisa și Sâmbetele brâncovenești și bruckenthaliene“. Am citat acest fragment nu numai pentru frumusețea lui — căci această carte trebuie citită și pentru limba ei strălucitoare și bogată ca o haină împărătească — ci pentru că se cuprinde în el un nou argument împotriva așazisei imigrări târzii a Românilor în Ardeal, pe care d-l E. Petrovici, o răstoarnă, în articolul publicat în acest număr al revistei noastre, cu argumente lingvistice atât de convingătoare.

REVEDERE

În câte piepturi românești nu așteaptă chiotul de bucurie al revederii pământului și fraților ruși din trupul țării să țâșnească, cutremurând văzduhul... Iată că la hotarul de răsărit el a răsunat. Ascultați:

Ne-am revăzut frații.

„Amurgea. Intinderile vaste, dinaintea noastră, purtând pe alocuri urmele războiului, își odihneau singuratic belșugul roadelor. O liniște adâncă — înfiorător de adâncă — plutea în crepusculara oră, ca o manta străvezie, ca un gherghef de mătăasă. Sufletele, altădată chinuite, le simțeam ușoare acum și libere. Ochii lăcrămau de bucurie. Marea bucurie a reintoarcerii triumfale și a izbânzii.

„Nistrul l-am trecut pe un pod de vase, copleșiți de amintiri și vedenii, îngreuiți parcă de balastul atâtor ani petrecuți în refugiu, departe de băutura casei părintești, departe de locurile unde ne-am irosit copilăria și întâiul fior de iubire șăgalnică.

„Nu puteam vorbi la început. Eram mulți și totuși, nu puteam vorbi și nu puteam slobozi talazurile chiotului haiducesc, de libertate, de viață mai bună, de descătușare ce clocotea în noi ca o apă de munte.

„Atâta doar. Ne-am revăzut frații. Ne-am revăzut țara, fermecătoarea țară a Transnistriei. Am pus mâinile pe rănilor colectivității românești, răni proaspete sau vechi, și am jurat război. Nu sângheroasă, nu bestială... Ci o război înaltă, pornită dela inima creștinească, dela cel mai desăvârșit patriotism, din adâncurile în care fierbe elanul și jertfa mântuitoare.

„Înainte“!

(Citatul este din *Transnistria* Nr. 6, din 1 Sept. a. c.).

B.

„ROMÂNII DINTRE MORAVA ȘI TIMOC, — CONTINUITATEA SPAȚIULUI LOR ETNIC CU AL ROMÂNILOR DIN BANAT ȘI DIN TIMOCUL BULGAR“.

este titlul unui documentat studiu publicat de dl *Dr. P. Râmneanțu* în *Buletinului eugenic și biopolitic* (nr. 1—4, 1941).

După definirea grupului etnic de populație — legat prin limbă, neam, origine etnică, indice biologic de rasă, caractere fizice, religie, caracter intelectual, obiceiuri, psihologia și morala populației — d-se studiază caracterele unui spațiu etnic, care poate fi ocupat în mod omogen de grupul etnic respectiv sau având inclavate grupuri eterogene de populație, produs al migrărilor sau colonizărilor, arătând continuitatea istorică a Românilor dintre Morava și Timoc, găsiți de Sârbi așezați în 250 de sate.

În fostul stat jugoslav Români locuiesc în trei regiuni: în Banat, între Morava și Timoc și în Macedonia sârbească.

În Banatul jugoslav trăiesc, după calculele d-lui Dr. Râmneanțu, raportate la datele recensământului din 1910, 78,112 Români, dintre care, fapt important de reținut, 76 000 locuiesc în continuare cu cei din județul Timiș, formând majorități etnice în jurul orașului-municipiu Vârșeș și a orașului Biserica Albă, dovedind astfel indivizibilitatea etnică a Banatului.

Români din Vestul Jugoslaviei sunt așezați în 15 comune și sunt în număr de 12.150.

În Sudul Serbiei Vechi se găsesc 62.213 Români.

Români dintre Dunăre, Morava și Timoc, în regiunea delimitată de D-1 Râmneanțu și care se poate urmări pe harta anexată acestui studiu, se găsesc așezați în trei orașe, Negotinul, Pojarevățul, Zaieciarul și în 308 comune, dintre care 137 sunt curat românești, 43 sunt mixte și 131 sârbești. Cifra totală a populației din această regiune, în 1931, a fost de 475.797 de locuitori. Dintre ace-

știa 253.333 sunt Români, constituind o majoritate de 53,23% față de 40,6% Sârbi și 6% alte neamuri: Bulgari, Țigani, Turci, și Evrei.

Aromânii din Macedonia sârbească sunt socotiți la 250.000, după M. Popescu-Spineni, după statistici oficiale (false) 15.575, iar D-l Dr. Râmneanțu, referindu-se la populația școlară de 8000 de elevi, știutori de carte fiind în procentul de circa 35%, cifra populației școlare a fost de 24.000 în 1931, ea constituind a zecea parte din populația totală, d-sa apreciază cifra Aromânilor din Sârbia la 240.000.

În total, în fostul stat jugoslav trăiesc 645.808 de Români. Dintre aceștia am văzut că Românii dintre Dunăre, Morava și Timoc au trecut încă dinainte de 1931 de un sfert de milion. Delimitați din trei părți de râuri însemnate, ei sunt în continuitate, cum arată harta, cu Românii bănățeni la Nord, cu Oltenii la Nord-Est și cu masa Românilor din așa numitul Timoc bulgar la Est. Timocul bulgar la o populație de 62.301 de locuitori are 43.422 de Români sau 69,7% și abia 13.451 Bulgari.

Intr'o încheiere impresionantă, D-l Dr. Râmneanțu arată că dacă se integrează Românii din dreapta Dunării, adică cei din Timocul jugoslav și cei din Timocul zis bulgar, cu cei din Banatul indivizibil, se obține un spațiu evidențiat pe harta anexată și care la 1931 a avut 2.063.604 de locuitori, dintre care 42,93% sunt Români, 23,28% Sârbi, Croați și Sloveni, 17,03% Germani, 10,16% Unguri, 1,14% Bulgari și 5,46% alte neamuri.

Data fiind majoritatea covârșitoare a Românilor, continuitatea lor istorică în

acest spațiu, adăugându-se faptul dovedit de profesorul Gamillscheg, că Valea Timocului constituie al treilea centru de formare al poporului român, ne îndreptățește să sperăm că viitoarea ordine europeană va ține seamă de aceste realități și va recunoaște acestor frați de ai noștri dreptul la o cultură națională, strâns legată de destinul întregii suflări românești.

Gheorghe Vornica

CĂTRĂ CITITORII „TRANSILVANIEI“

Rugăm cu insistență instituțiile și dd. care au reținut revista, să-și achite abonamentul pe anul în curs, sau în cazul că n'au de gând să o facă, să restituie numerele primite. Lipsită de subvenții dela Stat, despărțită de aproape jumătate din organizațiile ei, rămase în teritoriul înstrăinat, ASTRA trebuie să facă eforturi enorme pentru a edita în bune condiții organul său. Cerem sprijinul tuturor bunilor români, dar mai ales al membrilor și despărțămintelor ASTREI. Soarta revistei e în mare parte în mâinile lor. Fiecare despărțământ să se simtă dator să facă cel puțin 5 abonamente.

Dați „Transilvania“ prietenilor și cunoscuților dv. Atrageți atenția intelectualilor dela sate asupra conținutului ei. Păstrați numerele pentru a le lega în colecții, putând astfel să vă documentați oricând asupra problemelor vitale, drepturilor și spiritului Ardealului și a patrimoniului românesc de pretutindeni.

REDACȚIA

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (IV)

ALBANI, TIRON. Un petec de Asie în Europa. Intrarea trupelor maghiare în Ardealul cedat. Suferințele Românilor sub teroarea cavalerismului unguresc. Arad, 1941. Tip. Diecezană. 8° 84 p.

BRĂTIANU, G. I. Zweite Denkschrift über die Rumänische Frage Aufteilung Rumäniens oder Gebiets- und Bevölkerungsclearing im Südosten Europas. Bukarest 1941. Die Dacia-Bücher. (Mon. Of. și Impr. Statului). 8° 21 p., 1 hartă [și în limbile franceză și italiană].

CLOPOTEL, ION. Urmările conviețuirii multisekulare cu Sașii din Transilvania. Trei documente anexe. Alba-Iulia, 1941. Editura „Alba”. (Tip. „Imprimeria” — București). 8° 16 p. Lei 25.

CONSTANTINESCU, N. A. Expansiunea Românilor. Continuitatea în Dacia și factorii expansiunii în Sud-estul european. București, 1941. Tip. Eminescu. 8° 15 p. Lei 15.

COTOȘMAN, Dr. GH. Episcopia Caransebeșului până în pragul sec. al XIX-lea. Caransebeș, 1941, Editura Autorului. Tip. Tipografiei diecezane. 8° 202 p. + 47.

HERLEA, ALEXANDRU. Românizarea vieții economice în Ardeal. Orăștie, 1941. Tip. Lumina. 8° 23 p.

HODOȘ, ENEA. Scrisori. Cu mai multe figuri și un adaos [Scrisori inedite privitoare la trecutul Transilvaniei dintre 1849—1899], publicate de —, Sibiu, [1940]. Tip. Veștemean, 128 pp. în 8°. Lei 50.

MANCIULEA, ȘTEFAN. Timoteiu Cipariu și Academia Română. Retipărire din Cultura Creștină. Blaj, 1941. Tip. Seminarului. 8° 48 p.

MIHĂILESCU, VINTILĂ. Harta etnică a României transcarpatice. Extras din Buletinul Soc. Regale Române de Geografie, Anul LIX, 1941. București, 1941. M. O., Impr. Națională, 8° 23 p., 3 hărți.

MUȘLEA, ION. „Pânea Pruncilor” (Bălgrad—1702). Din istoria unei cărți vechi românești. Extras din volumul „Omăgiu Profesorului Ioan Lupăș”. București, 1941. M. O., Impr. Națională, 8° 17, pp. 617—631.

NEDA, IOAN M. Din legăturile Craiovei cu Gheorghe Barițiu. Craiova, 1941. Tip. Ramuri. 8° 16 p. Lei 30.

PĂCLIȘANU, ZENOBIUS. Der Ausrottungskampf Ungarns gegen seine nationale Minderheiten. Bukarest, 1941, Die Dacia-Bücher (Mon. Of. Impr. Națională). 8° 204 p.

PITU, ION D. Prima Ardeleană societate anonimă de asigurări generale, Sibiu. 14 Mai 1911—14 Mai 1940. Semnificația unei aniversări. Sibiu. 1941. „Dacia Traiană”, 8° 104 p.

POPA—LISSEANU, G. Continuitatea Românilor în Dacia. Dovezi nouă. (Analele Academiei Române Memoriile Secț. Istorice, Seria III, Tom. XXIII, Mem. 9). București, 1941. Mon. Of. și Impr. Statului. 8° 114 p. Lei 65.

POTRA, G. Un român din Brașov [Nicola Nicolau] protector al scrierilor geografice, la începutul secolului al XIX-lea. Extras din Revista geografică română, anul III, fasc. II—III, 1940. București, 1940. 8° 4.

RÂMNEANȚU, PETRU. Românii dintre Morava și Timoc și continuitatea spațiului lor etnic cu al Românilor din Banat și Timocul bulgar. Extras din „Buletinul eugenic și biopolitic”, 1941, Vol. XII. Nr. 1—4. Sibiu, 1942. „Dacia Traiană”. 4° f, 23 p., 1 hartă.

ȘERBAN-CORNILĂ, G. Cercetări literare. I. O carte necunoscută: „Molitvele la Pogorârea duhului sfânt”, București 1680. II. Poezia lui Vasile Alecsandri într-o „carte de cântece” a unui cleric făgărășan, acum 88 de ani. Făgăraș, 1941. Tip. Teofil Boca. 8° 24 p., 3 planșe.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 72

SEPTEMBRIE

Nr. 7 — 1941

CUPRINSUL:

<i>Silviu Dragomir,</i>	„Deacum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România!”
<i>Lucia Cosma,</i>	George Enescu
<i>Sabin Opreanu,</i>	Valea Murășului, axă economică a Transilvaniei
<i>Ion I. Russu,</i>	Decebal
<i>Emil Petroviciu,</i>	Românii veniți recent în Transilvania?
<i>Al. Procopovici,</i>	Din alte țări
<i>Adrian Cristea,</i>	Ceva despre trecutul târgului Sibiului

CRONICI:

<i>I. Verbină,</i>	Oameni și locuri din Ardeal în opera lui Mihail Sadoveanu
<i>Ion Mușlea,</i>	Reorganizarea colecțiilor științifice blăjene
<i>P. Drăghici,</i>	Scriitorul Ion Vlasiu
<i>Gheorghe Vornica</i>	Familia franceză în legea din 30 Iulie 1939
<i>Șt. Manciuța,</i>	Băile Herculane văzute de Timoteiu Cipariu

INSEMĂRI:

Ion Colan, Două fronturi. — *T. B.* Intregirea scaunului episcopal al Caransebeșului. — *Dim. Todoranu,* „Prietenii Universității” Daciei Superioare. — *I. Breazu,* Iosif Hodoș. — *I. B.* Iosif Vulcan. — *Pietre de Vad.* — *Revedere.* — *Gheorghe Vornica,* Românii dintre Morava și Timoc. — *Redacționale.*

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (IV)